

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Francija in slovenska književnost

Diplomsko delo

Avtor: Urh Ferlež

Mentorja: doc. dr. Katarina Marinčič, red. prof. dr. Miran Hladnik

2020

Izvleček

Diplomsko delo obravnava povezave med Francijo in slovensko književnostjo. Stiki med slovenskim in francoskim narodom so se intenzivneje vzpostavili z ustanovitvijo Ilirskih provinc. Ob koncu 19. stoletja je nekaj slovenskih intelektualcev študiral v Parizu, njihovo število pa je v 20. stoletju še naraslo. Takrat so Slovenci spoznavali Pariz tudi ob književnosti, saj so pisatelji vanj postavili dogajanje mnogo pripovedi. Uveljavila se je predstava o umetniškem, svetovljanskem in razvratnem Parizu. V nalogi je seznam slovenske proze, ki je izšla med 1850 in 1950, razdeljena je na leposlovje, eseje in razmišljanja o Parizu ter na potopise. Iz vsake skupine je podrobneje analizirano eno literarno delo, njegov zgodovinski kontekst in razlog piščevega bivanja v mestu. Prežihov Voranc je deloval kot agent in je v treh razmišljanjih v *Borbi na tujih tleh* podal svoj pogled na Francijo, Anton Novačan je mesto obiskal kot študent in vanj umestil dve svoji črtici iz zbirke *Samosilnik*, Anton Mahnič pa se je po pariških bulvarjih sprehodil kot turist in o tem napisal potopis. Slovenske dežele so bile od druge polovice 19. stoletja deležne precej intenzivnega izseljevanja. Delež slovenskih izseljencev je pristal v Franciji, največ v Loreni, kjer so v okviru društev ohranjali svoje kulturno življenje. Med izseljenci so bili tudi pisatelji, izstopa pa vsestranski umetnik Jean Vodaine (1921–2006), saj je v lorenski vasi ustanovil mednarodno literarno revijo *Dire*, ki je slovela po razkošni tipografski opremi. Vodaine je bil tudi slikar in pesnik, pomemben je tudi kot prevajalec slovenske poezije. Skupaj s slikarjem Venom Pilonom sta zaslužna za kratko antologijo prevodov slovenske poezije, žal pa jima ni uspelo uresničiti ideje o veliki antologiji. Vodainov pesniški opus predstavlja več kot deset pesniških zbirk, ki so slogovno precej raznolike, blizu pa mu je bilo opevanje Lorene.

Ključne besede: slovensko-francoski literarni stiki, Pariz, slovenski izseljenci v Franciji, izseljenska književnost, prevajanje slovenske poezije

Abstract

This thesis discusses the links between France and Slovene literature. Relations between the Slovene and French nations were more firmly established with the foundation of the Illyrian Provinces. Some Slovene intellectuals studied in Paris at the end of the 19th century, and their number increased in the 20th century. At the time, Slovenes were getting to know Paris through literature, as writers set the events of many narratives there. Thus, the perception of Paris as an artistic, cosmopolitan and dissolute city was established. The thesis contains a list of Slovene prose published between the years 1850 and 1950, which is divided into literary fiction, essays and reflections on Paris, and travelogues. One literary work per category is more thoroughly analysed, along with its historical context and the writer's reasons for living in the city. Prežihov Voranc worked as an agent and provided his take on France in three reflections in his work *Borba na tujih tleh*. Anton Novačan visited the city as a student and set two of his short stories from the collection *Samosilnik* there. Anton Mahnič strolled along the Parisian boulevards as a tourist and wrote a travelogue about it. From the second half of the 19th century, Slovene lands have experienced quite intense emigration. Some of the Slovene emigrants ended up in France, most of them in Lorraine, where they preserved their cultural life through societies. Writers were also among the emigrants, most significantly the multifaceted artist Jean Vodaine (1921–2006). In a Lorrainian village, he founded the international literary magazine *Dire*, which was famous for its luxurious typographical design. Vodaine was also a painter and a poet, as well as a prominent translator of Slovene poetry. Along with the painter Veno Pilon, he compiled a short anthology of translated Slovene poetry, but they unfortunately have not managed to realize their idea of a comprehensive anthology. Vodaine's poetic oeuvre consists of more than ten poetry collections that are stylistically fairly diverse, and he would often sing Lorraine's praises.

Keywords: Slovene-French literary contact, Paris, Slovene emigrants in France, emigrant literature, translation of Slovene poetry

Abstract (Nem.)

Die Diplomarbeit befasst sich mit den Verbindungen zwischen Frankreich und der slowenischen Literatur. Nach der Gründung der illyrischen Provinzen wurden die Beziehungen zwischen der slowenischen und französischen Nation intensiver hergestellt. Einige slowenische Intellektuellen haben Ende des 19. Jahrhunderts in Paris studiert, ihre Zahl hat sich im 20. Jahrhundert vergrößert. Die Slowenen haben in dieser Zeit auch durch Literatur über Paris gelernt, da viele Schriftsteller die Stadt zum Schauplatz ihrer Erzählungen machten. Paris wurde als eine künstlerische, kosmopolitische und zügellose Stadt gesehen. Die Diplomarbeit enthält eine Liste von slowenischen Prosawerken, die zwischen den Jahren 1850 und 1950 veröffentlicht wurden, unterteilt in Belletristik, Essays, Betrachtungen über Paris und Reiseberichte. Ein literarisches Werk aus jeder Gruppe wird genauer analysiert, wie auch sein historischer Kontext und der Grund für den Aufenthalt des Schriftstellers in der Stadt. Prežihov Voranc war tätig als Agent und teilte in drei Betrachtungen in *Borba na tujih tleh* seine Ansicht über Frankreich mit, Anton Novačan hat als Student eine Reise nach Paris gemacht und darin zwei seine Skizzen aus der Sammlung *Samosilnik* eingeordnet, und Anton Mahnič besuchte die Stadt als Tourist und schrieb darüber einen Reisebericht. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts begannen viele Menschen aus den slowenischen Ländern auszusiedeln. Ein Anteil der slowenischen Auswanderer zog nach Frankreich, die meisten nach Lothringen, wo sie in Vereinen weiterhin tätig waren. Unter den Auswanderern befanden sich auch Schriftsteller. Der vielseitige Künstler Jean Vodaine (1921-2006) tritt hervor, der in einem Dorf in Lothringen das internationale Literaturmagazin *Dire* gründete, das für seine prachtvolle typografische Gestaltung bekannt war. Er war Maler und Dichter und ist auch als Übersetzer der slowenischen Poesie wichtig. Zusammen mit dem Maler Veno Pilon haben sie eine kurze Anthologie von Übersetzungen slowenischer Poesie veröffentlicht, aber leider ist es ihm nicht gelungen, die Idee einer großen Anthologie zu verwirklichen. Vodaine hat mehr als zehn stilistisch sehr unterschiedliche Gedichtsammlungen verfasst und hat auch Gedichte über Lothringen geschrieben.

Schlüsselwörter: Slowenisch-französische literarische Kontakte, Paris, slowenische Auswanderer in Frankreich, Auswandererliteratur, Übersetzung slowenischer Poesie

Zahvale

Ker človek ni otok, ampak del celine, ne more diplomskega dela napisati čisto sam. Rad bi se vsem iskreno zahvalil za pomoč, pa čeprav ste pomagali le z drobnim namigom, v katero bukvo naj še pogledam. V prvi vrsti bi se rad zahvalil mentorjema, Katarini Marinčič in Miranu Hladniku, da sta mi pustila povsem proste roke pri mojem ustvarjanju, potem pa popravila in izboljšala, kar je bilo popraviti in izboljšati treba. Hvala Juani in Nejcu Robida za preganjanje mojih pravopisnih in slogovnih spodrseljajev. Hvala Camille za potrpežljivo pomoč pri mojih vsakdanjih bojih s francoskim jezikom. Lizi Japelj za prijazen sprejem na slovenski ambasadi v Parizu, Dominiquu Pilonu, da me je povabil v svoj dom in z mano delil spomine na svojega očeta in Jeana Vodaina. Manci Lenart za ilustraciji pariških motivov. Posebna zahvala gre tudi Heleni Janežič, Meti Klinar, Janji Žitnik in Tini Ponebšek. Nazadnje hvala še dragi družini, da moralno in finančno podpira moj študij.

Kazalo

Izvleček.....	2
Abstract.....	3
Abstract (Nem.).....	4
Zahvale.....	5
Kazalo.....	6
Uvod.....	7
Namen diplomskega dela in način dela.....	8
1. del – Pariz v slovenski književnosti.....	10
Pot Francije v slovenski kulturni prostor.....	11
Pot Pariza v slovensko književnost.....	13
Seznam 1850–1950.....	16
Analiza posameznih del.....	20
Novačanov Pariz.....	20
Smeh pred smrtjo in Ulica sv. Mihéla.....	21
Prežihov Pariz.....	27
V petem nadstropju.....	28
Pariz in Semenj belih ljudi.....	31
Mahničev Pariz.....	38
Izlet v prestolnico sadu modernega liberalizma.....	40
2. del – Pisatelji iz vrst slovenskih izseljencev v Franciji.....	43
Izseljevanje Slovencev v Francijo.....	44
K raziskovanju slovenske izseljenske književnosti.....	48
Življenje in delo Jeana Vodaina.....	50
Tipograf in slikar.....	58
Vodaine in Pilon ter njun prispevek k prevajanju slovenske poezije v Franciji.....	61
Beseda o poeziji Jeana Vodaina.....	68
Zaključek.....	70
Viri in literatura.....	73
1. del.....	73
2. del.....	74

Uvod

Seveda ne; ti si filistejec. – Pa ne boj se, to pride še vse. – Tako življenje, kot ga boš imela ti! Jaz si samo predstavljam, kaj bi počela, da bi bila na tvojem mestu. Najprvo v Pariz, vsekakor v Pariz! Tam mora biti življenje – hoj! In ti s svojo lepoto, s svojim bogastvom, – vznemirjala boš pol svetá. Različni fraki se bodo sukali krog tebe, uniforme se bodo priklanjale ... vzklika Alma v Cankarjevi drami *Jakob Ruda*. Pariz in Francija nasploh sta bila od Slovencev ravno prav oddaljena, da sta predstavljala polobljubljeno deželo, nekaj drugačnega, nekaj (najbrž) boljšega od očetnjave. Pariz je s svojim statusom bogatega, umetniškega in libertinskega mesta buril domišljijo slovenskim pisateljem in popotnikom, ki so svoja dela radi postavljali na pariške ulice, v meščanske palače, pa tudi v prenatrpana predmestja. Francija je, predvsem v obdobju med obema vojnama, postala drugi dom mnogo slovenskim izseljencem, ki so tam iskali priložnost za boljše življenje. Med njimi je bilo tudi nekaj umetnikov in pisateljev, med katerimi izstopata vsestranska Vladimir Kavčič (Jean Vodaine) in Venó Pilon. Francija je ravno toliko daleč od slovenskega (srednjeevropskega) kulturnega prostora, da se s slovensko-francoskimi kulturnimi in literarnimi stiki ne ukvarja prav veliko raziskovalcev. Diplomaska naloga želi dodati kamenček v mozaiku raziskovanja te teme, pisati o Franciji v slovenski književnosti na kar najširši mogoči način, o slovensko-francoskih literarnih stikih. Diploma pošilja in raziskuje (literarna) pisma v Francijo in predvsem predstavlja tista, ki so prišla iz nje, in sicer iz Pariza. Eno takih pisem je prejel od svojega pariškega kolega Žužuja tudi Kovičev Piki Jakob: *Dragi moj Piki, z medvedi v Parizu je vse v redu. Jedo med, hodijo v šolo in se vozijo z metrojem. Tudi jaz se rad vozim z metrojem. Če še ne veš, se tako imenuje podzemna železnica. Moj učitelj je poiskal Ljubljano na zemljevidu. Rekel je, da je blizu morja. Da ne padeš noter, če ne znaš plavati. Jaz bi zadnjič skoraj utonil v kopalnici. Ampak nisem. Lepo te pozdravlja tvoj stari, Žužu.*¹

---

¹ Odlomka sta prepisana z Wikivira.

Namen diplomskega dela in način dela

Namen diplomskega dela je karseda široko nakazati povezavo med slovensko književnostjo in Francijo. Da bi dosegel to širino, sem se odločil za delitev na dva dela: v prvem predstavljam odblesk Francije (kulture, politike, umetnosti itd.) v slovenski književnosti, v drugem pa pisatelje, ki so izhajali iz vrst slovenskega izseljenstva v Franciji, pri čemer sem dal največji poudarek raziskovanju življenja in dela Vladimirja Kavčiča – Jeana Vodaina.

Prvi del začenjam z dvema po literaturi povzetima teoretičnima poglavjema z vsebinami, ki se mi zdijo pomembne za uvod v poznejše podrobnejše analize konkretnih primerov. Najprej so na kratko povzeti slovensko-francoski mednarodni stiki, tako kulturni kot politični, skozi zgodovino, nato sledi pregled slovensko-francoskih literarnih stikov. V nadaljevanju je seznam del slovenske književnosti, ki so bodisi leposlovna in je dogajanje umeščeno v Pariz, bodisi esejiistična, ki o mestu razmišljajo, bodisi potopisna. Omejil sem se na razdobje med 1850 in 1950. S seznamom sem želel pokazati kontinuiteto pojavljanja Pariza v slovenski književnosti v tem obdobju. Iz vsake kategorije (tj. leposlovje, razmišljanja, potopisi) sem izbral enega avtorja, to so Anton Novačan s črticama, Prežihov Voranc s svojimi razmišljanji in Mahničev kratki potopis. Avtorji niso bili izbrani naključno, saj sem tudi tu skušal koncept zastaviti kar najširše, in sicer:

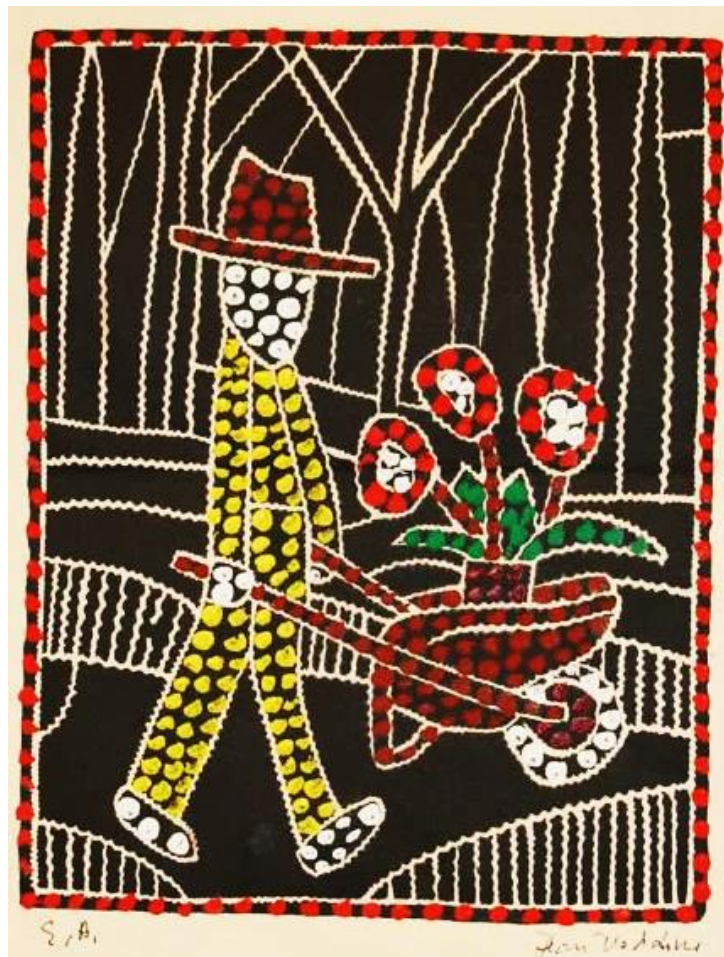
- 1) Vsak od avtorjev je Pariz obiskal v svojem časovnem obdobju, Mahnič proti koncu 19. stoletja, Novačan tik pred prvo svetovno vojno, Prežih med obema svetovnima vojnama.
- 2) Avtorji so si zelo različni po političnih prepričanjih, Mahnič katoliški konservativec, Novačan (poenostavljeno rečeno) nacionalist, Prežih komunist.
- 3) Med obiskom so opravljali različne poklice – profesor teologije, faliran študent prava in komunistični agitator.
- 4) Poreklo: Mahnič z Goriškega, Prežih s Koroškega, Novačan s Celjskega.
- 5) Zelo različni so si trajanje in namen obiska, Mahnič mesto obišče turistično za pet dni, Novačan tam preživi eno leto, Prežih pa več let službeno.

Obravnavo vsakega avtorja sem začel s predstavitvijo zgodovinske situacije ob avtorjevem obisku Pariza in jo potem skušal povezati z njegovim literarnim izdelkom. Pri Novačanu je to evropska *belle époque*, pri Mahniču čas slovenskega kulturnega napredka in političnega razkola ob koncu 19. stoletja, pri Prežihu pa čas med obema vojnama v ozračju versajske mirovne pogodbe. Pri vsakem piscu sem dodal nekaj biografskih podatkov, toliko, da je jasno, zakaj ga je življenjska pot pripeljala do Pariza. Pri pisanju se torej nisem omejeval strogo na povezavo avtor – Francija, slednja mi je služila zgolj kot rdeča nit v diplomskem delu. Poglavja sem opremil tudi s slikovnim gradivom, ki ponazarja zapisano ali pa nakazuje na povezave slovenskih neliterarnih umetnikov s Francijo.

Tudi drugi del sem začel z dvema teoretičnima poglavjema. V prvem sem na kratko povzel zgodovinski pregled izseljevanja Slovencev v Francijo, v drugem pa zbral nekaj podatkov o raziskovanju slovenske izseljenske književnosti, več poudarka sem dal na slovenske izseljenske pisatelje iz Francije in naštel nekaj imen. V nadaljevanju sem se podrobneje posvetil vsestranskemu umetniku Vladimirju Kavčiču, ki si je nadel psevdonim Jean Vodaine. Dokaj

podrobno sem predstavil njegovo življenjsko in poklicno pot, potem pa sem napisal še poglavja o področjih njegovega umetniškega ustvarjanja. Ker gre za slovenistično diplomsko delo, sem njegov tipografski in slikarski opus obravnaval manj podrobno kot pesniškega. Pri pesništvu sem ločil njegov prispevek k prevajanju slovenske poezije v francoščino, pri tem je sodeloval z Venom Pilonom, in njegovo avtorsko poezijo. Ker je izdal množico pesniških zbirk, sem se tudi pri tem omejil le na del pesniškega opusa.

Slika 1: Jean Vodaine, *Samokolničar* (Vir: Musée Creation Franche Bègles)

1. del – Pariz v slovenski književnosti

Na Rue des Capucines

Od sonca razvneta

dišeča meta

globoki spomin

na Rue des Capucines

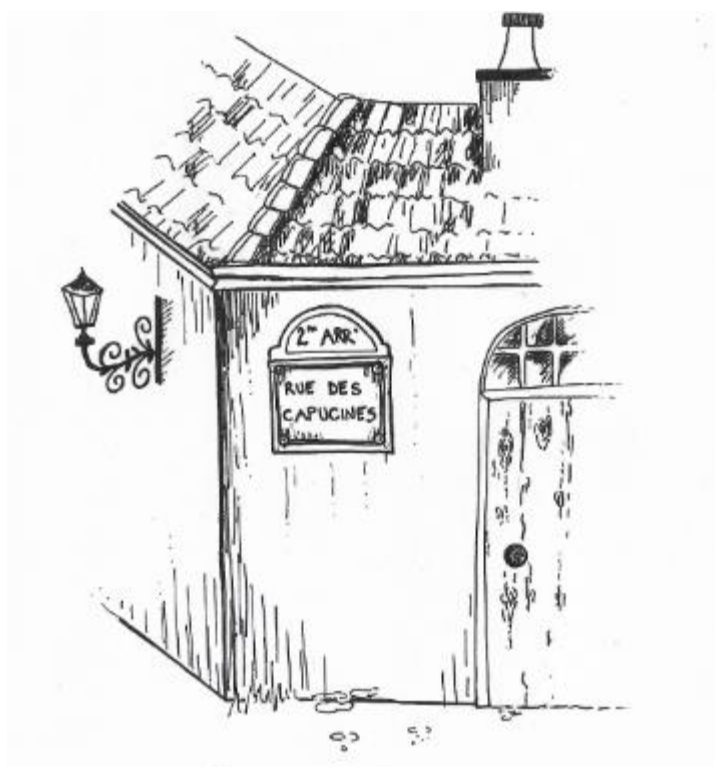
Dve zali roki

pod metrojskimi oboki

objemata spomin

na Rue des Capucines

Edvard Kocbek, 1955

Pot Francije v slovenski kulturni prostor

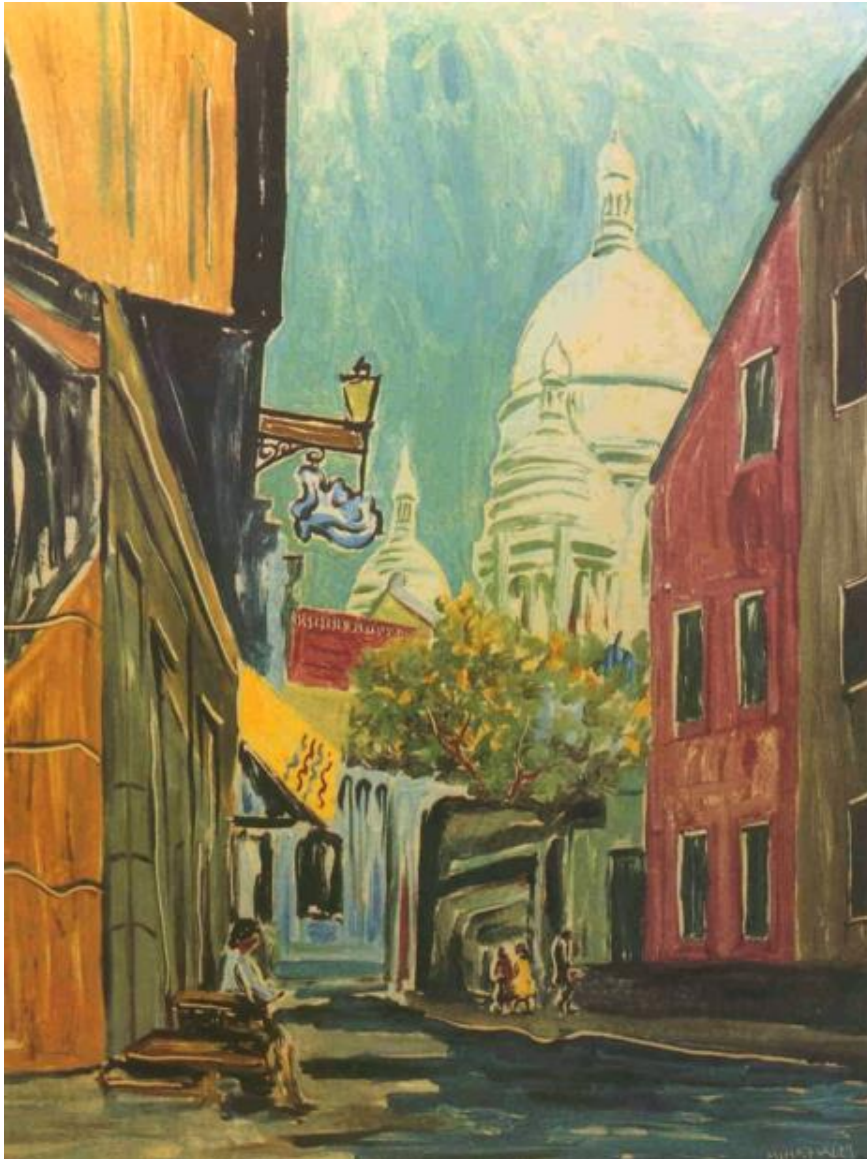
Slovenski narod je bil dolgo navezan na srednjeevropski kulturni prostor, *Mitteleuropa*, v katerem je dominantno mesto zavzemala nemško govoreča kultura. Seveda je kulturni vpliv povezan s političnim, saj so bili Slovenci več kot tisoč let subjekt političnih tvorb s sedeži na nemško govorečih območjih. Duhovno je bil večini dokaj blizu še Balkan in romanska populacija na zahodu ter ogrska na vzhodu. Francija in Francozi so bili že daleč, za prebivalca slovenskega ozemlja v zgodnjem novem veku je bilo verjetneje, da bo končal pod turško sabljo, kot da bi srečal Francoza.

Čeprav med slovenskim in francoskim narodom ni tako velike razdalje (saj ju loči le Italija), pa med njima še danes vladajo (v evropskem kontekstu) opazne kulturne razlike (opisuje jih npr. Prežihov Voranc, pa tudi Stritar in Bezenšek). Med Francijo in Slovenijo lahko kljub temu potegnemo nekaj vzporednic. Za začetek je to skupna pradomovina Frankovskega cesarstva med 5. in 9. stoletjem. V 12. stoletju v Žičah nastane prvi samostan kartuzijanskega reda izven Francije. Nosilci žezla Svetega Rimskega cesarstva (večinoma Habsburžani), v okviru katerega so živeli Slovenci in francoska kraljeva družina (večinoma Burboni), so bili od konca srednjega veka v nenehnem sporu, državi pa v vojnah. Med glavnimi konflikti so bili poroki cesarja Maksimiljana I. konec 15. stoletja z Marijo Burgundsko in nato še z Ano Bretonsko, verske vojne, v katerih so bili Francozi izrazito na katoliški strani, potem vojna Ludvika XIV. (ta si je z zavrnitvijo Evgena Savojskega, ki je iz francoske prestopil v avstrijsko vojsko, sam ustvaril močnega sovražnika), avstrijska nasledstvena vojna z Marijo Terezijo in sedemletna vojna. Ludvik XV. In Marija Terezija sta hotela pomiriti strasti s poroko svojih potomcev, a so te kmalu spet izbruhnile z Napoleonovimi vojnami. Nekje v tistem času je kot zdravnik in naravoslovec v Idriji deloval skrivnostni Baltazar Hacquet.

Z ustanovitvijo Ilirskih provinc (1809–1813) so Slovenci prvič na mirnejši način prišli v stik s Francozi. V tem kratkem času je del francoske kulture, intenzivneje razsvetljenske ideje, prišel tudi na slovenska tla, tudi eden voditeljev romantičnega gibanja, Charles Nodier, je deloval v Ljubljani. Napoleonska uprava je prvič dovolila slovenščino v visokem šolstvu in na sodiščih, zaradi česar se je Napoleon pri Slovencih (vsaj tistih liberalnih in razsvetljenih) zapisal bolj kot osvoboditelj in ne kot okupator, prav francoska zasedba pa je dala Slovencem zagon, da so začeli svojo narodno in jezikovno emancipacijo. Julijska revolucija je na naša tla prignala zadnjega francoskega kralja Karla X., ki je tu našel tudi svoje zadnje počivališče. Med prvo svetovno vojno sta si domovini Slovencev in Francozov stali na nasprotnih bregovih, kar pa se je obrnilo v Kraljevini Jugoslaviji, katere vladarji Karađordževići so bili veliki prijatelji Francije. Na to še danes spominjajo spomenik kraljev Aleksandra in Petra v Parizu, obeležje o atentatu na Aleksandra v Marseillu, v Ljubljani pa Trg francoske revolucije z Napoleonovim spomenikom.

Do 19. stoletja je malo Slovencev prišlo dlje kot do svojega najbližjega trga ali mesta, tisti, ki pa so se vendar odločili za študij, so odhajali na Dunaj. Zelo malo je bilo tistih, ki so študirali na Francoskem (npr. Herman Koroški v 12. stol., potem Peter Kranjski in Leonard iz Ljubljane v 14. stol.). S pomladjo narodov in nemškim pritiskom, ki se je v drugi polovici 19. stoletja stopnjeval, so se mladi Slovenci začeli zanimati tudi za študij drugje. Najprej so bila to "bratska" slovanska mesta, predvsem Praga in Krakov. Na prelomu iz 19. v 20. vek pa so se začeli odločati

tudi za študij ali daljša bivanja v Parizu. Tu so bili prvi slovenski slikarji realisti, na koncu stoletja Jurij Šubic, Jožef Petkovšek in Ivana Kobilca (Kobilca in Šubic sta razstavljala tudi na Salonu), ob začetku novega pa še Ivan Vavpotič, Rihard Jakopič in Matej Sternen. Po vojni so bili tam še Tone Kralj, Božidar in Venko Pilon, ki se je v Pariz preselil za stalno. Nekaj slovenskih arhitektov (npr. Edo Ravnikar) se je izpopolnjevalo pri Le Corbusieru. Kralj, Jakac in Pilon so v Parizu tudi razstavljali, ravno z mirovno konferenco je sovpadla pomembna razstava slovenskih impresionistov leta 1919. Poleg raznih literatov, o katerih pišem v naslednjem poglavju, se je v mestu izpopolnjevalo tudi nekaj skladateljev, med drugim Lucijan Marija Škerjanc.

Slika 2: Pariz, kot ga je videl slikar Miha Maleš. Leta 1951 je v mestu tudi razstavljal.
(Vir: [Muzej Kamnik](#), [Galerija Miha Maleš](#), 17. 1. 2020)

V 20. stoletju so vezi med narodom postale stalne in pogostejše. Veliko Slovencev se je predvsem v času gospodarske krize v tridesetih v Francijo tudi preselilo, večina v rudniške kraje ob nemški meji, kjer imajo še danes svoje župnije in društva. Po drugi svetovni vojni in vse do danes je Francija v slovenski kolektivni zavesti (bolj ali manj stereotipno) ostala predvsem kot dežela, kjer je družbena klima bolj naklonjena umetnosti kot v domovini, zato je veliko slovenskih umetnikov in akademikov ostalo v stikih s Francijo, pa tudi kot dežela enakih možnosti za vse. Francija je danes peta najpomembnejša slovenska trgovinska partnerica, tako po izvozu kot uvozu, Slovenija pa za Francoze postaja tudi vedno bolj priljubljena potovalna destinacija.²

Pot Pariza v slovensko književnost

Francosko-slovenski literarni stiki obstajajo že iz srednjeveških časov, a so bili vse do konca 18. stoletja bolj občasni. Nekateri rokopisi iz slovenskih samostanov kažejo na izvor iz francoskih skriptorijev ali na njihov vpliv. Slovenski protestantski pisci iz 16. stoletja so bili omenjeni v francoskem novoveškem slovaropisju. Leta 1670 je hrvaški plemič Fran Krsto Frankopan malo pred usmrtitvijo, na katero je bil obsojen zaradi veleizdaje proti Habsburgom, v ječi prevedel del Molièrove igre *Georges Dandin* v slovenščino (njegova mati je bila s Kranjske, zato je znal slovensko), šlo je za prvi prevod gledališkega dela.³ V 18. stoletju je francoščina postala jezik evropskih intelektualcev. Večina slovenskih razsvetljencev, zbranih v Zoisovem krogu, je znala francosko. Tudi Linhartov *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (1790) je prirejen po Beaumarchaisevi *Figarovi svatbi*.⁴

Kranjsko in štajersko časopisje je razmeroma veliko poročalo o dogodkih v Franciji, ki se je konec 18. stoletja znašla v primežu revolucije. Z njo so povezane tudi prve omembe Pariza v slovenski književnosti, tako je npr. bukovnik Miha Andreaš o Parizu pisal leta 1793 v pesmi *Francoska vojska*.⁵ Francoska zasedba slovenskih krajev, ki je prinesla Ilirske province, je slovensko-francoske literarne stike poglobila in pomnožila. Janez Cigler se je šolal na ljubljanskem liceju v času Ilirskih provinc (njegov profesor je bil Jean Chaurag, Parižan). Pozneje je bil domači učitelj pri francosko govoreči plemiški družini Lazarini, srečeval se je s francoskimi popotniki na Kranjskem. V Francijo naj bi tudi potoval. Dobro je poznal francosko klasicistično dramatik, v francoske kraje je postavljaj tudi svoja dela, tako je *Srečo v nesreči* (1836) delno postavil v Toulon, povest *Deteljica* (1863) pa v Pariz.⁶ Omeniti je treba še nad Provincami navdušenega Vodnika, kar je izrazil v *Iliriji oživljeni*, in Charlesa Nodiera, ki je dogajanje nekaterih svojih del postavil na Slovensko (npr. roman *Jean Sbogar* iz 1818).

V 19. stoletju so se nekateri stiki navezali prek slavistike na Collège de France, Slovencem naklonjen je bil še posebno profesor Louis Léger (prevzel stolico 1868). Odnos slovenske javnosti do francoskih revolucij se je večinoma ujemal s siceršnjim, bodisi s konservativnim bodisi liberalnim prepričanjem.⁷ Matija Čop je v letih 1828–1835 kot vodja licejske knjižnice

² Po podatkih: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/7934> (13. 1. 2020).

³ Glej tudi: Šepetavc, 1990.

⁴ Furlan, 144–145.

⁵ Smolej, 2006, 100.

⁶ Glej tudi: Smolej, 2005, 131.

⁷ Furlan, 141.

skrbel za dotok francoskih znanstvenih in leposlovnih knjig (obvladal je francoščino, učil se je tudi provansalsščine). Leta 1861 je Pariz obiskal Josip Stritar, o njem je napisal nekaj pesmi, vanj pa postavil tudi slovenskega *Saint-Preuxa, Zorina* (1870). Skromno je bilo število prevodov, z izjemo Chateaubriandove *Atale*, ki je bila prevedena že 1859, se prevajalska kontinuiteta vzpostavi šele na začetku 20. stoletja z Levstikom, Župančičem, Debeljakom in drugimi.⁸

Navedeno kaže, da je do konca 19. stoletja Pariz bolj kapljal kot tekel v slovensko književnost, s prihodom moderne na umetniško sceno pa se to spremeni. Ameriški pesnik Ezra Pound je mesto označil za *laboratorij idej v umetnosti*,⁹ slovenska moderna je tokove iz tega laboratorija naposled ujela. Ivan Cankar, starosta četverice, sicer Francije nikdar ni obiskal, čeprav je o tem večkrat razmišljal, znal pa je francosko in bral francoske knjige, poleg tega je v Parizu živel njegov brat in se preživil s čevljarjenjem. Mesto omenja v mnogo svojih delih (npr. *Jakob Ruda, Za narodov blagor, Križ na gori*), navadno kot odrešitev in pribežališče pred težkim življenjem doma, ogromno ga je omenjal v svoji korespondenci. Francoščina je pustila močno sled tudi v besedišču slovenskih modernistov.¹⁰

Poet Bele krajine Oton Župančič je pol leta 1905 preživel v Parizu, njegov odhod je bil mladostno vihrav, saj ni s sabo vzel niti potnega lista. Njegovo bivanje v Latinski četrti je bilo uradno študijsko, neuradno pa je bolj želel izkusiti ozračje v evropskem žarišču umetnosti. V tistem času je spesnil večino ene svojih najboljših zbirk *Samogovori*, nekaj pesmi tudi neposredno namiguje na Pariz, tam je dobil idejo za glas mesta v *Dumi*. Po prvi svetovni vojni si je zelo prizadeval za popularizacijo Francije in francoščine v domovini, skupaj z Jankom Pretnarjem, Rihardom Zupančičem in Lucienom Tesnièreom (ki je njegova dela tudi prevajal in napisal študijo) je ustanovil Francoski inštitut v Ljubljani.¹¹

Ivan Prijatelj se je v svoji profesorski in raziskovalni karieri posvečal slovenski književnosti, je pa leta 1904 študijsko bival tudi v Parizu. Svoje vtise je strnil v cikel treh esejev *Izprehodi po Parizu*, v katerem razmišlja o Parizu in ga primerja z drugimi mesti, o Francozih kot narodu ter o umetniški razstavi Salon, posebej ga navdihne tudi pokopališče Père Lachaise.¹² Pariz je vplival tudi na savinjskega sorodnika tistega Levstika, ki je slovensko književnost hotel peljati čez gozdove med Litijo in Čatežem, Vladimirja Levstika. Skupno jima je bilo tudi to, da nista ne eden ne drugi uspešno opravila mature. Vladimir Levstik je bil pisatelj in velik prevajalec klasičnih del iz ruščine, francoščine, angleščine in italijanščine (prevedel je 62 del 34 avtorjev!). V Parizu je nekaj tednov bival leta 1906, medtem je pisal dnevnik in v literarnem feljtonu *V Babilonu svobode* navdušeno hvalil Francijo. Leta 1932 jo je zopet obiskal, zopet se je javil slovenskemu časopisju in ugotavljal, da se je prej njegova obljubljen dežela močno spremenila – na slabše. V Francijo je postavil dogajanje več svojih del.¹³

Pred prvo svetovno vojno je Pariz obiskal še pisatelj in pesnik Anton Novačan, pesnik, publicist in prevajalec Anton Debeljak je postal prvi romanist, ki je diplomiral na Sorboni (leta 1912),

---

⁸ Šepetavc, 2006, 6–8.

⁹ Šepetavc, 2006, 21.

¹⁰ Več o tem: Šepetavc, 2006, 24–31.

¹¹ Šepetavc, 2006, 40–47.

¹² Šepetavc, 2006, 35–39.

¹³ Šepetavc, 2006, 56–70.

spremljal je razvoj v romanski književnosti, o tem pisal in tako vplival tudi na razvoj slovenske, mesto so obiskali tudi drugi slovenski romanisti, npr. Janko Pretnar, Pavel Brežnik in Janko Kotnik.¹⁴

Med obema vojnama je eno leto na Sorboni študiral Vladimir Bartol, v Parizu se dogaja nekaj njegovih novel zbirke *Al Araf* (1935). Poleg njega pa še Josip Vidmar, Božidar Borko, Ciril Kosmač, Juš Kozak, Ivan Mrak, Prežihov Voranc in Anton Ingolič.¹⁵

Po drugi svetovni je na jugoslovanskem veleposlaništvu v Parizu delal Jože Javoršek, znan predvsem kot dramatik. Prijateljeval je z Jeanom-Paulom Sartrom. Francija je močno vplivala tudi na ustvarjanje Edvarda Kocbeka, mesto pa je obiskal šele leta 1955, že v svojem povojnem razočaranju. Povojni slovenski intimisti (Krakar, Menart, Kovič) so prav tako iskali navdih v mestu ob Seni, več njihovih pesmi je nastalo prav na temo pariških občutij. Kovičev Piki Jakob si dopisuje s kolegom medvedkom, ki stanuje v Parizu.¹⁶

Pariz se zrcali tudi v delu mnogo sodobnikov, npr. pri Milanu Deklevi, Borisu Pahorju, Tomažu Šalamunu in Borisu A. Novaku. Najbrž je največji glas slovenske književnosti v Franciji v novejšem času Brina Svit, ki živi in ustvarja v Parizu. Njeni romani so zelo priljubljeni, najprej jih napiše v francoščini, nato pa jih sama prevede v slovenščino (in se tako izogne Slovencem tako ljubi opazki za pišoče v neslovenščini, češ da je prodala svoj jezik). Za slovensko književnost v Franciji skrbi tudi društvo Hiša slovenske poezije, ki deluje blizu Reimsa v Šampanji, Zdenka Štimac, ki vodi založbo in izdaja prevode francoskih del, in številni drugi prevajalci ter pisci. Zanimanje za slovensko literaturo je prisotno tudi med mladimi Francozi, tako bodo na pariški predmestni univerzi Cergy-Pontoise v letu 2020 izdali revijo s prispevki študentov o sodobni slovenski književnosti.

Slika 3: Pariz, kot ga je v objektiv ujel slovenski fotograf Evgen Bavčar, ki v mestu živi in deluje. Pri dvanajstih je popolnoma izgubil vid. (Vir: Anonimni blog [Simply as subplot](#), 23. 1. 2020)

¹⁴ Šepetavc, 2006, 79.

¹⁵ Šepetavc, 2006, 9; Smolej, 2006, 104.

¹⁶ Šepetavc, 2006, 9; Smolej, 2006, 106–109.

Seznam 1850–1950

Na seznamu so po kronološkem vrstnem redu razvrščena prozna literarna dela, povezana s Parizom, ki so nastala v letih 1850–1950. Razdeljena so v tri kategorije: v leposlovje, v eseje ali razmišljanja o mestu in v potopise. Poezije in dramatike nisem popisoval, čeprav je tudi teh dveh nadzvrsti v povezavi s Parizom nastalo obilo. Prav tako nisem popisoval "utrinkov" iz francoske zgodovine, ki se pogosto pojavljajo v starem slovenskem časopisju in so napisani polliterarno (prim. [Drobtinice iz francoske revolucije, Proletarec, Chicago, 1907](#)). Da sem določeno delo uvrstil med leposlovje, je moral biti vsaj en del zgodbe umeščen v Pariz (lahko tudi npr. tako, da se je literarna oseba tega spominjala). Tako npr. na seznam nisem uvrstil Govekarjevega dela *Svitanje*, v katerem se Pariz in posamezni drobci iz njegove kulture večkrat omenijo v pogovorih, *Njenega življenja* Zofke Kveder, v katerem se Pariz pojavi le v prepiru med Rajkom in materjo Tildo, ali *Beatinega dnevnika* Luize Pesjak, v katerem prijateljica Zoë piše Beati iz Pariza. Pariz kot motiv ali samo kot omemba je prisoten v bistveno več delih, npr. v več Cankarjevih dramah. Dela sem iskal po Digitalni knjižnici in Wikiviru, za soliden temelj je služil članek Toneta Smoleja *Podoba Pariza v slovenski književnosti (1789–2000)*, pa tudi diplomsko delo Ane Šepetavc o Parizu v delih modernistov, površneje sem obdelal tudi nekaj opusov avtorjev, za katere sem vedel, da so pisali o Parizu (npr. V. Levstik). Daleč največ je leposlovja, najstarejša je Ciglerjeva *Deteljica*, najmlajši Brodnikov nedokončani roman *K novim zarjam*, tudi dvoma ni, kaj sem uvrščal v to kategorijo. Meja med potopisi in eseji (razmišljanji) je bolj medla, saj potopisci tudi razmišljajo in o tem pišejo, misleci pa potujejo in elemente poti vključujejo v svoje pisanje. Pri delih, v katerih sta bila deleža potopisnega in razmišljanja približno enakovredna, sem se ravnal po tem, da sem krajša bivanja v Franciji (manj kot en mesec) štel med potopise. Seznam jasno pokaže na to, da se Pariz v književnosti do leta 1890 pojavlja zgolj občasno, nato pa vse bolj kontinuirano. Pri vseh delih, kjer je to mogoče, so dodane povezave na Wikivir ali dLib.¹⁷ Seznam seveda ni popoln, njegova spletna verzija pa je dostopna na [Pariz v slovenski književnosti](#) in se bo še dopolnjevala.

Slika 4: Ciglerjeva *Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov* je najstarejše slovensko prozno delo, njegovo dogajanje je postavljeno v Pariz. (Vir: [dLib](#))

¹⁷ Med pisanjem diplomske naloge smo s kolegi večino manjkajočih pariških besedil pretipkali na Wikivir, za sodelovanje se jim še enkrat lepo zahvaljujem, še posebej Poloni.

1) Leposlovje

1863, Janez Cigler, Deteljica ali življenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov, Slovenske večernice (povest), 7. zvezek, [Wikivir](#).

1870, Josip Stritar, Zorin (roman), Zvon, l. 1, št. 1–15, [Wikivir](#).

1875, Jakob Alešovec, Iz sodnijskega življenja: Policijski komisar (kratka zgodba), Kmetijske in rokodelske novice, l. 33, št. 30, [Wikivir](#).

1889, Anonimno, Srčnost velja! (kratka zgodba), Domoljub, l. 2, št. 9, [Wikivir](#).

1889, Ivan Steklasa, Pet zgledov pridnosti, varčnosti in podvzetnosti (kratke zgodbe), Slovenske večernice, 43. zvezek, [Wikivir](#).

1890, Anonimno, Skrivnostna pota (kratka zgodba), Domoljub, l. 3, št. 11, [Wikivir](#).

1892, Anonimno, Senica (kratka zgodba), Domoljub, l. 5, št. 3, [Wikivir](#).

1893, Anonimno, Jakobinska nevesta, Povest iz časov francoske revolucije (povest), Domoljub, l. 6, št. 2, [Wikivir](#).

1893, Janez Mencinger, Abadon (roman), Ljubljanski zvon, l. 13, št. 11, [Wikivir](#).

1895, Tr., Gospod Jožef (povest), Domoljub, l. 8, št. 14–18, [Wikivir](#).

1896, Anonimno, Sirota v ječi, Povest iz francoske zgodovine (kratka zgodba), Domoljub, l. 9, št. 16, [Wikivir](#).

1903, Ivan Cankar, Rue des nations (črtica), zbirka Ob zori, l. Kleinmayr & F. Bamberg, [Wikivir](#).

1904, Miroslav Malovrh, Pod novim orlom (roman), Slovenski narod, l. 37, št. 1–57, [Wikivir](#).

1905, Ivan Fajdiga, Nebesa (roman), založil D. Hribar, [Wikivir](#).

1907, Jože Zavertnik, Mladi junak (kratka zgodba), Proletarec, Chicago, l. 2, št. 5, [Wikivir](#).

1907, Vladimir Levstik, Dimitrij Pavlovič in grda ženska (novela), Slovan, l. 5, št. 5, [Wikivir](#).

1907, Vladimir Levstik, L'Exterminateur, Ilustrovan narodni koledar, l. 21, [Wikivir](#).

1909, Vladimir Levstik, Povest enorokega (kratka zgodba iz cikla Tempi passati), Slovenski narod, l. 42, št. 295, [Wikivir](#).

1907, Vladimir Levstik, Absint (kratka zgodba), Slovenija, l. 1, št. 9, [Wikivir](#).

1910, Anton Novačan, Smeh pred smrtjo (črtica), Ilustrovan narodni koledar, l. 22, [Wikivir](#).

1910, Lea Fatur, Komisarjeva hči (povest), Dom in svet, l. 23, št. 3, [Wikivir](#).

1910, Vitomir Feodor Jelenc, Žena (roman), Jutro, l. 1, št. 5–11, 14–27, 29–30, 34–40, 45–53, 55–62, [Wikivir](#).

1917, Anonimno, Prijatelja (kratka zgodba), Ilustrirani glasnik, l. 3., št. 35, [Wikivir](#).

1917, Anton Novačan, Hudič v ulici sv. Mihéla (črtica), Ljubljanski zvon, l. 37, št. 2, [Wikivir](#).

1925, Pavel Karlin, Pariz (pesem v prozi), l. 45, št. 2, [Wikivir](#).

1929, Vladimir Levstik, Kako sem postal oče (kratka zgodba), Jutro, l. 10, št. 35, [Wikivir](#).

1930, Vladimir Bartol, Nesrečni ljubimec (kratka zgodba), Modra ptica, l. 1, št. 5, [Wikivir](#).

1930, Vladimir Bartol, Samo kratek račun (kratka zgodba), Modra ptica, l. 1, št. 9, [Wikivir](#).

1930, Vladimir Bartol, Sistem Ivana Groznega (kratka zgodba), Modra ptica, l. 1, št. 3, [Wikivir](#).

1930 (pribl.), Ivan Mrak, Monarhistični upor v Parizu, neobjavljeno, [Wikivir](#).¹⁸

1930 (pribl.), Ivan Mrak, Joujou, neobjavljeno.¹⁹

1932, Vladimir Levstik, "Aristide Briand in nikdar več!" (kratka zgodba), Jutro, l. 13, št. 65, [Wikivir](#).

1932, Vladimir Levstik, Bistro, Sličica s pariške periferije (kratka zgodba), Jutro, l. 13, št. 95, [Wikivir](#).

1933, P. H., Življenje – film (roman), l. 14., št. 242–286, [Wikivir](#).

1934, Bratko Kreft, Skok skozi okno (roman), Književnost, l. 2, št. 5–9, [Wikivir](#).

1934, Pavel Brežnik, Kalvarija ljubezni (roman), Družinski tednik, l. 5, št. 1–61; l. 6, št. 1–19, [Wikivir](#).

1934, Vladimir Bartol, Al Araf (novela), Modra ptica, l. 5, št. 6, [Wikivir](#).

1936, Vladimir Bartol, Vrhunec duhovnih radosti (kratka zgodba), Modra ptica, l. 7, št. 3, [Wikivir](#).

1937, Tone Brdar, Velika ljubezen (roman), Domovina, l. 19, št. 33–52; l. 20, št. 1–16, [Wikivir](#).

1938, Pavel Brežnik, Stratosferski pilot (roman), Jutro, l. 9, št. 229–272, [Wikivir](#).

1941, Boris Rihteršič (Mirko Brodnik), K novim zarjam (nedokončan roman), Domovina, l. št. 24, 11–14, 16, [Wikivir](#).

1942, Lea Fatur, Če burja trese cvet (roman), Slovenčev koledar, l. 20/21, št. 247–287, [Wikivir](#).

---

¹⁸ Naknadno objavljeno v: *Srce in oko, Obzornik Prešernove družbe*, l. 22., št. 11, 1990.

¹⁹ Naknadno objavljeno v: *Ivan Mrak, Izbrano delo* (ur. G. Schmidt), 1998.

2) Eseji, razmišljanja o Parizu

1904, Ivan Prijatelj, Izprehodi po Parizu, Slovenski narod, l. 37, št. 251–290.

1907, Vladimir Levstik, Pariški dnevnik, neobjavljeno, rokopis hrani Osrednja knjižnica Celje.

1907, Vladimir Levstik, V Babilonu svobode, Ljubljanski zvon, l. 27, št. 1–5; 9–12.

1929, Ferdo Kozak, Pariz, Ljubljanski zvon, l. 49, št. 5, [Wikivir](#).

1932, Vladimir Levstik, Kaplja v morju piše potočku, Jutro, l. 13, št. 77, [Wikivir](#).

1932, Vladimir Levstik, Ob robu bulvarja, Jutro, l. 13, št. 89, [Wikivir](#).

1932, Vladimir Levstik, Pariško pismo, Jutro, l. 13, št. 41, [Wikivir](#).

1932, Vladimir Levstik, Spremenljivi Pariz, Vtisi iz modernega Babilona po 25-letni odsotnosti, Jutro, l. 13, št. 26, [Wikivir](#).

1932, Anton Ocvirk, Pisma iz Montparnassea, Ljubljanski zvon, l. 52, št. 4, [Wikivir](#).

1938, Božidar Borko, Iz pariških zapiskov, Modra ptica, l. 9, št. 6., [Wikivir](#).

1946, Prežihov Voranc, Borba na tujih tleh (V petem nadstropju, Pariz), Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.

3) Potopisi

1889, Anton Bezenšek, Pisma iz Pariza, Slovenski narod, l. 22, št. 182–248 (istega leta izdano kot knjiga v samozaložbi), [Wikivir](#).

1891, Anton Mahnič, Spomini iz Pariza (potopisne črtice), Rimski katolik, l. 3, [Wikivir](#).

1925, Anonimno, V Pariz, Učiteljski tovariš, l. 65, št. 40–47, [Wikivir](#).

1926, Franc Albreht, Malo važni zapiski, l. 7, št. 147–204, [Wikivir](#).

1930, Ladislav Koželj, V Pariz!, Nova doba, l. 12, št. 62–72, [Wikivir](#).

1939, Branko Rudolf, Štirinajst dni v Parizu, Modra ptica, l. 10, št. 3, [Wikivir](#).

Analiza posameznih del

Novačanov Pariz

Nemirno 19. stoletje z nizom političnih, družbenih in tehnoloških revolucij v Evropi, še izraziteje pa v Franciji, začenši z veliko francosko revolucijo ob koncu 18. stoletja, ki je sovpadla z začetki industrijske, preko julijske do pomladi narodov 1848, ko so se Evropejci dvignili za pravice narodov, ki so jim pripadali. Iz tega so izšli avstro-ogrski dualizem (z neuresničeno idejo trializma), italijanski *Il Risorgimento*, francosko-pruska vojna z nastankom združenega nemškega cesarstva, ki sta prinesla pariško komuno in III. republiko v Franciji leta 1871.

Slika 5: Rue des Nations (Ulica narodov) z nacionalnimi paviljoni na Svetovni razstavi v Parizu leta 1900. Svetovne razstave so bile simbol tehnološkega napredka in mednarodnega sodelovanja. Rue des Nations je navdihnil tudi Ivana Cankarja, da je napisal črtico z istim naslovom. (Vir: La Rue des Nations, 1900, Wikimedia Commons)

Vsi ti popravki na (zahodno)evropskem političnem zemljevidu so kar za petdeset let uspeli umiriti meddržavna trenja in nasilnejše oblike emancipacije narodov. Mir je prinesel gospodarski razvoj, v povprečju dvig življenjske ravni, velik tehnološki napredek, razvoj kulture. Nastajal in krepil se je nov, delavski razred in s tem nov način življenja. Ob pogledu nazaj se zdi, da je to čas optimizma v Evropi, lepa doba, *belle époque*, čas Straussovih dunajskih valčkov in zadnjega velikega umetnostnega sloga secesije.

Divje vzpenjajoče se rastlinje z ornamentov secesijskih fasad je morda primerna prisposodba za življenje Antona Novačana. Rodil se je leta 1887 v vasi blizu Celja, v prej opisano Evropo. Najbrž številna družina, v katero se je rodil, ni imela kaj veliko koristi od *belle époque*, prav tako njihove hiše nista načrtovala Wagner ali Horta, a je Novačan zelo zgodaj ujel val svojega

časa. Šestnajstletnega ga je neslo po svetu; po neuspehu na celjski gimnaziji je pred usodo tovarniškega delavca bežal na Hrvaško, kjer mu je naposled uspelo maturirati. Že kot dijak je trdno stal za prepričanjem, da si slovenski narod zasluži samostojnost ali vsaj obilno mero avtonomije. Pogumno stališče za tisti čas, kakor je bil Novačan sam; močan hrust po postavi, ki se je, napol v šali in napol zares, vsekakor pa v odnosu do nasprotnikov, imel za potomca celjskih knezov.

Po študiju in zaporni kazni zaradi obtožbe podpiranja jugoslovanstva med prvo svetovno vojno se je neuspešno poskusil v jugoslovanski politiki, nato je do propada države opravljal službo diplomata na raznih koncih sveta. Po drugi svetovni vojni se je preizkusil še kot kandidat za guvernerja Svobodnega tržaškega ozemlja, nato pa se je preselil v Argentino, kjer je v skromnih razmerah dopolnil svoje dni, pozneje mu je žena uresničila željo, da bi počival v domači zemlji. V socializem si ni upal priti, saj je bil prepričan, da mu bodo stregli po življenju. Pisal je že od dijaških let, poskušal se je v vseh žanrih, njegova dela imajo pogosto narodni naboj (npr. drama *Herman Celjski*). Prepričan je bil, da je podeželje prihodnost slovenskega naroda. Idejno je nasprotoval Cankarju, vendar sta se globoko spoštovala, mnogo pisateljem, ki so danes pozabljeni ali pa del kanona (npr. Ingolič, Zupančič, Bartol), je očital bodisi epigonstvo po Cankarju bodisi podporo Titovega režima.²⁰

Vsekakor gre za zanimivo pisateljsko osebnost, ki bi si, skupaj z eno leto prej rojenim Vladimirjem Levstikom, ki je imel podobno življenjsko zgodbo, tudi danes zaslužila več pozornosti, prav zato sem njegovi pariški črtici izbral za podrobnejšo analizo. Vrnimo se v leto 1908, ko je Anton Novačan v Varaždinu maturiral. Kot zavedni Slovan se je odpravil na študij prava v Prago, vendar mu je bila ljubša od knjig zabava. Leta 1910 je tudi uradno prekinil študij in se odpravil na pot po Evropi, najprej v Pariz, kjer je preživel eno leto, potoval pa je potem še dve leti. Ni čisto jasno, od kod je imel tolikšno denarno podporo, pomagala naj bi mu žalska posojilnica.²¹

O njegovem bivanju v francoski prestolnici nimamo natančnih podatkov, najbrž je Pariz obiskal zaradi njegovega statusa literarne prestolnice, ki je, vsaj literarno, dihala zrak svobodnejših idej. Najbrž se je v pariškem letu naučil tudi francosko, kar mu je potem pomagalo v diplomatski karieri. Novačan je začel kot pesnik, njegov veliki vzornik je bil Rimbaud.²² Pariz je vplival na njegovo ustvarjanje, tam je najbrž napisal tudi pesmi *Na Napoleonovem grobu* in *Satanas* (obe iz 1911).²³

Smeh pred smrtjo in Ulica sv. Mihéla

Novačan je eden bolj inovativnih slovenskih pisateljev prve generacije po Cankarju. Čas *belle époque* je bil v književnosti čas simbolizma, po prvi svetovni vojni pa so zavladale avantgarde. Najbrž se je Novačan z njihovimi zametki srečal že med svojim potovanjem 1910–1913, vsekakor pa se je nanje na svoj način hitro navezal; leta 1921 je ustvaril prvo slovensko dadaistično pesem, sicer pa se v njegovem delu prepletajo razne smeri in nazori, predvsem

---

²⁰ Grdina, 1990.

²¹ Šepetavc, 2006, 75.

²² V pesmi *Moj verz* zapiše: Oné Rimbaud mi bil je kum / Prešeren dal bi Julčko zanj! (Hartman, 1993, 11).

²³ Šepetavc, 2006, 76.

močna je ideja titanizma (moč in upor nasproti avtoriteti, moralnim in družbenim konvencijam), ki jo je ekspresionizem obudil iz romantike, ostajajo tudi sledi naturalizma in simbolizma.²⁴

Druga ideja, s katero se je Novačan spogledoval, pa je satanizem, ki je enako kot titanizem pogost motiv v romantiki.²⁵ Satanizem se kaže v obeh obravnavanih črticah, v *Hudiču v ulici sv. Mihéla* pa že v naslovu. Novačan ju je po časopisni objavi dal ponatisniti v zbirki *Samosilnik* leta 1923. Enako kot v njegovi prvi zbirki kratke proze *Naša vas* so tudi tu zgodbe (Novačan jih imenuje povesti) tematsko in tudi zvrstno raznolike. Črtici sta si sorodni seveda tudi po kraju dogajanja – Parizu in po imenu osrednje osebe; v eni je to Konstantina, v drugi Konstantin.

Običajno sintagmo strah pred smrtjo je Novačan prekrstil v *Smeh pred smrtjo*. Zgodba se začne z uvodom, v katerem nam avtor pove, da ga spomin na *bledo črnko* Konstantino vedno znova pretrese, saj ga spomni na tok življenja, a se potem vseeno odloči, da bo ta spomin delil z nami. Poigrava se z idejo, da je sicer življenje ničevno, da smo v njem nemočni in da se tega vedno znova zavedamo, pa vendar *valovi življenja* to spoznanje sproti *zagrinjajo v pozabo*, po drugi strani pa je na svetu veliko mefistov, ki nas slepijo, da na koncu srečno *prijadramo do starosti*, ko pa se *življenjska uganka z enim samim vzdihljajem razreši*. Že v uvodu nam nakaže eksotičnost vsebine: idejo življenjske nemoči je pokazal z likom črnke, ki je leta 1910 vsekakor redek lik v slovenski književnosti. Že v uvodu je blago nakazan Novačanov posmehljivi slog, pripoveduje v prvi osebi.²⁶

Konstantina in literarizirani Novačan sta bila prijatelja ali ljubimca, na dan spomina sta, oba otožna, sedela v pariškem parku, glede na število parkov v Parizu lahko domnevamo, da se pripoved dogaja v *Jardin de Luxembourg*, v zgodbi omeni še mestne ulice in tramvaj, ki zmoti mir v parku. Na prvo žogo se zdi črtica precej preprosta; moški in ženska v parku si povesta svoji življenjski zgodbi, nato se poslovita, ona pa na koncu stori samomor, pa vendar podrobnejše branje razkrije bolj skrita sporočila in literarno vrednost besedila. Najprej svojo zgodbo pove Konstantina, ki ni *nikoli žalostna* in ji je *življenje šala*, čeprav se potem pokaže, da ni čisto tako, prizna, da se *rada smeje*, a ne od srca *kakor v gledališču*. Na tej točki Novačan Konstantini vzame besedo in sam dokonča njeno pripoved. Izvemo, da je sirota iz pariškega predmestja, da je imela lepega bogatega fanta, da je bila pevka in igralka s prav tako lepim glasom kot stasom, po bolezni pa ji je ostal le še njen nasmeh. Potem je postala guvernanta pri židovski družini, njihove člane Novačan opiše s presenetljivo grobimi besedami. Mož ima *živinske oči*, žena je *debela*, otroci so *trije krivogledni kreteni*. Konstantini je *strašno*, a se še vedno smeje.²⁷

Nato po življenjski zgodbi pobara še prijatelja. Ta ji najprej natvezi, da je član vladarske rodbine svoje države. *Kraljestvo ali cesarstvo, vseeno. Bogatija. Imamo ministre, generale, vojake in lakaje /.../ Pradede iz desetega stoletja po Kristu. In kar je poglobitno, imamo dobro verno ljudstvo*. Za lase privlečena zgodba je povezana z njegovim resničnim prepričanjem o svoji

---

²⁴ Grdina, 1990.

²⁵ Grdina, 1990. Novačanovo zanimanje za satanizem v tistem času ni bil osamljen primer, zanj sta se zanimala npr. tudi Vladimir Levstik in Bartol.

²⁶ Novačan, 1923, 109.

²⁷ Novačan, 1934, 110.

modri krvi. Konstantina je bila nad zgodbo o *incognito* princu navdušena, a se nato Novačan odloči, da ji bo povedal še svojo resnično zgodbo revnega kmečkega otroka, ki je moral že pri šestnajstih po svetu. Konstantina je najprej od ganjenosti iskreno zajokala, potem pa se zopet prisilila v smeh. Da bi se razvedrila, sta se šla sprehajati po parku.²⁸

Konstantina pove zgodbo o brezi in škrjančku. Še kot otrok jo je slišala od starke, ki je kmalu po tistem umrla. Osamljena breza je škrjančku med neurjem ponudila zavetje v svoji krošnji. V zahvalo ji je prepeval in zaljubila sta se, pozimi pa je odletel in se ni več vrnil. Brezi je od žalosti odpadlo listje in popokalo lubje, posekali so jo in je umrla. Konstantini se je smilila breza, Novačanu pa škrjanček. Naveličala sta se drug drugega in se hladno razšla. On je celo noč popival, ona pa se je zastrupila – naslednji dan je njeno truplo našel v mrtvašnici, na obrazu pa je bil še vedno nasmešek. O zgodbi z brezo in škrjančkom lahko razmišljamo tudi kot o zgodbi Konstantine, ki si je zaradi življenjskega razočaranja vzela življenje.²⁹

Slika 6: Fotografija slavnega pariškega fotografa uličnega življenja Roberta Doisneauja, naslovljena *Square du Vert-Galant* (1950), prikazuje žandarja in žensko v pogovoru, otročka, morda ženskega sina, v ozadju pa mladi par, ki se poljublja, in Seno. Fotografija je posneta na rečnem otočku. (Vir: Robert Doisneau, *Square du Vert-Galant*, 1950, Wikiart)

²⁸ Novačan, 1923, 112.

²⁹ Novačan, 1923, 112–115.

Zanimiva je kompozicija Novačanove črtice. Začne z uvodom, v katerem napove temo in nas uvede v podzgodbo s Konstantino. Vanjo uspe še nadalje vložiti tri nove podzgodbe (o princu, o svojem življenju in o brezi). Novačan v zgodbi menjuje način pripovedovanja. Začne kot rahlo ironičen pridigar, ki poučuje svoje bralstvo o naši nemoči v življenju (omeni tudi Mefista in nakaže satanizem). Konstantinino življenjsko zgodbo pove spoštljivo, skoraj melanholično, a jo brutalno zaključí z opisom židovske družine. Pri svoji namišljeni in resnični življenjski zgodbi se zdi, sodeč po njegovem značaju, najpristnejši. Govori odločno, hvalisavo, pretirava. Podobe so močne, ekspresionistične. Dekadentni princ iz bogatije z ministri, generali, vojaki in lakaji na eni in pod zakajenimi tramovi odrasel in v svet vržen otrok na drugi strani. Podobi princa in kmečkega otroka si ne bi mogli biti bolj nasproti, a se opisano življenje princa ne zdi nič bolj simpatično od tistega kmečkega. Eden je princ, drugi ima *cilj*. Pri brezi in škrančku Novačan pokaže, da zna povedati tudi bajko in opisati najnežnejša čustva. Prav zanimivo je pri njem prebrati besedne zveze kot: *ga pokrila skrbno z nežnim listjem in ga zibala v sladkem spanju ali ji prepeval s sončnih višav*. Domiselno je osrednji motiv življenjske nemoči navezal na Konstantinin igrani nasmešek, s katerim se je odzvala na vsako situacijo in se ga ni znebila niti po smrti. Nasmeh je tako simbol te nemoči, kot simbole pa bi lahko interpretirali tudi druge motive. Tako lahko brezo vidimo kot Konstantino ali simbol razočaranja, škrančka kot Novačana ali kot nekoga, ki ga žene po svetu, princa in kmečkega otroka pa kot simbola bogastva in bede ali Novačanove mladosti in ideje o njegovih koreninah.

Druga pariška črtica v *Samosilniku* je nekoliko daljša in razdeljena na štiri kratka poglavja. Avtor je v njej radodarnejši z utrinki iz Pariza. Uvede nas z zapisom o pomladnem mestu, nad katerim se podijo *črni cunjasti kolosi*, veter pa ziblje plamen v avtorjevih plinskih svetilkah. Zgodba se spleta okrog krščanskega izročila o nadangelu Mihaelu, ki je bil poglavar nebeških čet v boju proti zlim silam, v umetnosti pa je navadno upodobljen z mečem med ubijanjem satana. Postavljena je na Bulvar svetega Mihaela (Boulevard st. Michel), eno najbolj znanih ulic, ki so nastale v prenovah barona Haussmana. Bulvar poteka od mosta St. Michel čez Seno blizu katedrale Notre-Dame, preseka Latinsko četrt, gre mimo Sorbone in se konča vzdolž Luksemburškega parka. Območje je bilo v Novačanovem času živahen preplet umetniške boeme, študentarije, pa tudi prostitucije. Z obema pariškima črticama dokazuje, da je ta svet dobro poznal.³⁰

Na začetku ne vemo, ne kdo je Helena, ne kdo je Konstantin, niti kaj počne v zgodbi sveti Mihael. Helena stoji ob temnem kiosku (tudi tu si lahko natančno predstavljamo temno pločevino Gabriela Daviouda) in razmišlja o sliki sv. Mihaela v mansardnem stanovanju. Nato nekdo Heleni položi roko na ramo, izvemo, da je prodajalka ljubezni, tisti nekdo pa je njen zvodnik, Jean Brandon. Neobičajen je način, na katerega ga Novačan opiše, navadno so ti v literaturi opisani kot brezvestni izkoriščevalci žensk.³¹ Brandon je opisan kot malo gizdav (nosi *rdeči pas ter čepico na tilniku*, avtor dvakrat opiše njegovo opravo), a vljuden mož. S Heleno se pogovarja prijazno, ko posumi, da je morda Konstantin njen drugi makro, jo sicer trdo izpraša, a jo na koncu vseeno pospremi do njegovega stanovanja. Za Novačana je on zgolj mož, ki je vzel Heleno kot otroka z ulice in jo potem nanjo vrnil, da bi služil z *njeno mladostjo*. Pozna

---

³⁰ Novačan, 1923, 116–130.

³¹ Prim. Pierreville, [Entremetteurs et entremetteuses dans la littérature de l'Antiquité à nos jours](#), 2006.

čustva svojih deklet, ve, da se zaljubljuje v siromake in tega ne obsoja. Njegovo popolno nasprotje po videzu je umetnik Konstantin, košččen in zaviti v črn plašč.³²

Konstantin je nekakšna pojava pariške boeme. Je artist, slikar iz daljne dežele. Mistični tujec, filozof nizkih nadstropij in predvsem *hudič iz ulice sv. Mihéla s hudički* v očeh. S Heleno je bil dober, pravi, da je on edini ni *kupil*, on je bil njena *lučka*, njeno upanje, njen ljubljani. Pozirala mu je za sliko in v oči ji je padla slika sv. Mihaela v boju s satanom. Sledi prizor v značilnem boemskem baru, beznici. Tukaj vidimo, da je Konstantin v resnici nekoliko blazen. Heleno kliče *Bi-bi* ali *Bi-bi-bi*, ko pride v bar, se opoteka okrog nje, od veselja, da jo je videl, so se mu napele mišice, oči so mu gorele in krilil je z rokami, da je zares spominjal na hudiča. Vsi prisotni so se mu posmehovali. Nato je v deliriju še govoril o Bogu in satanu, kar je vrh črtice, da je lepota v grehu, obupu, žalosti in radosti. *Ubijte boga in ljubite lepoto. /.../ Ta duša jo je našla*, pravi. Konstantina ga je hotela pomiriti s poljubi, prijatelji z absintom, a je pobegnil v noč. V tem trenutku bi morala biti v službi in spati s starcem, zato začuti svobodo in pravo ljubezen do umetnika. Pretrese jo čudna misel, da je Konstantin peklenšček, na katerega pritiska angel.³³

Slika 7: Bulvar in Trg sv. Mihaela v Parizu na razglednici okoli leta 1900. Dobro je vidna fontana sv. Mihaela z značilnim kipom svetnika, ki stiska hudiča k tlom. (Vir: Anonimno, Tramway Mékarski Paris Place St-Michel, 1900, Wikimedia commons)

³² Novačan, 1923, 116–130.

³³ Novačan, 1923, 120–122.

V tretjem poglavju končno izvemo, zakaj je s Konstantinom tako, kot je. V svojem mansardnem stanovanju skuša zaspati, misleč na Heleno, nato pa se mu v glavi odigra prizor iz mladosti. Njegova mati, ki je bila tako visoka ženska, da se je v kmetski bajti z glavo dotikala sajastih tramov,³⁴ mu je naročila, naj gre na grič v cerkev sv. Mihaela³⁵ zvonit avemarijo (zvonjenje ob mraku). Ko odzvoni, se z zvonom še pogovarja, zvon tu predstavlja glas Boga. Zvon ve, da Staneja vznemirja sv. Mihael, zdi se mu hudoben, hudiček, ki ga nihče ne mara, pa je žrtev. Namesto da bi se vrnil k materi, gre v cerkev in z nožem razpara platno na glavnem oltarju. Kot tudi sam razmišlja pozneje, bi lahko to interpretirali zgolj kot *Bolan otrok je razrezal staro zaprašeno sliko, ker se mu je smilil hudiček*, a se je v trenutku, ko je zarezal v sliko, stresla cerkev, zazvonil je zvon, dolge roke pa so mu stisnile srce, da se je zgrudil po tleh. Niti ni pomembno, ali se je to dogodilo v resnici ali le v njegovih mislih, zaznamovan je bil za celo življenje. Prizor je skrivnosten, grozljiv. Konstantinovo zvonjenje, pogovor z zvonom in rezanje slike, vse to v ambientu dotrajane podeželske cerkvice ob sončnem zahodu slika čutno, zelo močno podobo, za katero lahko upravičeno trdimo, da je nastala pod vplivom ekspresionizma, s čimer lahko Novačana označimo kot enega prvih umetnikov pod vplivom te umetniške smeri, ki se je sicer na Slovenskem pojavila šele po prvi svetovni vojni (Novačanova črtica je bila izdana 1917, v manjši meri ga lahko opazujemo tudi v *Smehu pred smrtjo*). Zgodba je prežeta tudi s satanizmom, primerjali bi jo lahko tudi z Wildovo *Sliko Dorian Gray*.³⁶

Konec zgodbe je tragičen. Konstantin se prebudi iz nočne more in v agoniji na hudiča naslika rdečo rožo, da se barva pocedi kot kri, nato pa umre. Naslednji dan želi Helena obiskati Konstantina na domu, Brandon jo pospremi. Ravno naletita na pogrebne, ki so nosili krsto. Brandon je vzel sliko sv. Mihaela in jo prodal židovskemu trgovcu. Novačan nam postreže še z detajlnim opisom slike, izvemo, da je v ozadju naslikana tudi cerkva. Slika je nepodpisana, in ko žid vpraša po avtorju in naslovu, Brandon pove svoje ime, naslovi pa jo z *Borba s tiranom in samosilnikom*. A židu ime ni bilo pogodu, zato je zabeležil: *Življenje in umetnik*, to pa se mu je zdelo zelo imenitno. Tako uspe Novačan čisto na koncu omeniti še motiv titanizma (samosilnik), žid pa da povsem po naključju sliki primerno ime in zaobjame njeno provenienco.³⁷

Tako v *Smehu pred smrtjo* kot v *Hudiču* lahko razmišljamo o avtobiografskosti. V prvi črtici je ta očitna, razmišljamo lahko pa še dodatno o Novačanu kot škrjančku iz Konstantinove zgodbe, za katerega Novačan pravi, da se mu smili, saj se z njim najbrž poistoveti. Ugibamo pa lahko, ali je tudi pri Konstantinu delno mislil nase. V šali lahko rečemo, da je glede na njegov življenjepis tudi on imel včasih malo hudiča v sebi (seveda ni bil blazen), njegovo literarno ustvarjanje in njegovo zavračanje na poti v slovenski literarni kanon pa bi slika *Življenje in umetnik* kar dobro označila.

---

³⁴ Osmojeni tramovi se v Novačanovem delu večkrat pojavijo (že v *Smehu pred smrtjo*), najbrž gre za Novačanov spomin iz domače kmečke hiše. Zanimivo bi bilo analizirati tudi njegov lik matere, ki ni prav nič cankarjanska, gre za visoko žensko, z glasom, polnim miline in razkošja (Novačan, 1923, 124).

³⁵ Novačanovo črtico lahko v Parizu precej natančno lociramo, ni pa jasno, na kateri grič je mislil. Okoli njegovega rojstnega kraja ni nobene cerkve sv. Mihaela.

³⁶ Novačan, 1923, 124–126.

³⁷ Novačan, 1923, 129–130.

Novačan je obsojal posnemanje neposnemljivega Ivana Cankarja s strani njegovih pisateljskih sodobnikov, a se ob pogledu na njegov slog zdi, da se tudi sam, hote ali nehote, temu ni mogel povsem izogniti, to je še posebej vidno v *Hudiču*. Precej cankarjansko deluje npr. lirizirani uvod v prvo poglavje,³⁸ opis, kako je Konstantinu pri duši, na začetku tretjega poglavja,³⁹ še najbolj pa Konstantinovo razmišljanje, potem ko se prebudi:

*To je bilo v začetku, ko so se jeli podirati ideali. Visoka umetnost, duše edini izraz, tajno hrepenenje, izvirajoče globoko v srcu, studencu solza, tista umetnost se je spremenila v nadležno vlačugo z lažnjivim nabranim obrazom. Delalo se je za vsakdanji kruh. Bili so pusti dnevi, vsak med njimi kakor dolga vrva, na kateri bi se človek obesil; redko so se vračali svetli hipi, ko so bile misli kakor beli stebri, do neba visoki.*⁴⁰

V odlomku lahko Cankarja vidimo v muzikaličnosti stavka, v kopičenju parafraz (*visoka umetnost, duše edini izraz, tajno hrepenenje, izvirajoče globoko v srcu, studencu solza*), delno pa tudi vsebinsko (podiranje idealov, visoka umetnost, duše edini izraz). Novačan Cankarja nadgradi v ironični primeri; če bi se Cankarju morda nadležna vlačuga še lahko zapisala, pa prav gotovo dneva ne bi primerjal z dolgo vrvjo, s katero se lahko človek obesi.

Prežihov Pariz

Obdobje evropske zgodovine, ki ga z njegovima dvema krvavima in revolucionarnima mejnikoma označujemo čas med obema vojnama, se je začelo prav v Parizu. Mirovna konferenca po prvi svetovni vojni je po dvorcih okoli mesta določala usodo povojne Evrope, nagrajevala "zmagovalce" in kaznovala "poražence". Določila je versajske meje, zapečatila razpad treh imperijev in na papirju sklenila versajski mir za vse večne čase.

Kljub začetnemu povojnemu optimizmu, kopici novih narodnih držav in upanju na boljše ter bolj demokratično Evropo se je kmalu pokazalo, da štirih let umiranja po jarkih in povojnega političnega dogovarjanja predvojnih konfliktov med velesilami niso rešili. Stara dama je izgubila položaj središča sveta, bila je v ruševinah in posuta s križi vojaških grobov. Po evropskih državah je prišlo do vzpona nacionalizmov, ki so postopoma na oblast pripeljali totalitarizme. V Italiji se to zgodilo leta 1922 z Mussolinijevim fašizmom, v Sovjetski zvezi se je od 1920 utrjeval stalinizem. Kriza Evrope se je dodatno poglobila z gospodarskim zlomom v tridesetih, ko pod Hitlerjevo propagando popusti še od versajskih sankcij stiskana weimarska Nemčija, malo pred drugim svetovnim konfliktom, do katerega je postopoma privedlo vse naštetu, pa je v Španiji po državljanski vojni zavladal še Franco.

Ideološki nacionalizmi na eni in od Sovjetov navdahnjene in podpirane komunistične partije na drugi strani so marsikje puščale malo prostora demokraciji. Tudi v Kraljevini SHS je moral kralj leta 1929 razglasiti diktaturo, saj so srbsko-hrvaški narodni spori onemogočali normalno parlamentarno delovanje. Komunistična partija Jugoslavije je bila kot stranka zaradi atentatov

---

³⁸ Prim. *Nad Parizom je vihrala pomlad, oblaki, črni cunjasti kolosi so se podili pod nebom in topel širok veter se je valil po mestu, plahutaje kakor peroti ogromne ptice* (Novačan, 1923, 116).

³⁹ *Medli soj sveta od zunaj je obvisel na veliki sliki in ločil belo ozadje platna od skupine črnih, mrgolečih točk. Konstantin je ležal na tleh in poslušal tišino /.../ Bilo mu je lahno in prijetno, skušal je namestiti glavo in zapreti oči, da bi spal.*

⁴⁰ Citirano: Novačan, 1923, 126–127.

in pozivanja k puču prepovedana že 1921 in je bila od takrat dalje prisiljena delovati v ilegali. Ob razglasitvi diktature so komunisti zopet poskušali izvesti državni udar, potem pa jih je država začela strožje preganjati, veliko jih je bilo aretiranih, mnogi so pobegnili iz države.

Tu se začne zgodba o nastanku Prežihove zbirke *Borba na tujih tleh*. Kot komunist je bil prisiljen emigrirati. Leta 1930 je najprej odšel na Dunaj, nato je kot aktivist rdeče sindikalne internacionale (t. i. profinterna), ki ga je tudi finančno podpirala, deloval predvsem med kmeti in gozdni delavci ter spodbujal njihovo sindikalno delovanje. Deloval je v Romuniji, Bolgariji, Franciji, Grčiji in na Norveškem.⁴¹

Svoje spomine na izkušnje delovanja na tujem je Prežih pripravljaj med drugo svetovno vojno, izdal pa leta 1946 pri Slovenskem književnem zavodu v Ljubljani, delo je ilustriral in grafično oblikoval Elko Justin. Gre za zbirko osmih besedil, ki jih je žanrsko težko označiti. Prežih sam jih je imenoval potopisi, potopisne skice ali potopisni prispevki. Dejstvo je, da so si besedila precej različna, zato nekatera bolj, druga manj ustrezajo žanrski nalepki potopisa, sam sem jih bolj videl v kategoriji razmišljanj o Parizu.⁴² Prežih ponekod opisuje bolj dokumentarno, drugod vpleta svoje spomine in dialoge. Dogajanje treh besedil, ki jih bom v nadaljevanju analiziral podrobneje, je postavljeno v Francijo, od tega dve v Pariz (*V petem nadstropju, Pariz*), eno pa v Orléans (*Semenj belih ljudi*).

Prežih je v Parizu bival šest mesecev med letoma 1934 in 1935 (z lažno identiteto) in med 1937 in 1939. Medtem je opravljal razne politične naloge, dobro se je naučil francoskega jezika. Leta 1934 se je npr. udeležil velikih protifašističnih demonstracij, nekaj podatkov o njegovem delovanju je ohranjenih v francoskih državnih arhivih.⁴³

V petem nadstropju

Kam je postavljeno prvo besedilo v zbirki, nam pove že njen naslov – *V petem nadstropju* palače pariške policijske prefekture v urad za tujce. Ni datirano, lahko pa sklepamo, da je nastalo leta 1939 ali 1940. Urad je kafkovski in spominja na urade (za tujce), kot jih poznamo tudi danes. Prežih (kot v celotni knjigi) pripoveduje v prvi osebi in pripoveduje o svojem čakanju na podaljšanje dovoljenja za bivanje. Takšno besedilo bi zelo težko umestili med potopise, bliže je avtobiografski črtici, saj je kratko in osredotočeno na en dogodek (čakanje v uradu, ki se nadaljuje v razlago, zakaj so ti ljudje sploh tam) z nekakšnim blagim vrhom, ko Prežih in njegov prijatelj Dolenjec dobita vsak svojo odločbo.

Dogajanje se začne ob sedmih zjutraj, ko Prežih v prepričanju, da bo prvi v vrsti, pride pred vrata prefekture. A se ušteje, pet jih že čaka pred njim. V uvodu pisatelj v nekaj stavkih skicira okolico palače prefekture ob zgodnji uri, ko je mesto še *neprijazno in mokrotno* in je *noč umila stara poslopja*, iz Sene pa se dviga *rahla in redka meglica*. Palais de Justice in katedrala Notre-Dame za palačo, mestni hrup, ki se začenja, nato pa naglo stopnjuje.⁴⁴

---

⁴¹ Bošnjak, 2010, 72.

⁴² Bošnjak, 2010, 66. Avtorica besedila obravnava kot potopise.

⁴³ Druškovič, 2005, 200; Gacoïn Marks, 2015. Druškovič v svoji knjigi podrobneje piše o Prežihovem delovanju v Parizu.

⁴⁴ Prežih, 1946, 8.

Ta značilni, skoraj idilični opis prebujajočega se Pariza prekine drugačno stopnjevanje; zdaj raste število čakajočih. Ob osmih, eno uro pred odprtjem urada, čaka že osemsto ljudi, ki stojijo že na cesti, da mora policist *očistiti cestišče in urediti množico*.⁴⁵ Množica emigrantov, ki čaka, je nabrana z vseh vetrov. Prej opisani evropski totalitarizmi in gospodarska kriza je množico ljudi vseh narodnosti, bodisi iz političnih razlogov bodisi s trebuhom za kruhom, prinesla v Francijo, ki je bila v primerjavi s preostalo Evropo politično in gospodarsko še dokaj stabilna.

Množica, ki jo je bil policist že prej čistil, ima zase dodeljen vhod v stavbo; tiste, ki poskušajo vstopiti pri drugih vhidih, preganjajo. Množica čaka mirno, niti materi z dojenčkom niti nosečnici ni dovoljeno naprej, pozneje izvemo, da otrok ni noben privilegij pri odločanju. Komisar noseči Prekmurki zabrusi: *Kaj me brigajo vaši pankrti, kar doma jih spravljajte na svet!*⁴⁶ Mimoidoči⁴⁷ Parižani se delajo, kot da nič ne vidijo, množice se na daleč izogibajo.⁴⁸

Ob devetih prve čakajoče končno spustijo v palačo in vzamejo njihove dokumente v obravnavo. Zdaj se množica zoži, tudi avtor se začne fokusirati na intimnejše opisovanje, opazuje čustveno odzivanje čakajočih na negotovo usodo – bodo izgnani ali bodo lahko ostali. Francija je bila že pred krizo dežela priseljavanja, v času krize in na skorajšnji predvečer nove vojne pa so tujci postali odveč, zato Prežih resignirano zapiše: *Pravica do bivanja v tej deželi, kjer mrgoli tujcev, ni več navadna šala. Včasih se nihče ni oziral na papirje, delovne roke so bile najboljša legitimacija; toda danes tlači brezposelnost, vojna se bliža z naglimi koraki in oblasti se skušajo iznebiti čim več tujcev*.⁴⁹

Prežih ne pozabi pogledati skozi okno na zvonik Sainte-Chapelle in prisluhniti cestnemu hrupu, ki sili na hodnik petega nadstropja, nato pa se začne pogovarjati s sotrpini, naposled najde tudi nekaj drugih Slovencev. V nadaljevanju, tudi s pomočjo dialogov, Prežih predstavi nekaj usod priseljencev in s tem pokaže raznolikost vzrokov, ki so te ljudi pripeljali do oddelka za tujce na pariški prefekturi.⁵⁰

Prvi ogovori Prežiha neki slovenski malopridnež, ki se je klatil po svetu, a ni nikdar pošteno delal. Prežihu očita, da so se razmere poslabšale prav zaradi političnih migrantov, kot je bil Prežih sam. Potem se pogovarja z Zagorcem, ki so ga izgnali iz Belgije, nato pa v Lillu zaprli, ker ni imel dokumentov. Po prestani kazni so ga poslali v Pariz, da si uredi dokumente, a ni prišel na vrsto, zato so ga po raciji v hotelu zopet zaprli. Medtem nekaj bolje oblečenih tujcev v spremljavi lepih mladih žensk preskoči vrsto in iz pisarn prihaja z zadovoljnim obrazom. Prežih ugiba, ali gre za zvodnike s prostitutkami; organizacija prostitucije v Parizu je tudi sicer Prežiha zelo zanimala, o njej piše že na začetku te zgodbe, pa tudi v *Parizu*.⁵¹

Nadalje v zgodbi naleti še na dva Slovenca. Prvi izhaja iz vrst razpuščene španske republikanske armade (t. i. španski borci). V španski državljanski vojni (1936–1939) so se borili republikanci

---

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Prežih, 1946, 9.

⁴⁷ Prežih jih imenuje kar s francosko besedo *pasanti*.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Prežih, 1946, 9.

⁵⁰ Prežih, 1946, 11–12.

⁵¹ Prežih, 1946, 12–14.

in frankisti, evropske države se v vojno niso vmešale in zaščitile demokracije, se je pa na republikansko stran prišlo borit veliko prostovoljcev iz vse Evrope. Po republikanskem porazu so vojake skupaj s poškodovanimi evakuirali v Francijo. Ta prvi Slovenec je bil pred izbruhom vojne rudar v severni Franciji, nato pa se je javil za prostovoljca, bil je dvakrat ranjen. Po vrnitvi je bil politično sumljiv, zato se ni mogel vrniti na delo v rudnik (preblizu meje), niti mu niso hoteli izdati listin za vrnitev v domovino. Razočaran je, da Francija ne prepozna, da so z branjenjem španske demokracije branili tudi Francijo samo, zato ji privošči Francovo maščevanje. Urad izmозgane borce odpravi v koncentracijsko taborišče.⁵²

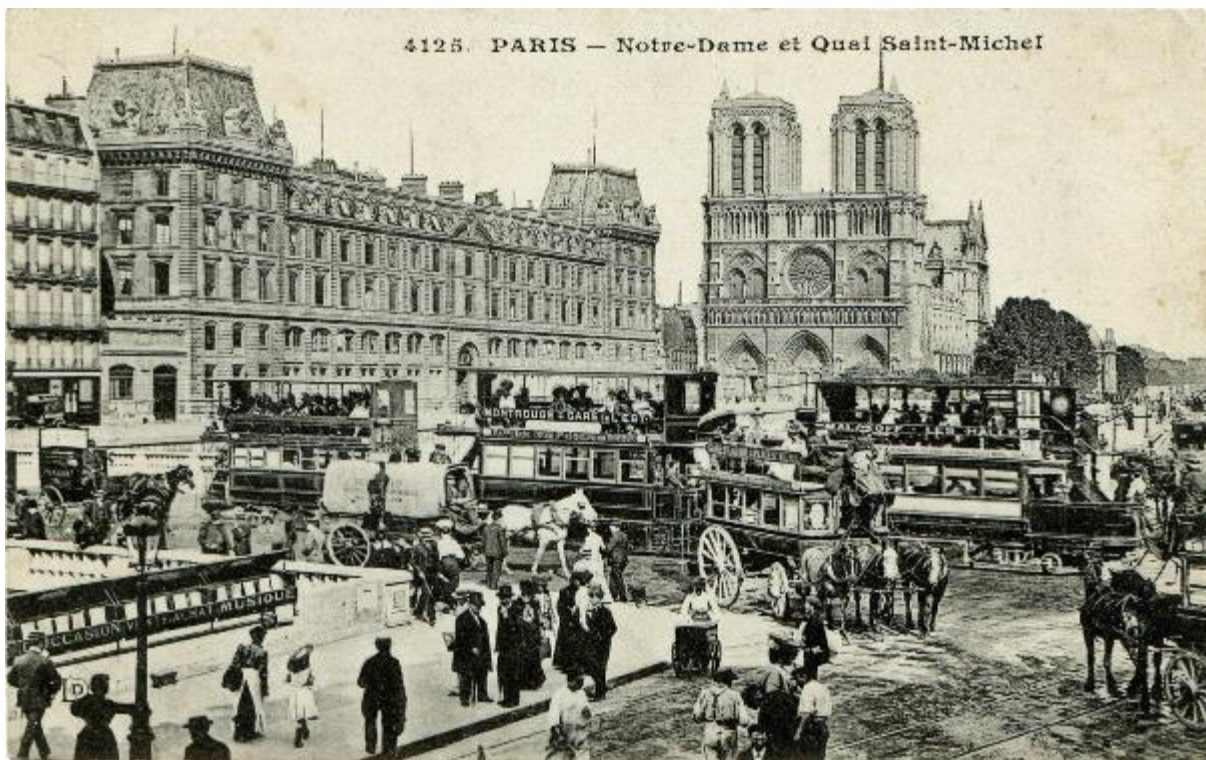
Uradniki kličejo s francosko izgovarjavo, da Prežih komaj spozna svoje ime. Skupaj s še enim sonarodnjakom Pečnikom je končno poklican v pisarno – Prežih dobi dovoljenje še za en mesec, Pečnik pa mora zapustiti državo v 48 urah. Prežih pospremi nesrečnika Pečnika in njegovo nosečo ženo proti revnemu pariškemu okraju St. Paul in tako izve še njuno zgodbo. Par je že deset let v Franciji, oba izvirata iz tedaj obrobnih neindustrializiranih slovenskih pokrajin, Dolenjske in Prekmurja, kjer je bilo zelo težko najti delo, posledično pa je bilo veliko izseljevanja. Pečnik je delal v livarni, tam se je iz delavske solidarnosti pridružil splošni stavki. Prežih potipa Pečnikovo *politično žilo* in mu svetuje, naj boj za delavske ideale nadaljuje doma, toda mladi par raje po človeško životari v tujini, kot da bi moral doma v revščini garati za dnino. Konec zgodbe je sprva negotov, saj Pečnik manj kot 48 ur pred izgonom še ne ve, kaj bo storil, potem pa postane optimističen, ker verjame, da bo nekoč napočil čas, ko bo povsod, tudi na Dolenjskem, dobro.⁵³

Prežih nam v svojem *Petem nadstropju* ne slika lepote Pariza, temveč popiše vso bedo tedanje emigracije v Parizu, katere položaj se je zaradi napete politične situacije še poslabšal. Domiselna se zdi predstavitev raznih "tipov" tujcev. Še najmanj izvemo o Prežihovi usodi političnega migranta, Pečnik z dekletom predstavlja ekonomske migrante, z neimenovanim Slovincem je predstavljena usoda španskih borcev, z Zagorcem pa nakazana usoda tipa *persona non grata*, ki ne more ostati ne v državi, kamor se je izselil, ne tam, kamor so ga izgnali, niti se ne more vrniti v domovino. Na slabih štirinajstih straneh je pisatelj zajel vse plasti emigracije, od njenih vzrokov do posledic, besedilo pa je ob sodobnih problemih z migracijami vsekakor primerno za aktualizacijo.

---

⁵² Prežih, 1946, 16–17.

⁵³ Prežih, 1946, 17–22.

Slika 8: Fotografija iz Pariza okoli leta 1900. Na levi je palača policijske prefekture, kjer je Prežih z drugimi tujci čakal na dovoljenje. Posebni vhod za tujce je bil na drugi strani, na cvetlični tržnici. Prefektura s čakajočimi tujci je na istem mestu še danes. (Vir: Anonimno, [Notre-Dame et Quai Saint-Michel](#), 1900)

Pariz in Semenji belih ljudi

Prežihov Voranc je v *Parizu* opisal svoje občutke ob prihodu in med bivanjem v francoski prestolnici. V kramljajočem, mestoma ironičnem slogu nam predstavlja francosko družbo v tridesetih letih. V primerjavi z zgodbo *V petem nadstropju* si je vzela več prostora za podrobnejše opisovanje in pripovedovanje, npr. za opis svoje vožnje do Porte St. Martin si vzame slabo stran in pol. Piše o tem, kaj je mislil o Franciji, preden je prišel tja, in kot kakšno jo je spoznal po daljšem bivanju. Prepleta tisto, kar ga je kot Slovenca, ki je vajen srednjeevropskega načina življenja, pozitivno in negativno presenetilo. Slog je tukaj bližji tistemu, ki ga poznamo iz potopisov, besedilo se tudi začne z opisom poti v Pariz in konča z odhodom, vsebina pa ni osredotočena na pot in predstavitev mesta, bolj gre za analizo življenja v Franciji, Parizu. Besedilo je datirano z letnico 1940, razdeljeno je na šest delov, ki so ločeni z zvezdicami in niso naslovljeni.

Prežih se je v Francijo odpravil z mešanimi občutki, a predvsem z upanjem na boljše. Mislil je tisto, kar je o Franciji mislila večina povprečnih Evropejcev; da je to dežela, kjer imajo ljudje enake pravice in ni narodne nestrpnosti, kjer vlada meščanska demokracija. Vendar Prežih kmalu uvidi, da je demokracija res izrazito meščanska in daleč od tiste ljudske, ki si jo je želel. V svojem kot britev ostrem pisanju jo je slekel in argumentirano pokritiziral.

Prvi hladen tuš je doživel že na meji – čeprav je na poti v Francijo prečkal dve fašistični državi, ni nikjer doživel tako hladne in natančne mejne policije, a si to razloži s tem, da se *Francija boji za svojo demokracijo*. Nato je sedel v nepričakovano udoben tretji razred vlaka, ki je vozil hitro in točno, in hotel po srednjeevropski šegi čas preganjati s klepetom s sopotniki, a se je uštel.

Prvi sopotnik je še nekoliko sodeloval v pogovoru, potem ko se je prepričal, da njegov sogovornik ni Nemec. Zalomilo se je, ko mu je hotel dopovedati, da je Slovenec. Sogovornik je bil še kar izobražen, mislil je, da je Čeh ali Rus, potem ko mu je Prežih rekel, da je Jugoslovan, se je po razmisleku celo spomnil na Srbe, ko pa je Prežih hotel še naprej razlagati zapleteno jugoslovansko situacijo, je bilo Francozu dovolj in se je obrnil v kot. *Tisti čas še nisem vedel, da je Francozu zemljepisje najbolj zasovražen pojem vsega francoskega življenja,*⁵⁴ je zapisal; doda pa, da so sicer dobro izobraženi, *kar se tiče francoskega življenja.*⁵⁵

Poskusil je ogovoriti še sopotnici, brez uspeha. Sopotnike je šokiral, ko je iz torbe vzel kos kuhane šunke in črnega kruha; za dami je bilo to preveč, slovenska kmečka malica je bila zanju preveč. Vlak se končno pripelje v pariška predmestja in Prežih prvič na lastne oči vidi prestolnico. Najprej lepa predmestja z vilami in drevoredi, nato industrijska predmestja s steklenimi stavbami, kar je dajalo vtis modernega mesta – a bolj so se bližali mestu, bolj so bile ulice ozke, umazane in neurejene. Opazi tudi mnogo reklamnih napisov za alkoholne pijače in parfume, takoj zazna razkol med črnim industrijskim Parizom in Parizom *dolce vita*, ki so mu bile reklame namenjene. Ob nakopičeni industriji opozori tudi na problem velike centralizacije te države, ki jo je v vojni drago stala. Tudi Gare du Nord, za razliko od drugih kolodvorov, pusti slab vtis, postaja je (kot še danes) slabo urejena.⁵⁶

Sledi anekdota, Prežih jih je več vključil v besedilo in mu tako dal bolj sproščen ton, obenem pa ponazoril nekatere svoje trditve. Po prihodu v mesto je sedel v taksi in naročil vožnjo do Porte St. Martin, kar je voznika popolnoma vrglo iz tira, saj je po vraži veljalo, da prva vožnja v dnevu na to destinacijo prinaša nesrečo.⁵⁷

Pisec nato s "tehničnega" vidika predstavi mesto Polža, njegove brezštevilne paradokse, ki se jim Prežih, pa tudi marsikateri obiskovalec pred njim in za njim, ni mogel načuditi. Mesto je tujcu na prvi vtis prijetno, tudi v primerjavi z Dunajem in Berlinom. Polža je velik, *živahen, lep in domač*. Po drugi strani nobeno drugo velemesto ni tako umazano in nima tako grdih in tesnih četrti, a ostaja prijazno in mikavno. *Dihaš smrdljiv in dušeč zrak, a vendar dihaš lahko in prosto. Čutiš, da si svoboden in pri vsakem koraku opažaš široko demokracijo, dasi menda nikjer v Evropi policija ni tako zabita, ozkosrčna in starokopitna kot v Parizu.*⁵⁸

---

⁵⁴ Prežih, 1946, 138. Zanimivo je, kako je več slovenskih avtorjev opazilo francosko geografsko nerazgledanost. Prim. Bezenšek, 1889, *Pisma iz Pariza*, 40, in Stritar v pesmi *Pariz* iz 1870.

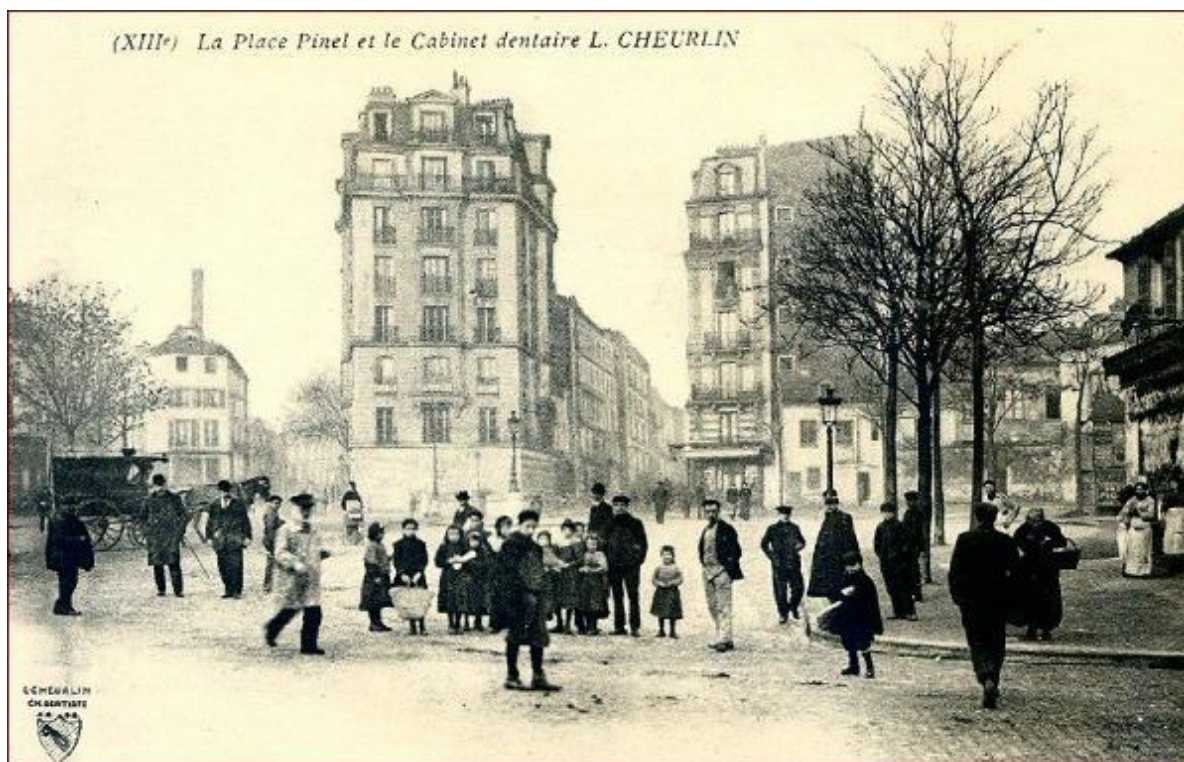
⁵⁵ Prežih, 1946, 136–138.

⁵⁶ Prežih, 1946, 139–142

⁵⁷ Prežih, 1946, 142–144.

⁵⁸ Prežih, 1946, 144.

Slika 9: Fotografija 13. pariškega okrožja, v njem je nekaj časa stanoval tudi Prežih. Že v tistih časih in vse do danes velja za revnejše delavsko območje. (Vir: Anonimno, La Place Pinel, [Les Rues de Paris](#))

Všeč mu je tehnična razvitost, všeč mu je okus oblačenja moških in žensk. Kaotičnost prometa primerja s "prusko" cestno urejenostjo in ugotovi, da je v Parizu kljub vsemu manj nesreč kot v Nemčiji. Preseneti ga nelogična razporeditev avtobusnih postaj. Zanimiv je razmislek o podzemni železnici (ki jo sicer pohvali kot dostopno in učinkovito prevozno sredstvo) kot o kazalniku socialne klime. Pariški metro je bil že tedaj prenočišče brezdomcev, ob prihodu množice brezposelnih delavcev med gospodarsko krizo pa se je še dodatno napolnil, saj so se lahko ljudje pozimi za ceno ene vozovnice cel dan prevažali in se tako prebijali čez dolgčas in ostajali na toplem. Obregne se tudi ob odnos Francozov do beračev, ki v mestu, kjer je nakopičenega toliko bogastva, živijo slabo. Francozi so namreč prepričani, da mora zanje poskrbeti država (ki je po ustavi tako ali tako socialna), oni zato plačujejo davke.⁵⁹

Prežih je bival v eni izmed *hôtels*, meščanskih palač, v katere so bile natrpane najemniške sobe, in ugotovil, da bi lahko za pariško najemnino dobil dve sobi na Dunaju. Na naslednjih straneh predstavi verjetno najbolj senčno plat meščanske demokracije. Ko vpraša postreščka po lastniku hiše, mu ta kratko malo odvrne */D/vesto družin*. Gre za dvesto bogatih družin, *kapitalistični samodržci* jih imenuje. In ti imajo v svoji lasti vse: hotele, časopise, javni prevoz, mlekarne itd. Prežih ugotavlja, da je ta monopol peščice v Franciji zavil v plašč demokracije. Prežihovi Parižani so obupali nad politiki, imenujejo jih *cochons*, svinje; politika je zanje le kupčija, a ker volivci verjamejo, da je tudi življenje zgolj kupčija, jih vsakič znova spet izvolijo. Pisec z motivom kupčije nadaljuje. Pariški malomeščan hoče naglo obogateti in je zato pripravljen delati po petnajst in več ur na dan, pri čemer je po francoski miselnosti delo tudi preštevanje denarja. Denar je v Franciji pred dobo evra umazan, pa ne zato, ker bi bil po krivem

⁵⁹ Prežih, 1946, 146–149.

pridobljen, ampak ker se valja v že prej omenjeni umazaniji. Stari francoski novci so imeli luknjo, ki jo je včasih umazanija kar zadelala. Prežih misel o denarju zaključí s sklepom, da se včasih francoski malomeščani še malo preveč pehajo za denarjem in da postajajo njihovi možgani votli kot njihovi kovanci.⁶⁰

Mittelevropejcem je bila Francija privlačna ali odurna (prav gotovo pa zanimiva) zaradi svojega slovesa nemoralnosti. Prežih piše, da v Parizu posredno od prostitucije živi milijon ljudi, da je nekaj običajnega, če ministrova žena dela kot blagajničarka v javni hiši, da v Parizu niso nikoli pozidali osrednje železniške postaje, ker bi s tem uničili prostitucijo, ki je cvetela okrog starih, po mestu razpršenih kolodvorov. Ugotavlja, da ima milijon ljudi tudi pomembno politično moč in skupaj z dvesto družinami brani privilegij *svobodne ljubezni*, menda pridobljen z veliko revolucijo.⁶¹

V naslednjem delu analizira odnos Francozov do različnih pojavov v njihovi okolici. *Pariz je velik muzej*,⁶² pravi, v Louvru, Clunyju in drugih je nakopičena ogromna količina bogastva, nakradenega skozi stoletja po vsem svetu. Zanimivejša kot muzeji se zdijo Prežihu zasebna stanovanja pariških meščanov, v katerih je (z okusom, ne tako kot kopičenje kiča v srednji Evropi) nakopičenih toliko starin, da je lahko vsako stanovanje muzej zase. Cerkev v Franciji ni na dobrem glasu, iz nje se ponorčujejo, kadar koli se lahko, in je ločena od države. Prežih opazi, da ima kljub temu neko nevidno duhovno moč in da ni tako konservativna kot v njegovi domovini (piše o skupini otrok, ki nosijo simbole srpa in kladiva, vodi pa jo duhovnik). Pohvali delovanje cerkvenih ustanov v delavskih okrajih, ki so prebivalcem v pomoč pri čuvanju otrok. Cerkev tudi gradi, za razliko od francoske države, ki za šolsko in uradniško infrastrukturo slabo skrbi. Večina francoskih uradov, šol in bolnišnic je bila tedaj v poslopjih, ki jih je država zasegla Cerkvi med revolucijo in v poznejših nacionalizacijah, kar se zdi Prežihu edinstveno v Evropi, obenem pa kritika države in pohvala francoski Cerkvi. Prav tako se mu zdi nenavadno, kako malo zaporov je v Parizu, razmišlja, ali so mogoče francoska sodišča manj stroga od domačih, sicer pa pravi, da je kriminal zgolj v domeni priseljencev. *Če se ti pripeti nekaj takšnega, kakor se je pripetilo meni, da sem na javnem stranišču pozabil dežnik in sem ga čez tri dni našel še vedno na istem mestu na najbolj obljudenem bulvarju, se ti razodene tudi ta stran francoske demokracije.*⁶³

Prežihovemu čudenju nad francosko družbo kar ni konca. Francoz je po njegovem konservativec, a kljub temu ne spoštuje policije in državnih uradov. Sploh se mu zdi, da je birokracije malo, ker je tudi uradov malo, čudi se, da državni sistem sploh deluje. Uradov (npr. pošt) je v predmestjih sploh premalo in ljudje so vajeni čakati, mislijo, da tako pač mora biti in se ta plat življenja ne spreminja, Francozi so *disciplinirani*. Francoz misli na to, da bo užival v hrani, pijači, ljubezni in privarčeval sredstva za starost; vendar se zdi to nekoliko v nasprotju s tem, kar Prežih napiše nekaj strani prej, ko opisuje pehanje Francozov za denarjem. Kakor koli, tudi ko Francoz dela, misli na to, kaj bo potem užil, stanovanje mu ni tako sveto, kot je navadno prebivalcem srednje Evrope – lahko je luknja, le da je kaj na mizi in da je postelja udobna.

---

⁶⁰ Prežih, 1946, 149–151.

⁶¹ Prežih, 1946, 151–152.

⁶² Prežih, 1946, 152.

⁶³ Prežih, 1946, 152–157, citat s strani 157.

Enako je s higieno. Prežih popiše izkušnjo, ko je bival pri dveh pariških damah, ki se sploh nista umivali. Prav tako se čudi, da Parižani ne izkoristijo krasnih rek v bližini mesta za kopanje – zadostujeta jim Luksemburški park, Boulonjski gozd, Gozd Vincennes pa je že predaleč zanje. Tudi za nedeljske izlete jim je malo mar, raje si postavijo mizo in stole na ulico in se pogovarjajo.⁶⁴

Iz tega Prežih izpelje tri lastnosti Parižana, ki naj bi ga takega naredila francoska revolucija: ta je malomaren, brezbrizen in konservativen do vsega, kar ni pomembno za njegov obstoj, vse drugo, nepotrebno in slabo na svetu, je združeno v besedo *merde*. To ilustrira z naslednji anekdoto: *Iščeš, na primer, zakotno ulico, ki je ne moreš najti na res preglednih, izvrstnih načrtih mesta, kakršni so razgrnjeni pred vsako postajo podzemске železnice. Vprašuješ in naletiš na malomeščana, ki je bil v tisti ulici rojen, v njej živi in bo v njej umrl. Njegov neprijazni, popolnoma odsotni odgovor pa se glasi: Ne vem ... /.../ To je že merde.*⁶⁵

Slika 10: Delavske in protifašistične demonstracije 14. julija 1935 na Trgu Bastilje. Udeležil se jih je tudi Prežih. (Vir: Anonimno, [Manifestacije na Trgu Bastilje, 1935](#))

⁶⁴ Prežih, 1946, 157–156, 161.

⁶⁵ Prežih, 1946, 160.

Emigrant majhnega slovenskega naroda, ki se je od nekdaj moral boriti za svoje jezikovne pravice, je opazil tudi tisto krivico francoske države, ki jo ta ignorira že vse od svojega nastanka: dejstvo, da v njej živi več avtohtonih narodov, ki so jim še danes kršene jezikovne pravice. Sicer priznava, da so Francozi do tujcev strpni, ne marajo pa navezovati tesnejših stikov; Alzačani, Bretonci, Baski, Katalonci, to je rojalistična zalega še izza revolucionarnih časov. *Narodnih manjšin ne priznavajo niti politično niti kulturno niti čustveno: vsi so Francozi, pa mir besedi.*⁶⁶

Šokanten se zdi Prežihu položaj žensk, ki je slab tudi v primerjavi z gospodarsko dosti bolj zaostalo Kraljevino Jugoslavijo. V veljavi je bil še vedno *Code Napoleon*, zakonik, ki je žensko povsem priklenil na moža, ji onemogočil prosto gibanje (ne le potovanja v tujino, celo iz kraja v kraj), ji prepovedal razpolaganje s svojim zaslužkom. Prežih doda le: *Bog nas varuj ...*⁶⁷ Mislili bi, da je takšen zakonik leta 1940 pač fosil, ki velja le še na papirju, a Prežih doda več primerov, ki kažejo, da je bil tedaj še kako v veljavi.

Dobri dve strani Prežih posveti tudi slovenskim izseljencem. V Parizu jih je bilo malo, pa še ti so bili pod strogim nadzorom uradnih in neuradnih jugoslovanskih vohunov. Največ jih je živelo okoli Lilla, Alzaciji in Loreni v rudniških krajih. Življenjski standard delavcev v Franciji je bil neprimerno višji kot v slovenskih krajih, ugotavlja pa Prežih, da se je ponekod že pri prvi generaciji otrok izgubil materni jezik. Od kolega duhovnika je dobil zanimiv (a kar boleče stereotipen) nasvet, kako najti Slovence: */K/er koli najdeš zaboje praznih steklenic, tam vstopi. Tam so gotovo Slovenci doma ...*⁶⁸

Kljub vsem naštetim negativnim stranem francoske demokracije je bila ta dolgo vzor vsem drugim narodom. Prežih piše, kako so demokrati, tudi jugoslovanski, romali v Pariz, a so si venomer ogledali le njegove bleščeče *boulevard*, v delavske četrti ni zavil nihče. Svoje besedilo o Parizu sklene z orisom situacije pred drugo svetovno vojno, ko je gospodarska kriza načela tudi Francijo. Francija je trepetala pred vojno, popuščala je Hitlerju, ni ji bilo mar za zasedbo Sudetov, za *einschluss* ali razkosanje Poljske – samo da ima Francija mir. Zaostiril se je odnos do tujcev, vsakdo je bil kar naenkrat osumljen vohunjenja za sovražnika. 1. septembra 1939 je bila Francija Nemčiji končno prisiljena napovedati vojno, Prežih pa je zapustil Pariz. Zapiše, da ga ne bo nikdar pozabil in da verjame, da ga bo kri montanjardov še enkrat znova očistila na bolje.⁶⁹

H kritiki francoske družbe lahko pridamo še Prežihovo besedilo *Semenj belih ljudi*, ki pa se dogaja v Orléansu, zato ga bom obravnaval manj podrobno. Je precej krajše od *Pariza* in je datirano z letnico 1934. Ima pravi potopisni uvod, v katerem je mesto dogajanja geografsko določeno in pospremljeno z nekaj zgodovinskimi dejstvi iz časa Ivane Orleanske, njena usoda se je avtorja (po njegovih besedah sodeč) zelo dotaknila. Nato opiše sejem kmečkih delavcev. Gre za dejanski sejem, na katerem se zbere množica delavcev, da bi jih lastniki posestev najeli za nekajmesečno delo. Opis dogodka precej spominja na sejem sužnjev, kakršne poznamo iz zgodovine. Ponudbe je veliko, poljedelci lahko izsiljujejo in barantajo z delavci, da le izsilijo čim

---

⁶⁶ Prežih, 1946, 161.

⁶⁷ Prežih, 1946, 162.

⁶⁸ Prežih, 1946, 167.

⁶⁹ Prežih, 1946, 164, 167–171.

manjšo mezdo.⁷⁰ *Bil sem na največjem semnju belih sužnjev v Evropi ...*⁷¹ *Da, ljudski semenj. Da, na Francoskem, v deželi zakrknjene demokracije, enakosti bratstva in svobode!*⁷²

Prežihova kot britev ostra analiza francoske družbe je prav gotovo zanimivo branje, ki da misliti. Z njim je dokazal, da ni le mojster v opisovanju kmečkih ali družinskih skupnosti na vasi, temveč da lahko s prav takim mojstrstvom naslika tudi življenje v velemestu. Florence Gacoin Marks njegov *Pariz* pospremi z balzacovskimi besedami *Illusions (définitivement) perdues concernant la démocratie française*⁷³ (slov. definitivno izgubljene iluzije o francoski demokraciji). Prežih ruši stereotip (v katerega je tudi sam verjel) o pravični francoski egalitarni družbi, v kateri so vsi enaki, ne glede na stan ali narodnost. Namesto svobode, bratstva in edinosti najde podivjan kapitalizem, zavrit v demokratični plašč. Pokaže tudi na velike razlike med francosko in srednjeevropskimi družbami, kar zadeva odnos do dela, narave, življenja, pravic žensk, higijene; celo do banalnosti, kot je klepet na vlaku. Impresivno je število zornih kotov, s katerih je pogledal na francosko družbo. Seveda je Prežihovo pričevanje zgolj eno in moramo mestoma podvomiti tudi o njegovih besedah ter jih ne posplošiti na celotno družbo, čeprav se je ves čas trudil svoje besede podkrepiti z (bolj ali manj) resničnimi primeri iz svoje izkušnje ali s tistim, kar so mu povedali bližnji.

Prežih priznava, da je kljub vsem krivicam in paradoksom francoske družbe položaj delavca mnogo dostojnejši kot v Evropi, čeprav je napredovanje po družbeni lestvici zaradi t. i. *dvesto družin* oteženo. Če se v *Parizu* posveti analizi (malo)meščanskega in delavskega življenja, pa v *Semnju belih ljudi* pokaže na del življenja fizičnega kmečkega delavca, ki si ga lahko gospod iz množice izbere kar na sejmu. Na to kratko besedilo bi lahko pogledali kot na "francoski" pendant Prežihovih del o življenju kmetov na Slovenskem. Z branjem vidimo, da se težaku tudi na Francoskem ni godilo prav boljše (čeprav je bil tudi on bolje plačan kot slovenski dninar). Zanimiv je razmislek o Meti iz *Samorastnikov*, Dihurjih iz *Boja na Požiralniku* ali usodi katerih koli ubožnih kmetov v slovenski književnosti, ki se z vsakodnevnim garanjem na svoji ali posestnikovi zemlji ubijajo za vsakdanji kuhan krompir. Je njihov položaj boljši ali slabši od blaga na sejmu v Orléansu?

---

⁷⁰ Prežih, 1946, 25–30.

⁷¹ Prežih, 1946, 30.

⁷² Prežih, 1946, 26.

⁷³ Gacoin Marks, 2015.

Mahničev Pariz

Gorica, Görz, Gorizia, Gurize – v tem mestu je na bližnjem Krasu rojeni Anton Mahnič začel svoje zadano poslanstvo. Štiri verzije zapisa njegovega imena dobro pokažejo na največji takratni avstro-ogrski problem, to je vprašanje pravic narodov. Če so pod habsburško krono združeni narodi skozi stoletja bolj ali manj uspešno po stopnji kulturnega in narodno-političnega napredka vedno hodili korak za nemškim vzorom, so po pogodbi 1867, ki je avtonomijo omogočila Madžarom, tudi sami zahtevali politične, jezikovne in kulturne pravice. Nemci (in Italijani na zahodu) svojega privilegiranega položaja niso želeli kar tako pustiti iz rok, zato se je njihov pritisk na druge narode zelo povečal, pri tem niso izbirali sredstev (na Slovenskem najbolj izrazito na južnem Štajerskem in Koroškem).

Slovenci, s svojimi politiki, intelektualci, duhovščino in gospodarstveniki na čelu, so kaj kmalu ugotovili, da se bo treba pritisku zoperstaviti (slovenski nacionalizem je bil izrazito obramben). Dolgo so nastopali v slogi, vsaj na zunaj. Po aneksiji Bosne in prihodu konservativne Taafejeve vlade na oblast (1879) so Slovence razdelili na dva tabora, poenostavljeno rečeno na katoliškega in liberalnega, iz katerih so potem izšle stranke. Delitev seveda ni bila nič nenavadnega, saj se je takšen razkol v skoraj vseh evropskih narodih zgodil že davno prej. Za milijonski narod je dolgo veljalo, da je bolje, če politično nastopa skupaj, ironija pa je, da se je delitev zgodila ravno pod Taafejem, ko je nemški pritisk nekoliko popustil, Slovencem pa je uspelo uveljaviti nekatere svoje narodne pravice.

Za oba tabora lahko trdimo, da sta se idejno zavzemala za dobro slovenskega naroda. Liberalci, npr. Hribar, Vošnjak in Tavčar, so emancipacijo slovenskega naroda videli v liberalizmu, naprednih idejah, kapitalizmu (gospodarskem napredku) in so tako nagovorili predvsem meščane in izobražence. Njihove ideje niso bile skladne s tradicionalnostjo Cerkve, ki se je takrat vključevala v politično življenje, zato so po njej pogosto neusmiljeno udrihali. Enaka delitev je bila tudi v odnosu do književnosti in druge umetnosti. S katoliško politiko je sredi osemdesetih let 19. stoletja začel škof Jakob Missia, vendar je to počel diplomatsko, medtem ko je bil njegov naslednik Anton Mahnič precej bolj polemičen in radikalen. Katoliška struja je na svojo stran pridobila veliko kmečkega in delavskega življa. Oba škofa sta izhajala iz kmečkega okolja, zato sta jima bili kmečko in delavsko vprašanje blizu, liberalizma, kapitalizma in centralizacije pa nista mogla sprejeti.

Mahnič je bil po izobrazbi doktor bibličnih ved, dolgo je bil profesor na goriškem bogoslovju in v semenišču, po duši pa je gorel za krščansko filozofijo, krščanski platonizem. Bil je zelo izobražen, obvladal je več jezikov. Zavzemal se je, da bi mišljenje njegovih sodobnikov zopet preželo krščanstvo, toda ne vera na slepo, zanj je bilo krščanstvo pogojeno z globokim razmišljanjem in študijem, ki pa je bilo po njegovih besedah že v tistem času zaslepljeno zaradi subjektivizma religije in znanosti, površinskega navduševanja za narod in navduševanja nad enodnevnimi literarnimi in drugimi dosežki.⁷⁴ Mahničeva filozofija delno sloni na Platonovem idealizmu, uvrstimo pa jo lahko na začetek slovenske nove sholastike (njen najbolj znani predstavnik je Aleš Ušeničnik). Razvil jo je v svoji razpravi *Metafizična trojica*, jasno pa jo

---

⁷⁴ Klemenčič, 1990, 11.

artikulira tudi v svojih *Dvanajstih večerih*. Osrednja ideja je trojica dobro-resnično-lepo, mišljenje mora biti pravilno (prav), delovanje dobro, umetnost pa lepa.⁷⁵

S to prizmo je Mahnič presojal vse vidike sveta okoli sebe. Radikalno je presojal politiko, predvsem pa književnost. Ogromno je pisal že izza dijaških let, vrhunec pa je njegovo pisateljstvo doživelo, ko je leta 1888 ustanovil list *Rimski katolik*, katerega lastnik, urednik in glavni avtor je bil. Zgodovina (literarna) ga šteje za neusmiljenega kritika slovenskih pisateljev (Stritarja, Tavčarja, Jurčiča, Gregorčiča in drugih), saj je bilo njihovo literarno ustvarjanje daleč od njegovih filozofskih nazorov. S svojo radikalnostjo si je nakopal veliko neprijateljev in dobil nalepko krivca za "duhov". Po drugi strani je finančno podpiral veliko mladih, tako pisateljev kot študentov, tudi mladega Cankarja, in slovenskih narodnih društev. Leta 1896 je bil imenovan za škofa na Krku. Tam je deloval povsem enako kot poprej v Gorici, zavzemal se je za izobraževanje prebivalstva, ustanovil tiskarno in pisal, njegova narodna drža je prišla še bolj do izraza med italijansko okupacijo. Krčani so ga vzeli za svojega, bil je zelo priljubljen, trenutno teče postopek za njegovo beatifikacijo.

Mahnič je bil že za svoj čas idejno zelo konservativen in radikalen, s perspektive 21. stoletja ga še težje razumemo. Slovenska zgodovina njegovega političnega in literarnega delovanja še ni obdelala s pomočjo njegovega idejnega stališča (tj. stališče Cerkve in njegove osebne filozofije), s perspektive nekoga, ki je prepričan, da morajo Slovenci postati izobražen, polnopraven narod, ki bo prežet s katoliško vero in brez vsakršnega liberalizma. Sploh se še danes slovenske katoliške umetnike in izobražence iz 19. in z začetka 20. stoletja pogosto pušča ob robu ali pa se jim natika oznako konservativnosti. Mahnič je pustil veliko sled v slovenskem političnem in kulturnem življenju, Granda piše, da je škoda, da je njegova filozofsko-literarna nestrpnost preglasila njegovo pogumno zavzemanje za pravice Slovencev.⁷⁶

Slika 11: Omnibusi, s kakršnimi se je vozil tudi Mahnič, na križišču bulvarjev Montmartre in des Italiens v Parizu. (Vir: Anonimno, Postaja omnibusov na križišču bulvarjev, Wikimedia Commons)

⁷⁵ Gržan, 2006, 91.

⁷⁶ Granda, 1999, 119.

Izlet v prestolnico sadu modernega liberalizma

Anton Mahnič je v Francijo potoval poleti leta 1886, takrat je bil profesor na bogoslovju v Gorici. Najprej je obiskal Lurd, nato je potoval proti prestolnici, sproti pa si je ogledal še Orléans. V Parizu je preživel pet dni. Pet let pozneje se je svojega potovanja spominjal v tretjem letniku *Rimskega katolika*, napisal je dva sestavka, kot kaže, jih je v začetku načrtoval še več, saj ima prvi listek podnaslova *Iz Lurda v Pariz. Orléans.* in *Prvi dan v Parizu*, drugi pa je pisan brez podnaslovov.

Že listanje tretjega letnika Mahničevega lista da zanimiv vpogled v njegove tedanje filozofsko-katoliške okope, ki jih je skupaj s sodelavci projiciral na prav vse vidike življenja. Nekakšno hrbtenico časopisa tvori razmislek o sodobni interpretaciji Aristotela in Tomaža Akvinskega, sledijo razprava o metafiziki spolne ljubezni, pisma o vzgoji (kjer se izkaže za precejšnjega antifeminista), komentarji sodobnega političnega dogajanja v Avstriji in po svetu, kritika Ivana Tavčarja, razprava o vlogi glasbe v cerkvi ter feljton *Pisma brezvercu*, v katerem so odgovarjali na verska in filozofska vprašanja, nekaj potopisov, spominov, pisem in literarnih feljtonov.

Mahnič v zvezi s Francijo ni pisal le v zvezi s Parizom, o Franciji je pisal kot o zibelki *sadu modernega liberalizma*:

Zdaj pa pogledjmo sad modernega liberalizma. Začnimo pri javnem življenju. Francoska revolucija si je zapisala na zastavo: *liberté*. A ravno ona je na Francoskem zatrla avtonomistično pravo; ravno ona je svoje tiranstvo razširila – do vesti /.../ kruto preganjajoč cerkev, a javno proglašivši vero čiste pameti; francoska revolucija je prva staršem utajila pravico do svobodne vzgoje svoje dece. Liberalizem uničuje povsod deželno avtonomijo, prikračuje zgodovinske, postavno priborjene pravice. Z železno verigo centralizma je oklenil Avstrijo, Španijo, Italijo, Nemčijo. Liberallec pa centralist je identično. Liberalizem je uvedel splošno vezajočo vojaško postavo, prežrši, da za vojaštvo ni vsakdo, ki je krepkega telesa, ampak kogar za to usposablja individualno nagnenje in poseben poklic. Liberalizem je vpeljal prisilno šolsko postavo, po kateri pristoji, ako ne izdajo nič milejša sredstva, vojaku oblast staršem trgati deco iz rok in jo gnati v šolo, katera je osnovana proti verskemu prepričanju staršev, kojim daje narava izključljivo pravo do odgoje otrok! Liberalizem je Evropi stvaril novo suženjstvo, ker je izdal se svojimi postavam in kmetijsko in rokodelsko ljudstvo brezsrčnemu kapitalu. Liberalizem je omogočil, da se je tako bujno razcveto židovsko koristolovno časopisje, ki v svoje umazane namene zasleplja občinstvo in tiranizuje javno mnenje. Liberalizem je evropskim narodom na vrat obesil stoječo vojsko, z neznosnimi davki pa vsemogočno, vse oklepajočo birokracijo! Vzemimo poštenega, zvestega državljana, ki ima **svoje** polje, **svoje** otroke, **svojo** pamet, **svojo** vest, **svojo** voljo. Svoje polje **mora** zastaviti Židu za dolg, ako hoče plačati zemljiščni, hišni itd. davek pa doklade in priklade in obklade. Svoje otroke **mora** izročiti šoli proti svoji pameti, proti svoji vesti in proti svoji volji. In ti otroci morajo v šoli misliti **ne po svoji** ali **očeta pameti**, ampak po pameti državno potrjenih knjig. Predrzni se učitelj – preveč oddaljiti se od pred pisane knjige-vodilnice, glej, že visi nad teboj Damoklov meč liberalne "šolske postave"! In to imenujejo – prostost!⁷⁷

Kljub Mahničevemu katoliškemu konservatizmu nekatere njegove besede zvenijo povsem enako kot današnji očitki kapitalizmu in sodobni liberalni demokraciji. Mahnič ima delno seveda prav in mu lahko to štejem v apologijo. Francija je še danes izrazito centralizirana država, v kateri so mnoge regionalne posebnosti izumrle. Enako je s stoletji služenja obveznega vojaškega roka in uporabo mladih fantov kot *kanonfuter* v neštetih vojnah. Nenehno

---

⁷⁷Citirano: Mahnič, 1891, 186–188. Kar je odebeljeno, je bilo v originalu tiskano v razprtem tisku.

razpravljamo o ideološkosti šolstva, v Franciji še izraziteje s popolno gonjo proti kakršnim koli sledovom vere. Mediji vsakodnevno poročajo o situacijah, kjer se je človek znašel med sužnji kapitala, in ti isti mediji (pri Mahničju še *koristolovno časopisje*), ki javno mnenje prikrajajo v svojo korist. In zopet se Mahnič postavi v kožo malega človeka, ki je danes ravno tako mali, kot je bil tedaj. Vzporednico s sodobnostjo bi lahko potegnili takole: mali človek ima svoje polje, svoje otroke in svojo pamet; svoje polje (danes svoje delo, svoj čas, svojo moč ali svoje znanje) zastavi židu, kapitalistu, da lahko plača davke, otroke mu "vzame" šola in jih vzgoji v "dobre poslušne državljane" (v Franciji npr. od tretjega leta dalje), tako jih prikrajša za lastno pamet in vero. Seveda Mahnič situacijo vidi črno-belo in mestoma pretirava, demokracija, obvezno šolstvo in "zlobni" kapitalizem so prinesli tudi veliko dobrega, obenem pa imajo tudi negativne plati, ki se niso spremenile vse do danes, nanje pa je opozarjal tudi Mahnič.

V svojem kratkem potopisu je Mahnič Parizu in francoskemu narodu presenetljivo naklonjen. V Pariz je pripotoval z vlakom (v tretjem razredu na leseni klopi), po poti si je ogledal Orléans, v katerem se je spominjal škofa Dupanloupa, ki je bil sicer po profesorjevem mnenju izvrsten vzgojitelj, a je po drugi strani pripadal najhujšemu zlu – katoliškemu liberalizmu. Mahnič se niti v potopisu ni mogel vzdržati, da ne bi udrihal po njem. Po poti je razmišljal o tem, kako uspe francoskim kmetom iz zemlje iztisniti več plodov in kako se evropska zgodovina pusti voditi po poti francoske. *Francija ima nekov mik, ona očaruje in omamlja vse, da zatelebani drvijo za njo, kaker nori mladiči za zijalasto čufico, nič ne de, da jih spelje tudi v prepad.*⁷⁸

Mahnič se je znal pošaliti na svoj, pa tudi na tuj račun. Ob prihodu v Pariz se je oklical za *velikega copernika*, ki se bliža *pregrešnemu Babilonu*. Ob prihodu ga je pričakala huda toča, ki mu je dodobra uničila cilinder. Stanoval je blizu Montmartra in se na grič seveda tudi povzpел. Z vremenom ni imel sreče, saj mu je pogled na mesto z griča onemogočila gosta megla. V tistem času so ravno gradili baziliko svetega Srca Jezusovega (Sacre-Cœur). Mahničju je bila seveda zelo všeč ideja, ki je botrovala gradnji. Leta 1871 je Francija utrpela hudo ponižanje v boju proti Prusiji, pretresla jo je tudi komuna in marsikdo (tudi v višjih političnih krogih) je bil prepričan, da je to božja kazen. Leta 1875 so položili temeljni kamen za cerkev, ki bi bila simbol vrnitve države pod božjo zaščito, na pravo pot po Mahničjevo, hkrati pa nacionalni spomenik padlim vojakom. To ozadje gradnje je Mahničja ganilo in nagovorilo, skrivnosti, ki jih Pariz hrani na *la butte de Montmartre*, pa se mu zdijo neskončno daleč od mestnih zabavišč.⁷⁹

*Tak pust in okoren človek, kakor sem baje jaz, ni gotovo nič kaj pripraven za pohajanje po elegantnih pariških ulicah. Ne malo sem si belil glavo, kako bi se postavil, da ne bi preveč žalil finega okusa francoskega,*⁸⁰ tako začenja Mahnič svoj drugi pariški listek. Vozil se je z omnibusi in tramvaji, v družbi sanskilotov, kot zapiše, in doda: *Da bi me bil videl takrat "Brusov" Hasmodeus, gotovo bi mi bil zalučal eno tistih špičastih pušic v tilnik, da bi se bil prekucnil na pariški tlak in stegnil, kakor sem bil dolg in širok!*⁸¹

---

⁷⁸ Mahnič, 1891, 40.

⁷⁹ Mahnič, 1891, 47–48.

⁸⁰ Citirano: Mahnič, 1891, 205.

⁸¹ Mahnič, 1891, 205. *Brus* (1889–1891) je bil satirični časopis, ki se je mnogo norčeval iz Mahničja. V potopisu ga omeni dvakrat.

Mahnič opiše, kako je obedoval v Parizu: *Ker se tudi v Parizu ne more živeti brez jedi in – ne zamerite! – brez pijače.*⁸² Pohvali cene, ki so menda nižje kot v domači Gorici, drago je plačal le tistikrat, ko je kosil v nemški restavraciji.⁸³ Nato nas popelje še v Tuilerije⁸⁴ in Louvre. Tudi iz Tuilerij uspe napraviti kar posrečen dovtip, pravi, da je za temi zidovi Ludvik XVI. izvedel, da se je njegova oblast iztekla, po dvorinah palače so se preganjali žirondisti in jakobinci, tu si je Napoleon utrdil svojo oblast, zidovi so prisluškovali zvitim nakanam Napoleona III., dokler je niso komunisti zakurili, zdaj pa trava prerašča mesto, kjer so se dogajale svetovno znane orleanske in napoleonske intrige.⁸⁵

Louvre je obiskal trikrat, oriše vse njegove dvorane in katero obdobje je kje razstavljeno, nato pa razmišlja o pomenu umetnosti. Brez dvoma ji pripisuje zelo velik pomen, vzvišeno poslanstvo, imenuje jo *hči nebeška, boginja miru*. Najpomembnejša je zanj seveda krščanska umetnost; likovna umetnost po njegovem mnenju najbolj izrazito izraža verski nazor (tu se obregne ob Stritarja). Grški kip *Borgeškega gladiatorja* ali *Miloške Venere* je morda popolna anatomsko rešitev, njegova duhovna vsebina pa je za sodobnega katolika neznatna, saj je nastal v poganskem času, ko je vladala drugačna miselnost. Mahnič sicer antični umetnosti priznava prednost pri obliki in harmoniji, pri njej pa pogreša tisto, kar najde v krščanski, to so nežnost, miloba, jasnost, veselost in vdanost v božjo voljo. V krščanskih umetninah se zrcalita nebo in Bog, najbolje se mu to zdi uresničeno pri Raffaellu in da Vinciju.⁸⁶ Za razliko od vere pa za Mahniča ni pomembna narodnost umetnika:

*Francoski, španski, italijanski, nemški, nizozemski in drugi umetniki tekmujejo mej seboj. Tu se duh vzpne nad razliko narodnosti v kraljestvo najvišjih idej. Led se taja, srce se ogreva in širi. Da, tu prideš k spoznanju, da nobenemu narodu ni zaprt vhod do obče človeškega, do večno resničnega in lepega. Tu se Francoz zamakne v tvorbo, ki nosi zdolej ob strani ime umetnika – Nemca. Italijan obuja navdušenje v srci Francoza, Nemec izvablja solze Slovanu. Ne, tu ni Španec, ni Slovan, ni Anglež, tu smo vsi otroci nebes, tu se objemamo kot bratje. Tu smo doma.*⁸⁷

Mahnič svoje raziskovanje Louvra zaključi z mislijo o tem, da si Francozi umetnin, ki so v muzeju razstavljene, niso vedno pridobili pošteno. Prosi, naj jim Bog ta greh odpusti, saj so umetnine lastnili le iz prevelike ljubezni do umetnosti, ki se kaže v tem, kako so na svoj muzej ponosni. Zanj narod, ki tako ceni umetniške ideale, ne more biti drugačen kot blag.⁸⁸

---

⁸² Mahnič, 1891, 205.

⁸³ Zanimivo je analizirati vrednotenje cen pri obiskovalcih Pariza pred prvo svetovno vojno in po njej. Prvi pišejo o, v primerjavi z domačimi, nizkih cenah (prim. Župančič, Mahnič, Bezenšek), drugi o draginji (Levstik).

⁸⁴ Palais de Tuileries je bila kraljeva rezidenca velikih dimenzij, zgrajena v 17. stoletju. Pariški komunardi so jo leta 1871 zažgali, danes je na mestu palače park.

⁸⁵ Mahnič, 1891, 206.

⁸⁶ Mahnič, 1891, 205–208

⁸⁷ Citirano: Mahnič, 1891, 208.

⁸⁸ Mahnič, 1891, 208.

2. del – Pisatelji iz vrst slovenskih izseljencev v Franciji

Nisem Nemec, dekle lépo!
Nisem Rus, Italijan;
Nisem Turek, nisem Španec,
Tudi pust ne Angličan.

Kaj ti bo, če imenujem
Narod svoj in rojstni kraj;
Vé Francozinje se v šolah
Ne učite bog ve kaj.

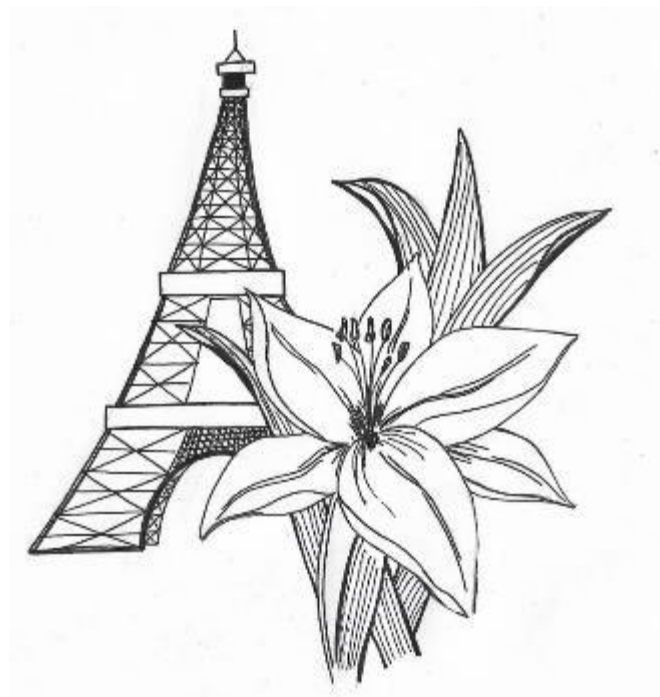
Malo veste, kje dežela
Ona ali ta leži;
Vendar to pa bolje znate,
Kaj življenje nam sladí.

Glej! tam doli, daleč, daleč,
Več kot tri sto ur hodá,
Tam deželica je mala,
Notri tam sem jaz domá!

Čuden govor, čudna noša,
Drugo je življenje tam;
Le sercé nam za ljubezen
Vročé bije, kakor vam.

Glej! tako okoli pasa
Mi pokladamo rokó;
In na usta mi dekletom
Usta stiskamo ---- takó!

Josip Stritar

Izseljevanje Slovencev v Francijo

Pisatelj iz vrst slovenskih izseljencev seveda ni moglo biti brez izseljevanja. Slovensko ozemlje v okviru Habsburške monarhije in Avstro-Ogrske ni imelo preveč ugodne gospodarske pozicije, imelo je tudi skromno urbanizacijo, v 19. stoletju je v primerjavi z drugimi deli države začela zaostajati še v industrializaciji. V tem stoletju (pretežno v drugi polovici) so torej nastali industrijski obrati, tudi rudniki, ki so potrebovali delovno silo. Marsikateremu Slovencu kmečkega porekla je bilo dovolj skromnega življenja in odvisnosti od tega, ali bo zemlja obrodila ali ne. Poleg tega se je pismenost toliko dvignila, da so vesti o tujih (boljših) krajih prišle tudi do kmečkega prebivalstva, izboljšale in pocenile so se prometne povezave.

Tedanji eldorado so bile Združene države Amerike, vse do konca prve svetovne vojne, po kateri je Amerika omejila priseljevanje. Večina Slovencev se je v tistem času izselila tja, manjši delež so sprejele Brazilija, Nizozemska in Nemčija. Kdor je mogel, je odšel v Ameriko, v druge konce Evrope so se selili predvsem najrevnejši. Od 80. let 19. stoletja pa do prve svetovne vojne naj bi se izselilo okrog 300.000 ljudi, kar je precej visoka številka, upoštevajoč podatek, da se je leta 1900 za Slovence opredeljevalo 1.300.000 ljudi.⁸⁹ Odhajali so predvsem samski moški, če so že imeli družine, so te navadno prišle nekaj časa za njimi. Dve izmed dežel izseljevanja sta bili takrat še nemški deželi Alzacija in Lorena z mnogo rudniki. Francozi v jame niso več hoteli, zato so prihajali delavci iz raznih delov Evrope. Leta 1910 je bilo tam več kot 800 Slovencev, združeni so bili tudi v podpornih društvih.⁹⁰

Slika 12: Slovenska poroka v Cité Jeanne d'Arc sredi 20. stoletja (Vir: Janez Rogelj, *Blog o slovenskem izseljenstvu*, [Slovenska poroka v Jeanne de Arc, Francija](#))

Versajski mir je poskrbel, da sta Elsass in Lothringen zopet postali Alsace in Lorraine, in ju vključil v francoski državni okvir, z njim pa tudi Slovence, ki so delali v tamkajšnjih revirjih.

⁸⁹ Statistični letopis RS 1992, 57; Švab, 2007, 15–16.

⁹⁰ Ekmečić, 1981, 8.

Francija je iz vojne izšla kot zmagovalka, izgubila pa je veliko moških, torej je potrebovala delovno silo. Po drugi strani je mirovna pogodba pahnila Nemčijo v gospodarsko krizo, zato ni bila več zanimiva za priseljence. Razlogi za izseljevanje so ostali enaki kot pred vojno, fašistična Italija je odseljevanje Slovencev podpirala. Veliko se jih je takrat iz Vestfalije preselilo v Loreno (leta 1921 na primer 3000 Slovencev v Nord-Pas-de-Calais), Francija je priseljevanje spodbujala in z državami izseljevanja sklepala meddržavne sporazume. Med Kraljevino SHS (predvsem njenim srbskim delom, kraljevo družino in elito) ter med Francijo so vladali prijateljski odnosi, stiki so bili redni na političnem, kulturnem, vojaškem in gospodarskem področju, a od tega izseljenci, ki so bili predvsem iz Dravske in Savske banovine, niso imeli kaj dosti koristi. Največ so se selili rudarji iz Zasavja (v Trbovljah je še danes Ulica Sallaumines, eden od rudarskih krajev v departmaju Pas-de Calais⁹¹) in Prekmurci, ki so delali predvsem na francoskih poljih. Središča, v katerih je bilo največ Slovencev, so bila Lens v bližini Lilla, Freyning-Merlebach na meji z nemškim Posarjem, vzdolž luksemburške meje (npr. Aumetz) in v osrednji Franciji, kjer se je skupnost še najhitreje asimilirala. Leta 1929 naj bi živelo v Franciji 23.820 Slovencev, tik pred izbruhom druge svetovne vojne pa že 34.000. Pogojnik uporabljam zato, ker je za raziskovalce tema izseljenstva kar se številki tiče precej nevhvaležna. Slovenci so bili takrat za Francoze Jugoslovani, če so bili iz Primorske Italijani, Korošci so bili Avstrijci, tako so jih navajali tudi v dokumentih.⁹²

Priseljenci so se zvečine slabo ali pa se sploh niso naučili francosko. V francoskih rudarskih babilonih ta jezik niti ni bil potreben, med sabo so se sporazumevali slovensko, pomembna je bila nemščina. Med Slovenci so po svojih najboljših močeh delovali duhovniki, bili so poskusi pouka verouka v slovenščini in slovenščine kot jezika. Po raznih krajih so Slovenci ustanovili društva, in sicer delavska, podporna, kulturna, dramatična, pevska itd., s katerimi so si želeli bodisi olajšati življenje s povezovanjem bodisi pričarati košček domovine v tujini, 35 takih društev je delovalo pred drugo svetovno vojno. Izhajalo je tudi nekaj slovenskih časopisov (npr. *Jugoslovenski rudar*), nekaj slovenske besede je bilo tudi v jugoslovanskih izseljenških časopisih. Vsa društva so z nemško okupacijo Francije morala prenehati z delovanjem, njihovi arhivi so bili skoraj v celoti uničeni. "Ločitev duhov" je žal botrovala premnogim sporom tudi med francoskimi Slovenci, nekateri so bili usmerjeni bolj katoliško, drugim so bile bliže bolj leve ideje, ki jih je med njimi spodbujala tudi Komunistična partija Jugoslavije (takrat je delovala v ilegali). Gospodarska kriza v tridesetih je bila neugoden čas za izseljence, mnogi so izgubili službo, poleg tega pa se je razbohotila ksenofobija; tujci so bili naenkrat krivi za vse slabo v državi. Vlada je uvedla obvezno šolanje za tujce do 14. leta, in če je bilo mogoče dajala prednost tistim, ki so se odločili za francosko državljanstvo. Šlo naj bi za integracijo, v realnosti pa je veliko Slovencev že v drugi generaciji postalo Francozov, znanja slovenščine je bilo vse manj.⁹³

Med drugo svetovno vojno se je nekaj Slovencev pridružilo narodnoosvobodilnemu boju, nekaj pa *la résistance*. Po vojni je bil selitveni tok dvosmeren, Jugoslavija je kot industrializirajoča se država potrebovala ogromno delovne sile, zato je vabila delavce nazaj.

---

⁹¹ Leta 1906 se je v rudniku zgodila ena najhujših nesreč te vrste v Evropi, umrlo je več kot tisoč ljudi.

⁹² Drnovšek, 2012, 185–261.

⁹³ Pislar Fernandez, 2006, 76–78; Bogović, 1983, 42–44; Drnovšek, 2012, 185–261.

Vrnilo naj bi se kar pol vseh predvojnih izseljencev.⁹⁴ Po drugi strani je veliko Slovencev šlo tudi v Francijo. Takoj po vojni so bili to tisti, ki so vedeli, da v novem socialističnem sistemu nimajo mesta ali pa si ga niso želeli, obenem so imeli to srečo, da se niso znašli v taboriščih na Avstrijskem. Tamkajšnje begunce so namreč Angleži vračali v Jugoslavijo, kjer je večino čakala nasilna smrt. V Francijo so torej odhajali tisti, ki so pobegnili v taborišča v Italiji. Francija je bila pogosto tudi prehodna postaja na poti čez lužo. Ni pa bil razlog vseh selitev politično begunstvo. Še vedno je bilo veliko selitev (prebegov) v želji po boljšem življenju, nekateri so se preselili tudi preprosto v želji po nečem novem. Pri tem so imeli pomembno vlogo Slovenci, ki so že bili v Franciji, predvsem izseljenski duhovniki; ti so novim prišlekom pomagali pri prvih korakih življenja v novi državi. V prvih letih druge Jugoslavije so bile meje precej zaprte, potem pa se je situacija izboljševala. Ljudje so lahko dobili potne liste, če so izpolnjevali pogoje, če seveda niso bili politično ali kako drugače sporni za režim. Težko je posplošiti vse poveljne migracije, saj so okoliščine različne od primera do primera; organi so bili pri izdajanju potnih listov in varovanju meje precej nepredvidljivi, kot kažejo pričevanja. Tisti, ki so pobegnili brez listin, so večinoma imeli nekoga že v Franciji, tako ali drugače so se izmuznili v Italijo, potovali do Ventimilje v Liguriji, nato pa so se morali pretihotapiti še čez francosko-italijansko mejo, navadno čez nevarne prelaze. Poleg tega je bila meja zavarovana z električno ograjo, Italija pa je begunce kar kmalu po vojni začela izročati nazaj. Ko so bili enkrat v Franciji, so se begunci registrirali na policiji in nato potovali naprej proti svoji načrtani končni postaji. Življenje priseljenskih družin v Franciji in Nemčiji je nazorno opisal Anton Ingolič v svojem romanu *Kje ste, Lamutovi?*⁹⁵

Slika 13: Slovenka Alina Žužek je bila leta 1985 izbrana za miss Lorene (Vir: Janez Rogelj, *Blog o slovenskem izseljenstvu, Alina Žužek, 1985*)

⁹⁴ Bogovič, 1983, 45. Jugoslavija je organizirala vrnitve v letih 1947 in 1948, podatek, da se je vrnilo 17.000 ljudi, se zdi nekoliko pretiran.

⁹⁵ Japelj, 2016, 10–39; Bogovič, 1983, 45–47; Ingolič, 1958.

Revirji po drugi svetovni vojni za Slovence niso bili več privlačni, največ se jih je naselilo na Azurno obalo in v okolico Pariza. Zaposlovali so se v raznih gospodarskih panogah v drugi in tretji generaciji pa so se večinoma dvignili na socialni lestvici. Na mnoge je bila pozorna UDBA, ob dopustih v stari domovini jih je večkrat prišla obiskat policija. Društveno življenje, ki je med drugo svetovno vojno zamrlo, so Slovenci kmalu spet oživili in razvili podobne dejavnosti kot pred njo. Društva so združevala pevske zборе, dramske skupine, organizirala so romanja in izlete po Franciji, v druge države in v domovino, organizirala so družabne večere, proslave ob cerkvenih in slovenskih oziroma jugoslovanskih praznikih ter pripravila srečanja z drugimi slovenskimi društvi. V posameznih slovenskih društvih je bilo veliko članov, ki niso bili le Slovenci, temveč tudi Francozi. S tem je povezano tudi ohranjanje slovenščine, ki se je večinoma zelo slabo prenesla v drugo in tretjo generacijo. Od leta 1975 je bil v Aumetzu organiziran pouk slovenščine, od leta 1978 pa še v Nancyju in v Freyming-Merlebachu. Pouk slovenščine je imel predvsem funkcijo ohranjanja jezika in zavesti o slovenskem izvoru ter ohranjanja navade zbiranja in druženja z rojaki. Dolga leta življenja v Franciji so mnoge slovenske izseljence privedla do popolne asimilacije v francosko družbo. V številnih krajih, kamor so se Slovenci pred drugo svetovno vojno in po njej priseljevali, so ti danes povsem domače prebivalstvo, med katere prihajajo novi priseljenci. V 80. letih 20. stoletja je v Franciji živelo med 20.000 in 30.000 ljudi slovenskega porekla, od tega sta dve tretjini prišli v Francijo po drugi svetovni vojni. Od vseh ljudi slovenskega porekla v Franciji jih je v Parizu in okolici živelo okoli 4.000.⁹⁶

Slika 14: Med povratnike na poti v Jugoslavijo se je leta 1947 (ilegalno) pomešal tudi Veno Pilon s svojo kamero. (Vir: Veno Pilon, *Povratniki*, 1947, spletni arhiv Moderne galerije)

⁹⁶ Švab, 2007, 40–42; Japelj, 2016, 10–39; Bogovič, 1983, 45–60.

Težko je oceniti število Slovencev v Franciji danes, dejstvo pa je, da se zmanjšuje, saj se jih vedno manj opredeli za Slovence. Ocene imajo širok razpon, med 4000 in 16.000 ljudi.⁹⁷ Po podatkih Slovenske izseljenske matice deluje danes v Franciji še šest slovenskih društev in tri katoliške misije (Merlebach, Pariz, Nica).⁹⁸ Za raziskovanje slovenskih izseljencev v Franciji se je dolgo zdelo, da je bilo v primerjavi z drugimi diasporami nekoliko zapostavljeno, a se situacija počasi popravlja. Tako sta se s Slovenci v Franciji v osemdesetih ukvarjala Alenka Bogovič in Borut Cajnko, pozneje Marjan Drnovšek in vsestranska Antonia Bernard. S Slovenci v Loreni se je ukvarjala Marija Pislar Ferndandez, ki je zaradi svojega izseljenskega porekla še toliko bolj dragocena kot raziskovalka. Leta 2007 je s temo Slovencev v Franciji na oddelku za geografijo diplomiral Jernej Švab.

K raziskovanju slovenske izseljenske književnosti

Med množico slovenskih izseljencev, ki so se znašli v tujini, je bilo tudi nezanemarljivo število tistih, ki so se umetnostno udejstvovali na papirju. Še posebno veliko pisateljev je v prvih generacijah izseljencev, mnogo se jih je odločilo, da svoja čustva ob selitvi, domotožju in srečanju z novo deželo opišejo na papirju. Izseljenska književnost je bila v slovenski literarni vedi skoraj popolnoma zapostavljena do osamosvojitve Slovenije. Da gre za cmeravo popisovanje domotožja, je bil le eden izmed očitkov, zakaj so se vsa ta literarna dela puščala ob strani. Stereotip, da Slovenci v tujini svojo kulturo ohranjajo z veseljami, zraven pa še malo pisarijo, da ne pozabijo jezika, je bil neverjetno močan. Matica je v svoji samozadostnosti na rojake pogosto pozabila, še najbolj nežno lahko to opišemo z besedami, da literarnega ustvarjanja finančno ni podpirala. Močan očitek se je nanašal na jezik, češ da slovenščina neke generacije slovenskih izseljencev že ne more biti tako dobra kot tista v matici, da je "spakedrana", pomešana z večinskim jezikom države, kjer živijo izseljenci. Še bolj zavračana je bila književnost tistih Slovencev, ki niso pisali v slovenščini. Slovenci in Slovenke so pisali (pišejo) v vseh državah, kjer so živeli. Društva so po svojih močeh pomagala pri izdajanju knjig. Izdajali so literarne liste, literarna dela pa so izhajala tudi v njihovem dnevnem časopisju. Kot pri vsaki književnosti tudi pri izseljenski kakovost niha, nekateri avtorji so bili vsebinsko zelo dobri, a jih je zaradi nižje izobrazbe izdal slog. Slovenska izseljenska književnost še danes ni dobila svojega polnopravnega mesta v narodnem spominu in v učnih načrtih. Zelo skromno jo obravnava tudi študijski program slovenske književnosti. Malo literarnih zgodovinarjev se ukvarja s to temo, z njo se ukvarjajo predvsem raziskovalci Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije. V sodobnem pojmovanju književnosti in kulture lahko izseljensko književnost označimo s terminom "sokultura", ki si zasluži vključitev v narodno literarno zgodovino.⁹⁹

Slovenske izseljenske književnosti po posameznih državah so bile do danes različno raziskane, največ dela je bilo do sedaj storjenega za književnost izseljencev čez lužo. Ob prelomu tisočletja je izšel prvi reprezentativni pregled slovenske izseljenske književnosti v treh zvezkih, uredili sta jih Janja Žitnik in Helga Glušič. Gre za prvo delo te vrste, ki je zbralo imena in osnovne podatke o slovenskih izseljenskih ustvarjalcih, ne glede na ideološko usmerjenost, ki je v 20.

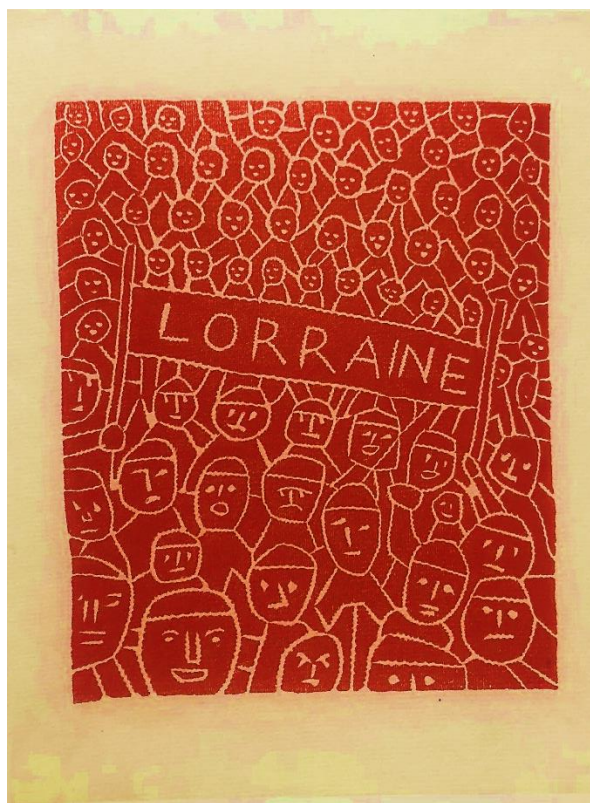
⁹⁷ Švab, 2007, 37

⁹⁸ Združenje Slovenska izseljenska matica. Splet.

⁹⁹ Žitnik Serafin, 2008, 37–69.

stoletju botrovala toliko delitvam in izbrisom iz literarnih pregledov. Francija je v tem pregledu odpravljena z enim odstavkom, in sicer: *V Franciji po drugi svetovni vojni ni izšla nobena kulturno pomembnejša slovenska revija, temveč, kot tudi v Veliki Britaniji, razni periodični (verski) listi. Nekaj časa je duhovnik dr. Nace Čretnik v Parizu v francoščini izdajal list mlade krščanske demokracije *Nouvel horizon*, pri katerem so sodelovali tudi slovenski znanstveniki, mednarodno uveljavljeni strokovnjaki (F. Žajdela, M. Struna).*¹⁰⁰ Druga evropska (pol)frankofona država je bila dom Slovincu, ki je v knjigi nekoliko podrobneje obdelan, gre za Dimitrija Otona Jeruca.¹⁰¹ Tako hitro pa se slovenskih izseljencev v Franciji v literarnem kontekstu vendarle ne moremo odkrižati. Leta 2008 je Janja Žitnik v svoji knjigi *Večkulturna Slovenija, Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru* naštel nekaj takih pisateljev, omeni štiri: *Omeniti pa je treba tudi delo dveh Slovencev v Franciji, in sicer literarno in prevajalsko delo slikarja Vena Piona in v francoščini objavljeno poezijo (12 pesniških zbirk) ter nekaj prevodov zdaj že tudi pokojnega Vladimira Kaučiča – Jeana Vodaina. /.../ Med povojnimi izseljenskimi avtorji, ki živijo v Franciji, sta v Sloveniji najbolj znana fotograf, filozof, esejist, predavatelj in publicist Evgen Bavčar ter priljubljena dvojezična pisateljica Brina Svit (Brina Švigelj Merat).*¹⁰² Omenimo lahko še ljudsko pesnico Antonijo Rože, ki je med obema vojnoma objavljala pesmi v listu *Rafael*, in Stojana Cirke ter njegove *Vojakove spomine iz tujske legije*.

Slika 15: Jean Vodaine, *Lorena - Lorraine* (Vir: Mislej (ur.), 2002)

¹⁰⁰ Citirano: Detela, 1999, 189.

¹⁰¹ Detela, 1999, 179.

¹⁰² Žitnik Serafin, 2008, 46.

Življenje in delo Jeana Vodaina

Prva svetovna vojna je Slovincem prinesla veliko hudega, veliko število umrlih vojakov, finančno krizo s pomanjkanjem na vseh področjih, raznarodovalni pritisk. Ta se je po svoje nadaljeval tudi na mirovni konferenci, ki je slovenski živelj pustila v štirih različnih državah in s popolnoma uničenim zaledjem soške fronte, z mnogo poškodovanimi ali popolnoma porušenimi vasmimi. Predvojni vaščani so postali begunci in ob vrnitvi jih je pričakal komajda kamen na kamnu. Ena od takih vasi so bile Volče in v revni baraki, ki je stala na bližnjem Čiginju, v zavetju romarske cerkvice na Mengorah (Tolminsko), se je Mariji (rojeni Mulič) in Rudolfu 6. julija 1921 rodil Vladimir Kavčič; imel je starejšo sestro Marijo.¹⁰³ Seveda uradno takrat ni bilo ne duha ne sluha o teh imenih, rodil se je Federico Kaucic, in sicer v kraju Cighino, skoraj vse življenje je ostal italijanski državljan, domači in prijatelji so ga klicali Fred.¹⁰⁴

Fašistični pritisk je še dodatno pritisnil na razrušeno Posočje. Oče Rudolf Kavčič je imel čevljarstvo delavnico, vendar bi moral, zato da bi jo obdržal, sprejeti fašistično strankarsko izkaznico. Družina je zamenjala eno obmejno pokrajino za drugo, preselili so se v Mozelo (danes v regiji Lorena). Usodo tega območja sta stoletja krojila pruski in francoski ozemeljski apetiti, začeni z boji med nasledniki Karla Velikega, ko so kot del Lotaringije¹⁰⁵ živeli tudi predniki Slovinci. Meje poudarjam, ker so te močno vplivale na življenje in ustvarjanje Jeana Vodaina.¹⁰⁶ Lorena je po prvi svetovni vojni zopet postala del Francije, s tem pa tudi veliko število Nemcev, ki so morali sprejeti francosko državljanstvo. Njihov položaj narodne manjšine še danes ni prav zgledno urejen. Je pa bila selitev v nemško govorečo sredino za Kavčičeve lažja, saj so znali jezik, čeprav je bila "mozelščina" nekoliko drugačen dialekt od "avstrijščine". Družina je razmišljala tudi o selitvi v Pensilvanijo, a so se na koncu vendarle odločili za bolj "domačo" deželo. Najeli so hišo v mestu blizu luksemburške meje, v Basse-Yutz, ob reki Mozeli, ki je večkrat poplavila njihovo hišo (pa tudi Vodainovo poezijo, v ustvarjalnem smislu seveda). Ob selitvi je bil Vodaine star tri leta, v Francijo so prišli jeseni leta 1924.¹⁰⁷

Priselili so se legalno, z dovoljenjem italijanskih oblasti, ki so odseljevanje Slovinci s svojega ozemlja podpirale. Vodainov oče je sprejel triletno pogodbo v rudniku železove rude. Kot prišleki iz razmeroma majhne etnične skupine (kar predstavljamo si, Slovenci, ki so živeli v Avstriji, nato v Italiji, ki govorijo z Nemci nemško, z Italijani italijansko, med sabo pa neki čudni jezik – slovenščino) so jih stari Lorenci ožigosali za *Polake*, izraz, s katerim so označili vse (slovanske) priseljence. Oče je po treh letih v jami šel na svoje, imel je svojo čevljarstvo delavnico in manjšo trgovino. Tudi Vodaine se je pri očetu izučil za čevljarja, a ga to delo ni veselilo. Ob vstopu v šolo je imel to srečo, da tudi otroci domačinov knjižne francoščine niso obvladali; šole šola je iz njih ustrojila prave frankofone, Francoze. Vodaine je obiskoval

---

¹⁰³ Za preprečitev zmede ob obilici imen ga bom imenoval z njegovim umetniškim imenom, ki je sčasoma postajalo tudi njegovo osebno, tj. (Jean) Vodaine.

¹⁰⁴ Glej tudi: *Tisočletnica Volčan 1015–2015, Stoletnica vasi med frontama*.

¹⁰⁵ Lorena in Lotaringija sta sopomenki, le da je prva francoska (Lorraine), druga pa nemškega izvora (Lotharingen), obe imeni izvirata iz imena kralja Lotarja, ki je vladal sicer mnogo večjemu ozemlju, katerega del je bila tudi Lorena (po verdunski pogodbi). Z Loreno mislim na poznejšo (in današnjo) francosko regijo, z Lotaringijo pa na srednjeveški del cesarstva.

¹⁰⁶ Glej tudi Vodainovo razmišljanje o mejah *Les faiseurs des frontières* (Vodaine, 1995, 76–78).

¹⁰⁷ Vodaine, 2002, 47.

katoliško deško šolo v Basse-Yutz. Najprej do enajstega leta, nato pa se je moral vrniti med šolske klopi, saj je bila uvedena šolska obveznost za dečke do 14. leta. Leta 1933 šolo zaključil, pet let pozneje naredi še mojstrski izpit za čevljarja. Vsega drugega, kar je počel v življenju, se je naučil sam, bil je torej naivec, samouk, avtodidakt.¹⁰⁸

Slika 16: Vodaine je leta 1995 izdal pesniško zbirko z naslovom *Quatre photos du profil droit* (slov. *Štiri fotografije z desnega profila*), s katero se je ponorčeval iz francoske birokracije, ki je med njegovim bivanjem v Franciji za vsak dokument zahtevala drugačno fotografijo. (Vir: Plein Chant)

Jean Vodaine se po svojih besedah ni nikoli asimiliral v Francoza, a se vendar ni nikdar v Franciji počutil tujca. Ponosno je govoril, da je Slovenec, da je vztrajal v svojem delu, ker so Slovenci *têtu*, trmasti, sploh pa hribovci, kakor je bil on. Po drugi strani pa se je asimiliral s francoskim

¹⁰⁸ Življenjepis (Repères), 1995, 5; Vodaine, 2002, 47–49.

jezikom, osvojil ga je in to je bilo zanj zmagoslavje, vstopil je v svet francoskega jezika. Družina je vložila več prošenj za pridobitev francoskega državljanstva, a neuspešno. Vodaine je ostal italijanski državljani vse do 27. decembra leta 1985, ko je takratni francoski premier podpisal odredbo, s katero mu je bilo dodeljeno francosko državljanstvo. "Napačno" državljanstvo ga je stalo tudi profesure na Šoli za lepe in uporabne umetnosti v Metz. V šolah je lahko (za stalno) delal samo kader s francoskim državljanstvom. Vodaine je v sedemdesetih tri leta poučeval kot suplent, nato pa je bil primoran službo pustiti. Leta 1947 mu je bilo ponujeno tudi jugoslovanstvo.¹⁰⁹

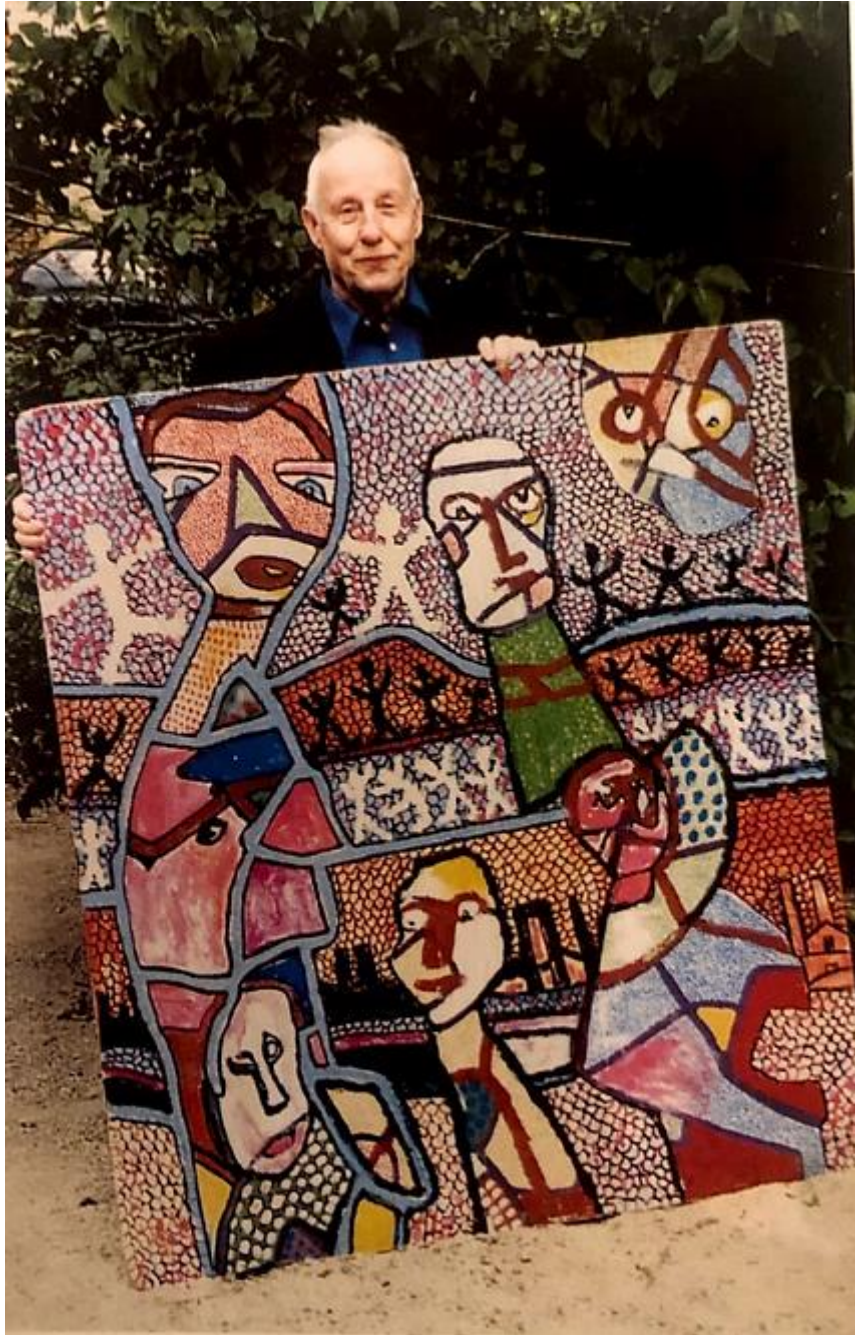
Že zelo mlad je začel pisati, slikati in grafično ustvarjati. Leta 1947 je Thionvillu izdal svojo prvo pesniško zbirko z naslovom *Rose et noir* (Rožnato in črno), istega leta se je poročil s Charlotte Schoeneberg. Že prvo zbirko je objavil pod psevdonimom Jean Vodaine. Vodaine je pofrancozena oblika slovenskih besed "bod edn", ki mu jih je večkrat mama položila na srce – bodi nekdo, naredi nekaj iz sebe. Pridružil se je ustanovnim članom društva L'Art Populaire (slov. Ljudska umetnost), kjer je za delavce vodil tečaja risanja, dikcije ter režiral gledališko predstavo. Kupi prvo tiskarsko prešo in začne tiskati. Svoj prvi atelje je imel v opuščnem kurniku, tudi zato naj bi bile na njegovih slikah pozneje večkrat upodobljene kokoši. Za svojo drugo zbirko *Le toron noir* je dobil nagrado Verlaine¹¹⁰ in priznanje Violette na pesniški akademiji Jeux floraux v Toulusu. Leto pozneje je dobil nagrado takrat pomembne literarne revije *Le Goéland*. Z revijo in njenim urednikom Théophilom Briantom je pozneje veliko sodeloval, tiskal njegova dela, revija je bila pomembna tudi za bretonsko nacionalno gibanje. Iz bretonske naveze je izšlo tudi sodelovanje s takrat še neznanim Charlesom Le Quintrecom, čigar prvo pesniško zbirko je natisnil na svoji preši. Tiskal je tudi dela Julesa Mougina, ki je imel zaradi svojega poklica pozneje vzdevek pesnik-poštar, sicer pa je bil eden izmed predstavnikov smeri l'art brut, slogu kateremu je bil pozneje ustvarjal blizu Vodaine s svojim slikarskim delom.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Življenjepis (Repères), 1995, 5–17; Življenjepis Vladimir (Frédéric) Kaučič Jean Vodaine, 2002, 62–67.

¹¹⁰ Ni mi uspelo ugotoviti pomena te nagrade, najbrž gre za kaj bolj lokalnega (vsekakor to ni Prix Verlaine, ki jo podeljuje L'Academie française).

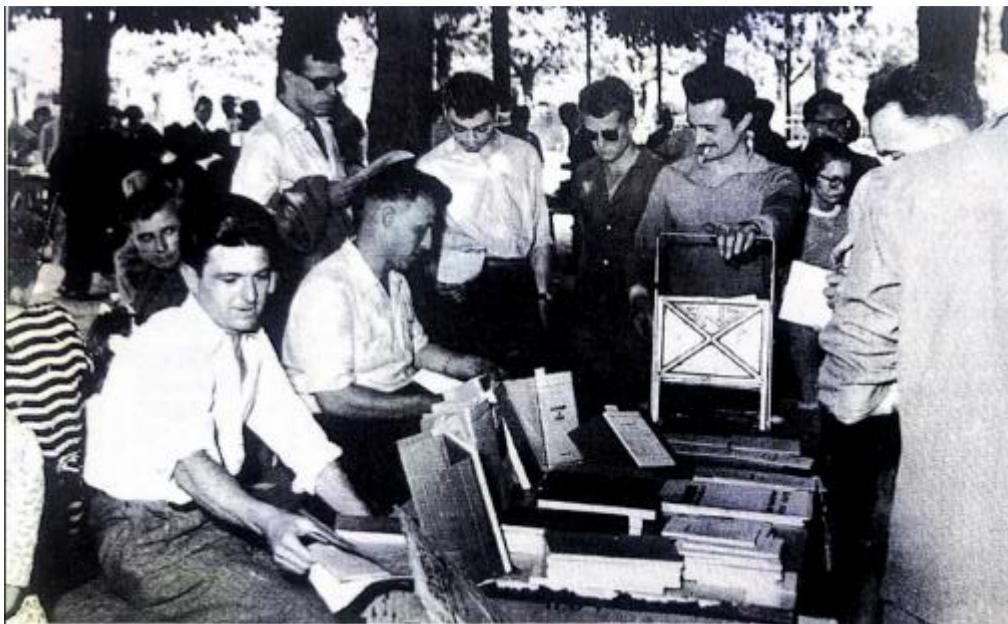
¹¹¹ Življenjepis (Repères), 1995, 5–17; Življenjepis Vladimir (Frédéric) Kaučič Jean Vodaine, 2002, 62–67; Doncque, 1997, 9–26.

Slika 17: Vodaine z enim svojih slikarskih del (Vir: Mislej (ur.), 2002)

V naslednjih letih je spoznaval slavne umetnike in tiste na poti k slavi. Z nekaterimi se je spoprijateljil in še dolga leta ohranjal stik s pismi, ki so polna živahnega razpravljanja o literaturi. Vodaine je sodeloval v krogu francoskih pesnikov delavske poezije, zbranih okrog revije *Poésie avec nous* (slov. *Poezija z nami*), izšle so le tri številke. Ti pesniki-delavci so bili v Franciji tistega časa številni, marsikatero njihovo delo je bilo dobre kakovosti, a so bili v višjih (pariških) literarnih krogih prezirani, njihova poezija je ostajala v mejah domačih (obrobnih) pokrajin. Leta 1950 je sodeloval na Sejmu pesnikov v Parizu (sejem, na katerem so lahko pesniki predstavili in prodajali svoje zbirke), kjer je svoja znanstva še razširil, med drugim je spoznal rojaka Vena Pilona. Vodaina je bila sicer takšnih velikih prireditev groza in je pozneje na njih prav redko sodeloval. V naslednjih letih je sodeloval z velikimi imeni, kot so Jean

Dubuffet, Anatole Jakovski in Gaston Chaissac.¹¹² Leta 1951 z Edmondom Dunom (luksemburški pisec) ustvari svojo prvo literarno revijo *Courrier de la poésie* (slov. *Pesniška kronika*), ki pa ni doživela večjega odmeva, izšlo je osem števil. V petdesetih se mu rodita sin in hči: Jean-Luc in Muriel. Treba je poudariti, da je Vodaine vse to počel ob svoji redni službi, ki je bila težaško fizično delo. Najprej je sicer prevzel očetovo čevljarstvo delavnico, a jo je zaprl. Pozneje je delal kot nekvalificiran delavec v železarni, računovodja na gradbiščih in kot delavec pri obnovi železnic. Nekaj časa je delal kot tajnik pri založbi Caractères v Parizu, kadar je bilo treba, je sodeloval tudi pri tisku. Kot poslovilno darilo je iz službe domov prinesel novo tiskarsko prešo, to je bilo leta 1955. Med delom pri ugledni založbi je zopet spoznaval takratno smetano francoskih umetnikov (npr. Tristana Tzaro). Ista založba je leta 1957 izdala njegovo zbirko *Les pauvres heures* (slov. *Uboge ure*). Ko se je vrnil v Basse-Yutz, je znova poskusil z literarno revijo, zopet z Edmondom Dunom, pridružil se jima je tudi lokali zgodovinar Adrien Printz. Namen revije je bil obogatiti kulturno življenje v regiji, prav regionalnost pa ji ni omogočala širšega dometa in preživetja, zato je po osmih številkah ugasnila. Imenovala se je *La tour aux puces*,¹¹³ po slovensko *Boljši stolp*. Kljub temu je bila revija zelo ambiciozno zastavljena, šlo je za tromesečnik. Stroške je bilo treba čim bolj zmanjšati, Vodaine pa je menil, da industrijsko množično natisnjena revija ni vredna počenega groša. Tako je sam sestavljal črke in tiskal, še vedno s svojo preprosto prešo. Revija glede vsebine ni pomembna (z izjemo nekaj lorenskega ljudskega slovstva, ki je bilo takrat prvič natisnjeno), je pa menda danes zelo cenjena med zbiralci tiskarskih raritet, saj je zaradi zelo skromne naklade praktično nemogoče najti izvod.¹¹⁴

Slika 18: Na Sejmu pesnikov na Place des Vosges, sedeči tiskar na desni je Vodaine. (Vir: Plein Chant)

¹¹² Dubuffet (slikar) in Chaissac (pesnik in slikar) sta pripadala slogu l'art brut. Vodaina je s Chaissacom vezalo dobro prijateljstvo, tudi on je bil iz skromne delavske družine in v umetnosti samouk. Jakovsky je bil zbiratelj in likovni kritik, pomemben za priznanje l'art brut,

¹¹³ Sicer gre za stolp ostankov obzidja v mestu Thionville (blizu Basse-Yutza).

¹¹⁴ Življenjepis (Repères), 1995, 5–17; Življenjepis Vladimir (Frédéric) Kaučič Jean Vodaine, 2002, 62–67; Jangeorges, 1967, Doncque, 1997, 9–26.

Leta 1960 si je Vodaine v kraju Vitry-le-François (Šampanja) hudo poškodoval desno nogo, dvakrat so ga operirali, pet mesecev je bil v mavcu, nato pa je še zbolel. Poškodba ga je onesposobila za tri leta. Konflikt, ki sta ga imela glede njegovega zdravstvenega stanja zdravnik iz Nancyja in zdravnik Strasbourga, ga je tako vznejevoljil, da se je preselil na jug v Montpellier. V mestu se je dobival s Fernandom Michelom (njegova žena je bila Lorenka), ki ga je naučil gravirati na karton in valovit papir. Prav on ga je prepričal, da lahko s tipografijo doseže umetniške učinke, ki so vredni prav toliko kot tisti, ki bi jih dosegel z litografijo (enim bolj cenjenih grafičnih postopkov). 1961 je natisnil zadnjo številko *La tour aux puces* in pripravil prvo številko nove revije *Dire* (slov. *Reči ali Govorjenje*),¹¹⁵ poleg tega pa še svojo novo zbirko *Chants de Yutz* (slov. *Pesmi iz Yutza*), vse to je počel še z nogo v mavcu. Star je bil štirideset let in vedel je, da zaradi poškodbe za fizično delo ne bo več sposoben. Odločil se je za zelo pogumno dejanje, preživljati se z izdajanjem mednarodne literarne revije. Zaradi take ideje so ga imeli za norca, tudi njegova družina, a je vendar uspel.¹¹⁶

Slika 19: Z materjo v Baslieuxu leta 1974, s kafetjero na mizi ni mogoče zatajiti svojega porekla ... (Vir: Plein Chant)

Revijo *Dire* je zasnoval mednarodno, saj je vedel, da bo le tako dobil dovolj naročnikov za preživetje sebe in revije. Leta 1962 izide prva številka revije *Dire*, a še brez uspeha. Jean Dubuffet je z revijo zadovoljen, a predlaga kar nekaj izboljšav. Tako druga številka vsebuje antologijo korejske poezije z lesorezi korejskega umetnika Son Tong Čina, ki je ravno takrat nekaj časa bival v Parizu. V tej prvi seriji *Dire* izide sedem števil. V njih so med drugim dela Jeana Dubuffeta in Julesa Mougina, prevodi pesmi indijanskega plemena Navajos. V letu 1964 Dubuffet je odkupil Vodainovo sliko, prvo, ki mu jo je uspelo prodati, Gaston Chaissac izda *Skušnjave pavjega perja* z Vodainovimi linorezi. V kraju Sainte-Croix de Quintellargues je kupil hišo. Tam je začel novo serijo revije, v kateri pa je izšla le ena številka, bila je posvečena delu

¹¹⁵ Tit Doberšek (Doberšek, 1969) sloveni kot *Povedati*. Vsekakor je bila revija »zgovorna«, njen urednik pa menda tudi.

¹¹⁶ Pismo Raymondu Briantu z dne 9. 1. 1963 (Plein chant, 1995, 88); Vodaine, *Séjour à Montpellier*, 1995, 7981.

preminulega prijatelja Gastona Chaissaca. Posebnost te revije je bilo dvajset praznih strani v protest proti vsem tistim, ki bodo govorili o Chaissacu zdaj, ko je že pokojen. Istega leta kot Chaissac (1964) je umrl tudi Vodainov oče. V Montpellieru je imel slabo izkušnjo z nekim lokalnim veljakom, ki naj bi mu skušal onemogočiti izdajanje, nekemu naj bi celo prepovedal prodajo tiskalnega stroja zanj (leta 1964 je dobil nagrado Mandat des Poètes in je za prejetih 4000 frankov hotel izvesti nakup). Za dober denar je potem dobil stroj Phoenix iz leta 1900 pri nekem tiskarju v Marseillu, prevoz do Basse-Yutza, kamor se je vrnil 1965, je stal več kot stroj.¹¹⁷

Leta 1966 je v Basse-Yutzu že tretjič izdal prvo številko revije *Dire*, s katero je vztrajal do leta 1984, revija je ostala tromesečnik. Vodaine je ohranjal njeno prepoznavno podobo velikega formata (21 x 14 cm) z bogatim tipografskim in grafičnim okrasom, tako da je lahko vsaka stran revije umetnina. Revijo je še vedno snoval in ustvarjal sam, nekaj pomočnikov je imel le pri razmnoževanju. Poleg revije je pripravil še vrsto drugih izdaj, ki imajo danes zaradi izjemnega ročnega dela in nizkih naklad veliko bibliografsko vrednost. V reviji je objavljala dela nekaterih največjih pisateljev tistega časa, dajal pa je priložnost tudi mlajšim in še neveljavljenim avtorjem, revija je imela naklado okrog sto izvodov. V svoji karieri je objavil, tiskal ali s svojimi grafikami opremil dela velikanov, kot so, poleg omenjenih v prejšnjih odstavkih, Raymon Quaneau, Ernest Hemingway, Rainer Maria Rilke (njegova dela je tudi prevajal v francoščino) in George Trakl. Nadaljeval je tudi svoje pesniško in slikarsko ustvarjanje, bil je redka kombinacija pesnika in tiskarja (tipografa) v eni osebi, kot se je izrazil župan Freyding-Merlebacha,¹¹⁸ dobimo pri Vodainu *popolno postrežbo*. *Dire* je bila mednarodna revija, naročnike je imela po vsem svetu, v domači deželi še najmanj. Tako je bilo nanjo svojčas naročenih dvanajst ameriških univerz, deset naročnikov je bilo npr. v New Yorku, potem pa še nekaj v okolici, npr. dva v Thionvillu, trije v Metzju in dva v Strasbourgu. Pomen Vodaina za francosko umetnost je prepoznala tudi Francija, ki je dvaindvajset veleposlaništev po svetu trajno naročila na revijo. Revija je potovala v Peking, Tel Aviv, Buenos Aires in še kam. Kljub vsemu je tiskanje tako razkošne revije zahtevalo velike stroške, Vodaine je včasih težko preživel mesec, bil je tudi zelo radodaren do vseh, kljub pomanjkanju je pomagal drugim, predvsem mladim umetnikom, učil jih je tiskarske in pesniške umetnosti ter jim po svojih zmožnostih gmotno pomagal. Eden takih je bil Louis Arti, danes znan lorenski kantavtor, ki je svojo umetniško pot začel prav pri Vodainu. Arti je nekaj Vodainovih pesmi tudi uglasbil.¹¹⁹

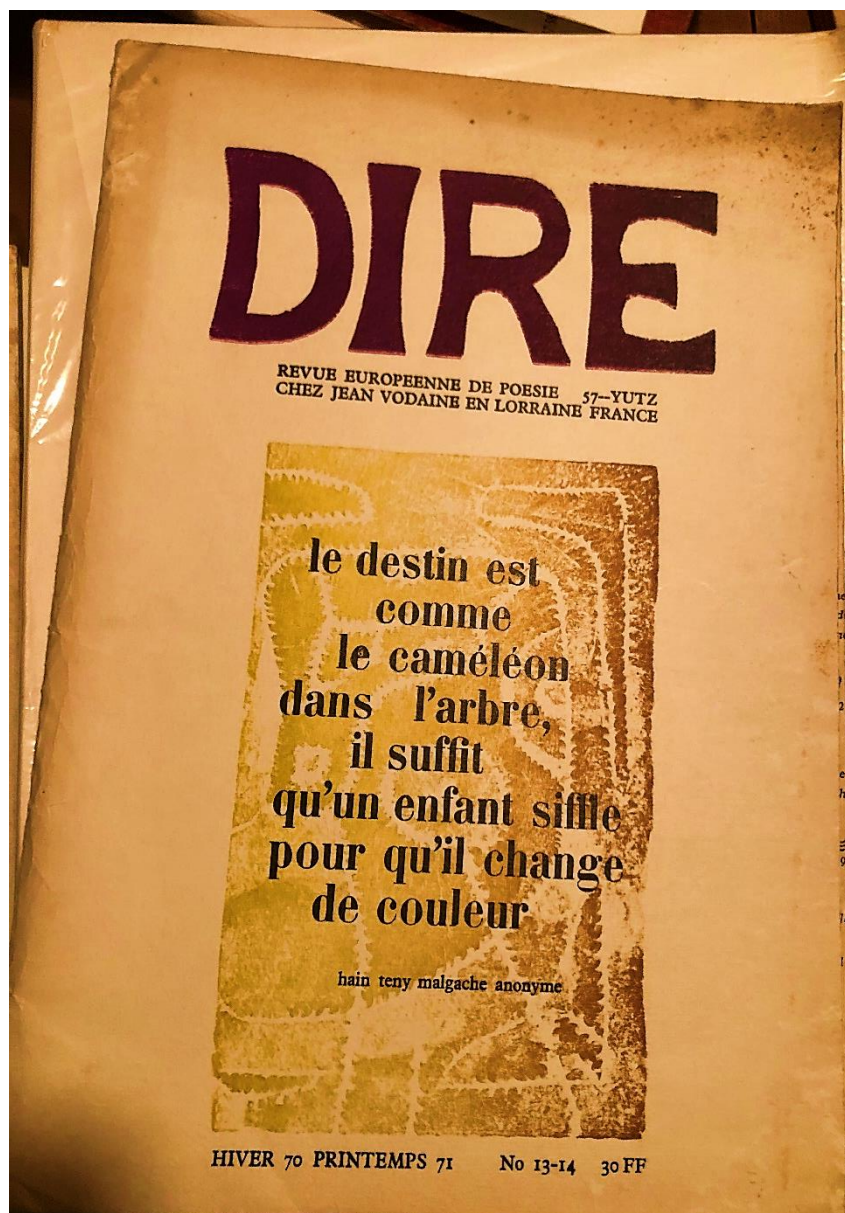
---

¹¹⁷ Življenjepis (Repères), 1995, 5–17, Življenjepis Vladimir (Frédéric) Kaučič Jean Vodaine, 2002, 62–67; Jangeorges, 1967; Vodaine, Séjour à Montpellier, 1995, 7981.

¹¹⁸ Mesto v Loreni, središče slovenske skupnosti, kjer je Vodaine tudi razstavljal.

¹¹⁹ Hribernik, 2008; Življenjepis Vladimir (Frédéric) Kaučič Jean Vodaine, 2002, 62–67; Doncque, 1997, 9–26; Le Monde: Disparition de Jean Vodaine.

Slika 20: Naslovnica *Dire* zima 70 pomlad 71 z malgaškim verzom *Usoda je kot kameleon, dovolj je, da zapiha veter, da spremeni barvo.* (Vir: arhiv Dominiqua Pilon, foto: Urh Ferlež)

Vse to je bil del Vodainovega poslanstva, da bi v delavsko Loreno vnesel več kulture in umetnosti. Izkoriščal je "križiščno" lego regije, kjer so se križali nemški, francoski, belgijski, luksemburški in priseljenski umetniki. Dejstvo, da mu je uspelo izdajati cenjeno mednarodno literarno revijo v kraju, kot je Basse-Yutz, daleč od kulturne metropole Pariza (ne po kilometrih, temveč po duhu), je izjemen dosežek. Leta 1972 se je ločil od svoje žene, nekaj časa je živel v vasici pri Metz, nato se je preselil v Metz in končno v vasico Baslieux, kjer je ostal skoraj do smrti. Z neumornim delom in organiziranjem prireditvev jo je spremenil v vas poezije. Medtem se je intenzivneje posvetil slikarstvu, razstavljal je po francoskih mestih in v tujini, tudi v Sloveniji. Prvič leta 1980 v ajdovski Pilonovi galeriji, zadnjič leta 2002 v Tolminskem muzeju z izdanim katalogom. Še vedno je pesnil, tiskal in slikal in dobil vrsto nagrad, najbrž je ena najpomembnejših nagrad Stomps, ki jo podeljujeta mesto Mainz in Muzej Gutenberg za največje dosežke v tiskarstvu. Dobil je svoje geslo v *Enciklopediji Slovenije* in *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*. Zadnje besede v zadnjem *Dire* so bile (v prostem prevodu):

*rimbaud, konec je z revijo dire ... oh ja, težko jo je bilo spraviti v življenje v loren, sredi ovac s petimi tacami, dvoglavimi kravami, prašiči s šestero ušesi, vsemi nagrajenimi na kmečkem tekmovanju, konec je, da, serija dire se je začela leta 1962 in vztrajala do 1984. zagotovimo ji posmrtno življenje dvomljivemu slovesu navkljub.*¹²⁰ Zadnjo izdajo revije *Dire* leta 1984 krona pesniška prireditev na vlaku Strasbourg–Lyon. Leta 1980 mu s sodelavci uspe organizirati prvi festival poezije v Metz, trajal je kar en mesec. Ob tej priložnosti je s stolpa mestne železniške postaje visel tridesetmetrski napis s pesmijo. Zelo si je prizadeval, da bi v mestu odprli hišo poezije, izdelan je bil projekt, ki pa je obležal v predalih pariške birokracije in ni bil nikdar uresničen (so pa na njegovih temeljih leta 1984 odprli hišo poezije v Parizu). Leta 1999 prejme odlikovanje francoskega ministrstva za kulturo in naziv viteza umetnosti in literature. Vodil je nekaj ustvarjalnih delavnic po raznih francoskih krajih, tudi v Freyming-Merlebachu. V Baslieuxu in Basse-Yutzsu so mu posvetili ulici. Nastal je tudi dokumentarec o njegovem življenju, režirala ga je Jasna Hribernik. Prvič je bil predvajan leta 2007, že po Vodainovi smrti. Jean Vodaine je 8. avgusta 2006 umrl v domu upokojencev v Pont-à-Moussonu. Od leta 2013 v Baslieuxu deluje Association Jean Vodaine, ki skrbi za njegovo dediščino, ogledati pa si je mogoče tudi muzej. Za hišo skrbita sin Jean-Luc in hči Muriel.¹²¹

Vodaina so njegovi prijatelji opisovali le z najlepšimi pridevniki. Kot prijaznega, dobrosrčnega, radodarnega, družabnega, optimista, garača in neumornega entuziasta, celo kot "norca" v pozitivnem smislu. Poškodba noge je povzročila, da je celo življenje šepal, a to mu ni izbrisalo nasmeha z obraza. Nekoč si je njegovo razstavo ogledala Tina Turner, bil je presrečen. Večkrat se v spominih nanj pojavi beseda *bonhomme* (slov. dobričina). Bil je tudi zelo zgovoren, lahko je govoril ure in ure o svojem delu, o poeziji, o zgodovini ... Včasih je menda že malo pretiraval. Njegov izjemno obsežen, kakovosten in raznolik opus priča o tem, da gre za umetnika, ki bi si zaslužil več pozornosti, tako v Sloveniji kot v Franciji. Upravičil je svoj nadimek, bil je "en", bil je Vodaine.¹²²

Tipograf in slikar

Jean Vodaine je bil mož mnogo poklicev, narodnosti in vzdevkov. Pesnik, tiskar, tipograf, slikar, učitelj, čevljar, fizični delavec. Italijan, Slovenec, Francoz in otrok Lorene. Pesnik-čevljar, pesnik-tipograf ... težko je potegniti stroge meje med vsemi temi identitetami. Poleg tega Vodaine ni veliko pisal in govoril o "teoretskih" in "idejnih" izviri svoje umetnosti, tisto, kar imajo literarni in umetnostni zgodovinarji tako radi, ko pišejo o opusu umetnika. V naslednjih vrsticah bom na kratko povzel tipografski in slikarski opus Jeana Vodaina.

S tipografskih delom Jeana Vodaina se je v Sloveniji ukvarjala dr. Petra Černe Oven. V prispevku, ki ga je napisala za zbornik k Vodainovi razstavi leta 2002, je skušala odgovoriti na vprašanje, zakaj danes Vodainova dela med bibliofili dosegajo tako visoke cene. Dejstvo je, da

---

¹²⁰ Černe Oven, 2002, 24. Male začetnice so namerno Vodainove, njegove domišljajske živali pa lahko morda povežemo z njegovim slikarstvom, saj je slikal podobne živali. Rimbauda, ki ga v teh besedah nagovarja, je Vodaine zelo cenil, njegovo podobo je imel obešeno nad posteljo v svojem domu v Baslieuxu. Tako Rimbaud kot Verlaine sta bila rojena v bližini, Verlaine še bliže (v Metz).

¹²¹ Hribernik, 2008; Življenjepi Vladimir (Frédéric) Kaučič Jean Vodaine, 2002, 62–67; Doncque, 1997, 9–26.

¹²² Spomini prijateljev in sodelavcev v reviji *Plein chant* (Joe Ryczko, Claudia Calvier, Marcel Hennart, Jean Rivier, Bernard Pluche, Fernand Michel, F. J. Temple in drugi; pogovor z Dominiquom Pilonom).

je Vodaine začel kot stavec, torej je najprej "spoznal" črke kot nosilke besedila, šele pozneje se je zavedel črke kot likovne forme, ki daje besedilu dodaten pomen. Tisti dodatni pomen, ki ga v 21. stoletju vsakodnevno spregledamo in se kaže že v banalnosti, da je najvišja oblika uporabe jezika natisnjena z enakimi črkami (ali še slabše) kot najbolj nemaren trgovinski oglasni letak. Vodaine je torej kmalu postal pesnik, ki sam tiska svoja dela in ima tako nadzor tudi nad njihovo izrazno podobo. Seveda pa ni bil prvi avtor v zgodovini, ki je sam skrbel za tiskanje svojih del, izrazita primera sta bila npr. še George Bernard Shaw in William Blake. Tudi tisti avtorji, ki niso tiskali sami, so se pomena tiskarskega orodja začeli zavedati. Morali so se naučiti vsaj osnov tiskarstva, če so želeli tiskarjem dopovedati, kaj si želijo. Tudi za Mallarméja je bila tipografska kompozicija zelo (že skoraj obredno) pomembna, v spomin si je treba le priklicati njegov *Met kock* (fr. *Un coup de dés*). Več tipografskih eksperimentov je prinesla zgodnja avantgarda, čeprav kaligram zasledimo že v mišjem repu pri Carollovi *Alici*. Vodaine je začel ustvarjati v dobi, ko je branje že zavtomatizirano, črk ne dojemamo več kot samostojnih likovnih enot, temveč zgolj kot zapis glasu, poleg tega pa bralce vse bolj bombardirajo vizualne podobe.¹²³

Naloga umetnika tipografa je torej, da črke debanalizira in jim vlije umetniško moč, sporočilo, pomen. Vodaine, ki je imel popoln nadzor nad svojimi zbirkami in besedili v reviji *Dire*, si je lahko v smislu tipografskega eksperimenta marsikaj privoščil. Njegova zgodnja besedila so tiskana še precej klasično, včasih tudi okorno. Na splošno je pri tiskanju knjig ves čas ostal konservativnejši, duška si je dal pri reviji. Z vsako novo številko je bil bolj inovativen, nekonvencionalen, lahko bi rekli igriv. Večina revij je imela na naslovnici značilen odtis lesoreza logotipa *Dire*. Navadno je postavljaj eno besedilo na eno stran. Od začetka je, v maniri srednjeveških rokopisov, pogosto poudarjal inicialke. V dekorativne namene se je poigraval z ločili, tiskal je mastne puščice, ki so simbolično usmerjale tok branja na naslednjo stran, spretno je izkoriščal tudi zapogibe. Uporabljal je črke različnih velikosti in pisav, več pisav in velikosti v isti pesmi, celo besedi. Tu in tam je odtisnil kak tovarniško izdelan lesorez ali narobe obrnjen znak, npr. "&". Dobro se je zavedal sposobnosti tipografije, da se z njo manipulira semantična vrednost. Tako Černe Oven opozori na dejstvo, da so imena znanih avtorjev (npr. Henry Miller) natisnjena dosti bolj poudarjeno kot njihova besedila, morda je hotel opozoriti na dejstvo, da smo včasih pri branju velikih pisateljev preveč pozorni na njihov že pridobljen ugled. Kadar hkrati objavi original in prevod dela drugega, ju vselej različno (morda hierarhično) oblikuje. Včasih se po bauhausovsko¹²⁴ odreče vsem velikim začetnicam, posega po domislicah, kot je odtis roke pri pesniku s priimkom Main (fr. *dlan*). Kot izrazno sredstvo uporablja prazen prostor, belino ali pa dodatno poudari presledke med besedami, presledki so ločilo *par excellence*. Vodainovo razdruževanje tradicionalne forme natisnjene pesmi lahko povežemo s futurizmom. Tudi on ruši in gradi na novo, osvobaja besede, a dovoljuje bralcu, da se sam odloči, ali bo njegove izdelke bral ali gledal. Vsekakor je vsaka njegova tiskarska pola umetnina, če pa upoštevamo še dejstvo, da gre za popolnega samorastnika, so njegova dela

---

¹²³ Černe Oven, 2002, 25; Guichard, 2006, 101–103.

¹²⁴ Profesor tipografije na Bauhausu je zagovarjal ukinitve majuskul, da se jih ne sliši in da prinašajo le nepotrebno kompleksnost in stroške tiskarjem.

vredna toliko več pozornosti. Guichard pravi, da gre pri Vodainu za tipografijo, povzdignjeno na raven sodobne umetnosti.¹²⁵

Slika 21: Domiselni Main (Vir: Plein Chant)

Samoniklo je tudi njegovo slikarsko delo, ki še čaka na resnejšo umetnostnozgodovinsko obravnavo. Slikal je celo življenje, vendar več v zrelejših letih. Njegov slog je blizu smeri l'art Brut, v prevodu surovi umetnosti. Gre za smer, v katero umeščajo umetnike 20. stoletja, katerih umetnost je "surova", ker ni šla skozi "kuhalni proces" umetniških akademij, kritikov, galerij in muzejev. Mnogo umetnikov te smeri je bilo psihičnih bolnikov, imeli so nenavadne, nekonvencionalne ideje ali pa so razmišljali o fantazijskih svetovih. L'art brut je treba dojemati v kontekstu modernizma, saj se je tako kot npr. dadaizem, ekspresionizem in futurizem obračal stran od tradicionalnih umetniških smernic in se pogosto zgledoval po umetnosti starih plemen. Eden glavnih predstavnikov te smeri je bil Jean Dubuffet, čigar dela je Vodaine tiskal in z njim prijateljeval. Zanimivo vzporednico lahko potegnemo pri anekdotah o izvoru njunega slikarstva. Dubuffet je začel slikati, ker je imel ob telefonskem aparatu lističe, po katerih je med telefoniranjem vedno čečkal. Vodaine je pravil, da je imel pokvarjen televizor in ga je zato odneslo v slikanje s pikicami, kar je v domeni pointilizma. Zanimal je pointilizem in trdil, da uporablja *le optični učinek, ki ga dobi s pikami. Barve, ki jih vidimo, ne obstajajo, čeprav se je*

¹²⁵ Černe Oven, 2002, 26; Guichard, 2006, 101–103.

treba zelo približati, da to verjamemo. In ker so oči gledajočih različne, zazna vsakdo od njih drugačen optični učinek.¹²⁶ Njegova dela spominjajo na aboridžinske podobe iz Avstralije, zapisal je, da so njegove slike barbarskega porekla. Njegove slike in grafike so pogosto pisanih, živih barv, figure se zdijo kubistično deformirane. Ljub motiv so mu bili ptiči, menda zato, ker je bil njegov prvi atelje v opuščnem kurniku, sicer je v svojem slogu slikal tudi portrete, motive iz Lorene in še kaj. Slikal je tako velika kot majhna platna, ob zadnji razstavi v Sloveniji, kamor ni mogel poslati velikih platen, se je pošalil, da bi mu lahko samo priskrbeli platna in barve, pa bi dela naslikal na mestu samem. Nekaj let pred smrtjo je imel v Freyming-Merlebachu ustvarjalno delavnico s tamkajšnjimi otroki, ki so mu v svoji radovednosti zastavili nekaj vprašanj. Med drugim jim je odgovoril, da se ni odločil za slikarstvo, da je to poslanstvo, ki te pokliče (*la vocation*), da še ni prodal dosti slik in še ni slaven, in zaključil, da bi rad slikal do stodvajsetega leta.¹²⁷

Vodaine in Pilon ter njun prispevek k prevajanju slovenske poezije v Franciji

Jean Vodaine je slovenske kraje zapustil komaj pri treh letih, potem pa je obiskoval le francosko šolo. Njegov materni jezik je bila slovenščina, v krogu družine so govorili slovensko, vendar jezikovne možnosti ni nikoli razvil do te mere, da bi lahko razpravljajl npr. o umetnosti. Kljub temu se je loteval prevajanja slovenske poezije. Za to ga je navdušil Venó Pilon, čigar življenjska zgodba je prav tako zanimiva kot Vodainova. Rodil se je leta 1896 v Ajdovščini, med prvo svetovno vojno je bil vpoklican v avstro-ogrsko vojsko, kot vojni ujetnik se je znašel v Rusiji. Po vrnitvi domov se je posvetil slikarstvu, študiral je na akademijah v Firencah in Pragi. Leta 1928 se je preselil v Pariz, kjer je slikal naprej, preživiljal pa se je predvsem s fotografijo. Veliko časa je preživel na Montparnassu, v tamkajšnjih kavarnah je poznal in prijateljeval s takratno boemo (de Chirico, Zadkine, Sartre, Mirò, Ernst, Miller in drugi), mnoge od njih je tudi fotografiral. Po drugi svetovni vojni se je vrnil v Slovenijo, pomagal pri nastajanju filma *Na svoji zemlji* (celo zaigral v njem kot kuhar), se vrnil v Pariz. Na stara leta se je zopet preselil v domači kraj, kjer je leta 1970 umrl. Tri leta po smrti so s pomočjo radodarne donacije njegovega sina Dominiqua odprli Pilonovo galerijo. Svoje spomine je popisal v knjigi *Na robu*, v kateri je opisal svojo življenjsko in poklicno pot, spomine na svoje sodobnike, zabeljene s kopico anekdot. Gre za enega največjih slovenskih umetnikov 20. stoletja.

Veno Pilon se je po svoji avanturi s Triglav filmom vrnil v Pariz, kjer je preživiljal težke dni. Doma so mu zamerili, ker je namesto treh mesecev v domovini ostal celo leto, doma pa sta ga čakala žena in odraščajoči sin. Francoska oblast mu je grozila z izgonom, saj je brez uradnega dovoljenja celo leto bival za železno zaveso, ki je takrat v prvih povojnih letih še močno delila Evropo, pošteno se je namučil, da je dobil novo dovoljenje za bivanje. Bližal se je šestdesetemu letu in prav zanimivo je, da je šele v teh letih začel resneje pesniti in se goreče ukvarjati s prevajanjem. Takole je zapisal ob koncu svojih počitnic v Bretanji:¹²⁸

---

¹²⁶ Vodaine, 2002, 48.

¹²⁷ Hribernik, 2008; Vodaine, 2002, 48.

¹²⁸ Pilon, 1965, 160.

Postal sem romantičen: namesto v valove Oceana pa sem se vrgel – v valove Poezije! Začel sem pesniško jecljati Finis terrae – Finistère¹²⁹/ terres et arbres se cachent dans le sable / pierres et sable se baignent dans la mer. Vrnil sem se v Pariz, da se hitro zbrišem iz seznama kandidatov samomora. Z vso vnemo sem se vrgel na prevajanje, se tepel z jambi in troheji, spotikal se pogostoma ob cezuro, ponoči iskal rimo in jo obračal na vse strani in žvečil, dokler me ni s svojim ritmom uspavala ... Enaindvajsetkrat sem stezal roke in noge v krčevitem iskanju neotipljive Julije, ki se je mojim francoskim stihom še bolj upirala ko Prešernovim stihom! Z veliko vztrajnostjo sem na domačem Parnasu trgal "mokrocveteče rož'ce poezije" (le poskusite prevesti!) in jih presajal na tujem Montparnassu, pri tem pa mi je bila v veliko pomoč žena. /.../ Prekasno sem se zavedel, kako nevarne, čeprav omamljive bolezni, sem se nalezal, in to v starosti, ki jo težko prenese, dekleta pa se več ne zmenijo, da bi jo zdravila. Za vsakim voglom je prežala name pesniška nadloga, nisem se mogel izviti iz njenega objema: polno torbo računov, zmešanih z rimo, polne žepe verzov, prekrizanih z računi, polne zvezke korektur, ki sem jih na ulici popravljaj. /.../ Marsikateri mojih znancev /.../ je postal žrtev, ko me je moral iz vljudnosti poslušati, /.../ poslušal me je vdano, na tihem pa si je mislil: 'Rima v rit mu rine.'

Pilon je tudi v pogovoru z Božidarjem Borkom opisal svojo pesniško pot. Že kot mlad je bil ljubitelj poezije in si je med svojimi vožnjami z motorjem po domačih kraških cestah glasno ponavljal verze in poskušal preglasiti burjo. V ruskem ujetništvu se je dodobra spoznal z rusko poezijo, pozneje je bil zaljubljen v neko Nemko in je pisaril stihe v nemščini.

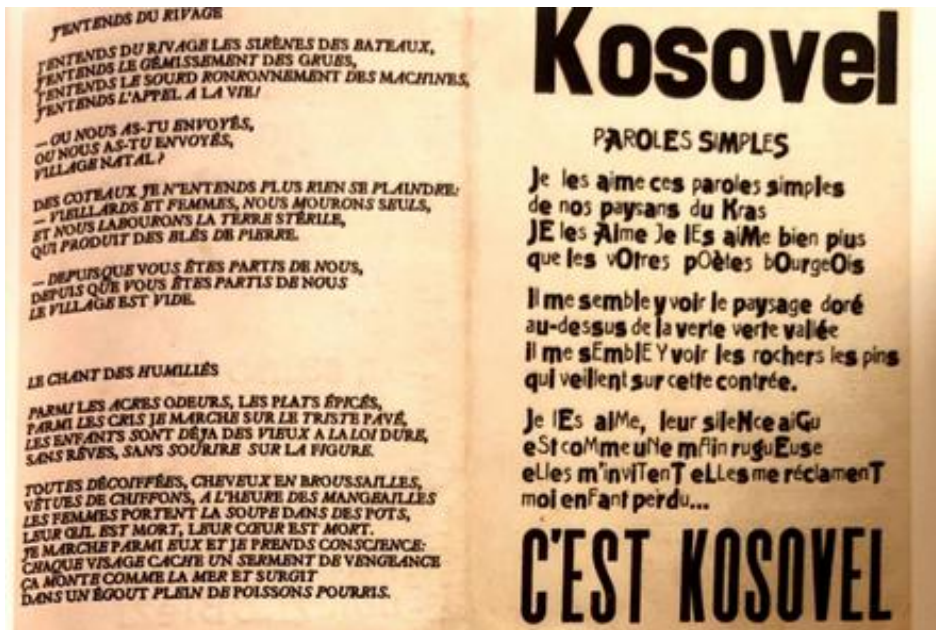

Slika 22: Vodainov portret Vena Pilona (Triglav) (Vir: [Musée Creation Franche Bègles](http://www.musee-creation.fr))

Bolj je cenil svoje prevajalsko delo kot pisateljsko, proti koncu življenja je sploh bil bolj navdušen prevajalec kot slikar. Prva pesem, ki jo je prevedel, je bila Župančičeva *Tiho, brez besed*. Prevod je bil neki komponistki tako všeč, da je nanj napisala skladbo in kmalu zatem jo je neka palestinska pevka v Parizu tudi izvedla. Prevajalska strast ga je, kljub starosti in dejstvu, da je bil na tem področju povsem brez izkušenj, obsedla. Prevajal je največ in najraje pesnike slovenske moderne, veliko krvi pa mu je "spil" Prešeren. Nekaj časa se je ukvarjal z njim od

¹²⁹ Finistère (Penn-ar-Bed po bretonsko) je francoski departma na skrajnem severozahodu v Bretanji. Ime je dobil iz latinskih besed *finis teræ*, kar pomeni konec sveta. S pariške perspektive je to tudi bil.

jutra do večera, ga nosil s seboj po vsakodnevnih opravkih, včasih se je ustavil sredi bulvarja in napisal verz, prevode je vedno znova predeloval in izboljševal. Pri prevajanju mu je veliko pomagala žena, sicer Francozinja in profesorica jezikov. Dvanajstkrat je predelal *Sonetni venec*, šele pri trinajsti predelavi je opazil, da bi bilo morda bolje v dvanajstercu, in končno je bil zadovoljen. Pilon se je pri prevajanju strogo držal rime, kar se je njegovim francoskim prijateljem zdelo nenavadno, saj Francozi navadno prevajajo kar brez rim.¹³⁰ S slovensko poezijo je seznanil mnoge svoje pariške tovariše, nekateri so se zanjo tudi navdušili. Gruzijsko-ruski avantgardist Ilja Zdanjevič je bil nad *Vencem* tako navdušen, da je po njegovem vzoru napisal še svojega, prebral pa je vse ruske prevode Prešernovih pesmi.¹³¹

Slika 23: Prevodi Kosovela
(Vir: Mislaj (ur.), 2002)

¹³⁰ Borko, 1971, 63–69.

¹³¹ Borko, 1966, 7.

Veno Pilon je z Jeanom Vodainom prvič (posredno) prišel v stik nekje leta 1950, ko je dobil knjižico *Poésie slovène, Présentation de Jean Vodaine*. Gre za dvanajststranski zvežčič s kratko spremno besedo Jeana Vodaina, enim Prešernovim sonetom, po eno pesmijo Levstika in Gregorčiča, dvema Kajuhovima in petimi Župančičevimi. Izšel je v Parizu v zbirki *Escales*. V spremni besedi Vodaine pojasni, od kod mu ljubezen do slovenske poezije. Mati mu je večkrat pripovedovala o slovenskih pesnikih, še posebej o Gregorčiču in njegovem veličastnem pogrebu, še bolj pomenljive in občudovanja vredne pa so naslednje besede: *Ko sem bil še čisto majhen in skoraj še nisem mislil na poezijo, vbadajoč se v neki francoski šoli z nepravilnimi glagoli, mi je vzbujal posebno radovednost zvezek v vijoličasti vezavi, ki ga je moja mati skrbno varovala v predalu. Nekega dne je ustregla moji radovednosti in mi zaupala, da je zapisala v ta zvezek najlepše pesmi slovenske literature in jim dostavila še druge, ki jih je bila sama spisala moja mati – pesnica, ob tem sem začel sanjariti in od tistega časa sem prebiral posamezne strani tega imenitnega zvezka v vijoličasti vezavi.*¹³² To pričevanje lepo potrdi tisto, pa čeprav le klišejsko, o Slovencih kot o narodu pesnikov. O tem zvezku je pisal tudi Božidar Borko, ki je kot pisec za *Slovenskega poročevalca*, potem za *Delo*, ves čas dokumentiral delo Jeana Vodaina in Vena Pilon in s tem seznanjal slovensko javnost. To so počeli tudi nekateri drugi, vendar predvsem primorski (zamejski) listi. Očitno je, da Borko Vodaina takrat še ni poznal, saj ga označi za naturaliziranega Francoza in predvideva, da je Jean Vodaine postal iz Ivan Voden. Vrednost prevodov bolj kot v njihovi kakovosti vidi v *dobri volji in ljubezni do domače besede* (v dokaz prida nekaj res nerodno prevedenih Prešernovih verzov). Pilon je knjižico *hlastno* prebral, tudi on je prevode sodil za precej povprečne, a je dobil idejo, da bi sam napravil nekaj boljšega. Kasneje se je izkazalo, da Vodaine sploh ni avtor teh prevodov, da jih je, anonimne, dobil od jugoslovanskega konzula v Metz u z namenom, da jih spravi v red, kolikor je to pač mogoče, in jih izda.¹³³

Slika 24: Vodainova dvojezična izdaja Rilkejevih sedmih pesmi, prevodi so njegovi. Gre za pesmi, ki jih Rilke za časa življenja ni mogel objaviti zaradi njihove erotične vsebine. Vodaine je tiskal zbirko na pustni torek

leta 1998 med gledanjem pustne povorke (to je zapisal v kolofon). Natisnil je 107 izvodov, od tega jih je bilo sedem oštevilčenih, podpisanih in še posebej razkošno opremljenih z grafikami (na levi linorez z Rilkejevo podobo). Eden teh sedmih izvodov je pristal tudi v Narodni knjižnici Nizozemske. (Vir: [Nationale bibliotheek](http://Nationalebibliotheek.nl))

¹³² Borko, 1951, 2.

¹³³ Borko, 1951, 2; Borko, 1971, 65–66.

Slika 25: Vodaine razlaga o pomenu simbola rdečega nageljna za Slovence ravnatelju Šole lepih umetnosti v Nancyju ob odprtju svoje razstave v Pont-à-Moussonu. (Vir: Plein chant)

Pilon in Vodaine sta se seznanila na Sejmu pesnikov leta 1950, ki je bil vsako leto na pariškem Place des Vosges. To je bilo, medtem ko je Pilona obsedalo prevajanje. V času Vodainove službe v Parizu sta se redno srečevala, potem pa sta ostala v rednem stiku s pismi. Pilon je takoj prepoznal Vodainov talent in pomen njegovega ustvarjalnega dela in si zelo prizadeval, da bi ga povezal s slovensko kulturo. Predstavil ga je slovenskim intelektualcem, ki so prihajali v Pariz, med drugim Kocbeku, Kozaku in Borku, ta je potem redno poročal o njegovem delu. Pozneje je Pilon organiziral, da so Vodaina spoznali tudi Slovenci v domovini, že leta 1966 ga je povabil slovenski PEN, a se zaradi poškodbe vabilu ni mogel odzvati. Končno se je vrnil v domovino (prvič po selitvi!) leta 1969, takrat so ga sprejeli v PEN-u, obiskal je sorodnike, Veno Pilon pa mu je pripravil nepozabno potovanje po deželi. Pilon in Vodaine sta sodelovala pri prevodih slovenske poezije v francoščino.¹³⁴ Njuno največje skupno delo je *L'Oracle peintres à Paris, Devinettes pour les amis curieux et connaisseurs* (slov. *Orakelj slikarjev, Uganke za radovedne prijatelje in poznavalce*). Gre za zbirko 130, pogosto hudomušnih ugank, rešitve teh ugank pa so največja slikarska imena 20. stoletja, t. i. L'Ecole de Paris, Pariške šole. Zbirka je

¹³⁴ Za slovensko-francoske prevode glej Klinar, 2008, in Klinar, 2000.

izšla leta 1968 v vsem razkošju Vodainove tipografije in je tako po vsebini kot po bibliofilski plati zelo dragocena. Pilon je pozneje pripravil še slovensko izdajo, ki pa je izšla le v 50 izvodih in z manj ugankami (91 in 8 dodanih slovenskih slikarjev). Pilon si je zelo prizadeval, da bi izdal obširno antologijo slovenske poezije v francoščini. Hotel je narediti nekaj po vzoru zbirke prevodov v italijanščino *Sempreverde e Rosmarino* (slov. *Zimzelen in rožmarin*), ki je izšla v Rimu. Pripravil je množico zares izpiljenih in od različnih umov pregledanih prevodov, a nikakor ni mogel najti založnika. Računal je na Vodaina, ta pa je hotel pripravo take publikacije finančno upravičiti in pridobiti vsaj dvesto prednaročnikov. V načrtu je bila antologija z naslovom *Même un petit peuple chante* (slov. *Tudi malo ljudstvo prepeva*), Vodaine je odtisnil njen naslov na ščitni ovitek *Oraklja slikarjev* s pripombo "v pripravi". Žal je Pilon hudo zbolel, tako da velikega načrta nista mogla izpeljati. Antologija je bila največja želja Vena Piona in bližali so se mu zadnji dnevi. Njegov sin Dominique je stopil v stik z Vodainom in mu položil na srce, naj zdaj vendarle nekaj natisne. Nastalo je delo *Oeillets rouges pour Paris* (slov. *Rdeči nageljni za Pariz*) z izborom slovenske poezije petnajstih pesnikov, ki opevajo Pariz. *Nageljni* so bili natisnjeni 27. julija 1970. Malo pred smrtjo je Veno Pilon prejel dve darili, prvo so bili *Nageljni* drugo pa vnuk, ki ga je takrat prvič videl; družini ga je še uspelo obiskati. Umril je 23. septembra 1970, dan po svojem 74. rojstnem dnevu. V spomin na očeta je Dominique Pilon leta 2008 v svojem mestu Melun organiziral Printemps Slovène (slov. Slovensko pomlad), v okviru katerega se je zvrstilo mnogo glasbenih, literarnih in likovnih dogodkov, povezanih s slovensko kulturo, tudi razstava Pilonovih in Vodainovih del. Vnuk Vena Piona, odrski umetnik, je skupaj z ženo pripravil in odigral predstavo *Nagelja*, ki je med drugim hotela opozoriti tudi na slovensko posebnost – dvojino. Zanimivo je, da Pilon kljub očitni ljubezni do slovenskega jezika tega ni naučil svojega sina (kot poliglota ga je naučil več drugih). Po sinovih besedah oče tega ni hotel zato, ker ga ni hotel povezati z nesamozavestjo, ki jo čutijo pripadniki majhnih narodov, sam se je menda namreč večkrat spopadal s tem občutkom.¹³⁵

Kljub neuresničeni antologiji je Vodaine v *Dire* večkrat priobčil svojo in Pilonovo slovensko poezijo (včasih vzporedno tudi originale) in tako uspel z njo seznaniti svoje naročnike. Tako je npr. v sedmi številki nekaj strani posvečenih Kosovelu (osem prevodov, med njimi *Ekstaza smrti* in *Brinjevka*), leta 1966 ena Gradnikova in ena Zajčeva pesem, v jesensko-zimski številki leta 1967 pa sta izšli dve Gradnikovi in ena Krakarjeva pesem.¹³⁶

Jean Vodaine v Franciji ni pozabil niti na slovenske ljudske in cerkvene pesmi. Veno Pilon se spominja: *Prijatelj Vodaine-Kavčič mi je govoril o svojem očetu, ki je v družni rojakov rad zapel po domače, navzoči francoski in drugi tovariši pa so za njim ponavljali: Mi se 'mamo radi, radi, radi ...*¹³⁷ Njegov prijatelj Marcel Hennart pa je zapisal takole (v prevodu): *Naučil me je tudi nekaj verzov, polnih slovanske sladkosti, iz njegove države Slovenije: Moja duša moli nocoj ...*¹³⁸

¹³⁵ Mislej, 2002, 26–37; Dominique Pilon; Novice iz Slovenije, Ajdovščina, 1951, 3; Borko, 1969, 6; Doberšek, 1969, 5.

¹³⁶ Borko, 1965, 6; Borko, 1966, 7; Borko, 1967, 7.

¹³⁷ Pilon, 1965, 162.

¹³⁸ Hennart, 1995, 22. V originalu se zapis pesmi glasi: »Moya doucha moli notsoî /.../«, in res zanimivo je, da si je Hennart zapomnil prav ta verz, najbrž gre za verz Erne Muser.

Slika 26: Jean Vodaine, *Dites-le avec les fleurs, sinon des pavés* (slov. *Povejte z rožami, če ne gre, pa z granitnimi kockami*) (Vir: Plein Chant)

■ YUTZ

Jean Vodaine le magicien des mots

Ce dimanche 2 octobre, à 10h, au collège Jean-Mermoz, ce sera le vernissage de l'exposition consacrée au poète Jean Vodaine. A 11h, la rue Jean-Vodaine sera inaugurée au quartier des Bleuets, près de la caserne des sapeurs-pompiers.

Jean Vodaine. Des années d'attente et d'attente. L'attente d'être de la rue de l'Éclaircie, se souvenant d'un petit village ignoré le temps et qui, tout au plus, avait été l'endroit où son père, il y a cent ans, avait été le premier à aller. Le jeune Vodaine était donc un enfant de la rue, mais qui ne l'était pas. Ses parents étaient à Algrange, malgré sa silhouette inquiète, l'adolescent était un apprentissage de son métier. Mais son métier était de poète et le poète est un homme qui ne s'arrête pas de travailler. A ceux qui s'arrêtaient de son avenir, il répondait en disant : « bon travail », et il s'en allait à la recherche de nouvelles « idées » en passant sur les chemins.

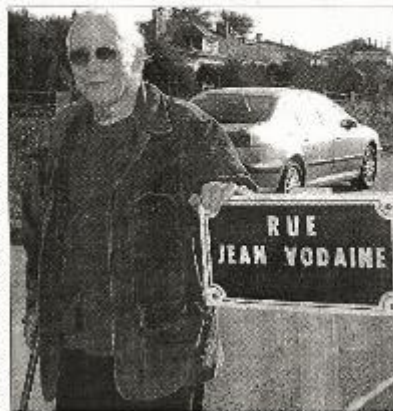
En 1947, à 26 ans, Vodaine partit à Thionville pour travailler dans le commerce. Il avait une connaissance de son peuple, de son pays, de son époque, de son époque. Il était un homme de son époque et de son époque. Il était un homme de son époque et de son époque. Il était un homme de son époque et de son époque. Il était un homme de son époque et de son époque.

de la poésie. Mais la poésie se trouve en fait de plus en plus souvent. Il est successivement nommé sur tous les fronts, comme : Secrétaire, directeur, éditeur...

Exposition au collège
En 1992, il participe à la fête aux côtés de Marie et une correspondance établie avec d'autres auteurs et notamment Joseph Dobell, Gustave Rodet, chef d'orchestre... Marie à Châtelain, le 20 octobre 1947, il est père d'une petite Marie, née en avril 1948.

Il a écrit des cours aux Bleuets et Petit-Appel de Metz après avoir donné une série d'articles à ses productions. Il le fait avec la passion et la précision que le dessin et la peinture offrent à large le sens des mots et accablent sur les mots. Le poète est donc de la littérature et la poésie est un art de la parole. Il est un homme de son époque et de son époque. Il est un homme de son époque et de son époque. Il est un homme de son époque et de son époque.

Il sera l'inauguration du poète. Les mots sont, comme de petits diables qui dansent au rythme de son imagination. En 1935, Jean Vodaine a obtenu la nationalité française que la République avait refusé à son père. Rodolphe

En 1995, Jean Vodaine a publié "Contes de mon Petit-Poisson"

Néanmoins malgré le soutien du député de Thionville, Robert Schuman, Aquardina, après avoir vécu une grande partie de sa vie

à Suresnes, il a été élu dans le nord de la Moselle-Ménil. Jusqu'en février 12 octobre, une exposition est ouverte au

collège Jean-Mermoz et ouverte au public en semaine de 17h à 19h et le samedi, de 14h30 à 19h30.

Slika 27: Članek z naslovom *Jean Vodaine, čarodej besed* ob poimenovanju ulice z njegovim imenom (Vir: [Républicain Lorrain](#), 1. 10. 2005)

Beseda o poeziji Jeana Vodaina

Pesniško ustvarjanje Jeana Vodaina je ostalo v senci njegove tiskarske in tipografske umetnosti, najbrž se zgodi tako, če ima človek preveč talentov. Kot sem zapisal že v biografskem poglavju, je bil Vodaine v mladih letih eden od borcev za priznanje t. i. delavske poezije, zbranih okrog revije *Poésie avec nous*. A bi bilo zmotno misliti, da gre pri tej poeziji zgolj za opisovanje blišča in bede delavskega življenja, gre bolj za to, da so si ti pesniki-delavci (kakor je bil Vodaine *poète-cordonnier*) prizadevali, da bi bila njihova bolj enakopravno obravnavana v primerjavi s poezijo iz visokih umetniških krogov. Vodaine je napisal veliko število pesniških zbirk, večino jih je oblikoval in natisnil sam v tipografsko razkošnih izdajah z nizko naklado.¹³⁹ O njegovi poeziji ni bilo z literarnovednega vidika napisanega pravzaprav nič, zato bom skušal oblikovati kratek zapis o njegovem pesniškem svetu.

Prijatelj Raymond Briant se spominja, da mu je Vodaine rekel naslednje besede: *Odprl sem lastno čevljarsko delavnico in to mi vzame veliko preveč časa, tako dragocenega, časa, ukradenega poeziji – mojega razloga, da živim in da zaupam v človeštvo*. Briant doda, da je Vodaine pesnik, ki nam prinaša poezijo v njenem kraljevem ogrinjalu.¹⁴⁰ To je bilo v petdesetih letih in kaže na Vodainovo globoko povezanost s poezijo in pesnjenjem. Hvalospev njegovi poeziji je zapel Jean Markale v kratki spremni besedi k zbirki *Le jour se fera* (slov. *Naredil se bo dan*), gre za eno redkih Vodainovih zbirk, ki je ni založil sam. Takole pravi Markale:

*Velika vrlina Jeana Vodaina se mi zdi predvsem iskrenost. Malo pesnikov se lahko ponaša s tolikšno mladostnostjo in spontanostjo. Kljub temu pri Vodainu ne gre za združek medsebojno trčenih idej: harmonija je pri njem nekaj naravnega; če povem po pravici, me to preseneča. Jean Vodaine je Slovan; brez dvoma je od svojih prednikov podedoval dar liričnosti in čustvenosti. Treba je opozoriti na to, da govori tekoče štiri jezike, slovensko, nemško, francosko in italijansko. Brez dvoma je posledica tega mojstrstva v jezikih, da je sposoben občutiti najbolj nezaten odtенок besede in stavka in zato lahko prenese pesniško podobo na najlepši način. Poslušajte ga, kako opeva svoje upanje: 'Bela devica, naša Gospa od jutri, / skozi okno, skozi mojo dlan / živa voda spomina / predpretekla prihodnost vsakega upanja / res je bil tvoj glas tisti, ki me je poklical.' To so verzi, ki jih želimo obdržati v spominu, da bi jih lahko recitirali v isti sapi kot priznane pesnike. Vse to zato, da vam povem, da zaupam Jeanu Vodainu, da je pesnik v vsej veličini te besede. Ne, ne, pri njem ne iščite šole, kar tako radi počnemo. V nobeno ne spada in bolje je tako. Poezija ne rabi raznolikih pridevnikov, da bi dokazala svoj obstoj. Preberite to zbirko, pustite, da se dotakne vašega srca, mislim, mislim, da to ne bo slabo preživet čas.'*¹⁴¹

Spremna beseda je bila napisana na začetku Vodainove pesniške poti, a ji lahko vseeno pritrdimo. Bil je mojster jezika, z velikim občutkom zanj, to nesporno velja za vse njegovo delo, njegova poezija postane še bolj živa v izdajah, ki jih je sam tipografsko oblikoval in tiskal. Je torej eden redkih pesnikov, ki je bil "popoln gospodar" vsebinske in vizualne podobe svoje poezije. Njegov opus ni le obsežen, ampak tudi raznolik. Pisal je tudi v tradicionalnih oblikah s pravilnimi rimami (kot npr. v *Le jour se fera*). Tudi teme so bolj tradicionalne. Prisluškuje naravi, jo opeva, primerja svoje občutke z dogajanjem v njej. Nagovarja luno, reko, metulje ali pa Boga nad oblaki. Posebej blizu sta mu bili živa in neživa narava njegove domače Lorene z

¹³⁹ Za (bolj ali manj) popolno bibliografijo glej: Mislej, 2002, Donque, 1997, ali Plein Chant. Vodaine je veliko pisal in objavljajal na raznih krajih, še vedno ne obstaja popoln seznam njegove bibliografije.

¹⁴⁰ Briant, 1995, 19–20.

¹⁴¹ Markale, 1951, 1–2.

okoliškimi kraji, opeva ju npr. v zbirkah *Le toron noir* (slov. *Črna trdnjava*) in *Rose et noir* (slov. *Rožnato in črno*), kjer najdemo pesmi, kot sta *Les peupliers ...* (o lorenskih topolih) ali *La Moselle à Thionville*. Kaže, da je bila Lorena s svojo pokrajino, Mozelo, ljudmi, vasmi, mesti in industrijo njegova največja muza. Pisal je o njenih najrazličnejših značilnostih, naravnih in kulturnih znamenitostih, zgodovini, pesmi o rudarjih in celo o strojih iz tovarn. Nekatere od njih so bile uglasbene. V poznejših letih je pisal poezijo tudi v sodobnejših oblikah, blizu mu je bila pesem v prozi po Rimbaudovem vzoru. Ena od njih govori o dogodku iz Rimbaudovega življenja.

Kljub velikim idejam in zanesenjaštvu se je Vodaine dobro zavedal, kakšna je vloga poezije v sodobnem svetu. V intervjuju z Joejem Ryczkom je povedal, da je vloga pesnika v zahodnem svetu nična, da ga je nadomestil ameriški rock. Da poezija ni sveta stvar, da si z njo ne moremo služiti kruha, da pa je nekaj človeškega, nekaj, kar lahko človek po smrti pusti za seboj.¹⁴²

V slovenščini še nimamo nobenega prevoda Vodainove poezije, zato naj sklenem zapis s poskusom prevoda.¹⁴³

Zahtevek za pojasnilo, poslan miličniku na železnici

Zakaj ste aretirali Arthurja Rimbauda?

Nisem aretiral Arthurja Rimbauda, ampak skuštranega in umazanega capina, ki se je izdajal zanj, pa še vozovnice za Pariz ni imel.

Prišel je iz Charlevilla, ogrnjen je bil v obleko prvoobhajanca, ki se je parala na vseh koncih in s kmetavzarskimi podkovanimi šolni, s katerimi je divje brcal v stene kupeja.

Mislim, da so razlike jasno vidne,
vedno bi prepoznali slavnega pesnika.

Po katerih znamenjih bi prepoznali Rimbauda?

Capin ima zlobne in neumne oči, medtem ko oči pesnika pijanih čolnov modro poplesavajo.

Vztrajate? Vztrajam.

Podpišete? Podpišem.

---

¹⁴² Ryczko, 61–63.

¹⁴³ Original vzet iz Vodaine, 2016.

Zaključek

Na tej strani se zaključuje podoživljanje francoske avanture Antona Novačana, Prežihovega Voranca, Antona Mahničarja, Vena Pilonarja in Jeana Vodainarja. Prinesla je nekaj novih sklepov o Franciji v slovenski literaturi, o slovensko-francoskih literarnih stikih, možna pa bi bila še marsikatera razširitev. Tako bi bilo mogoče podrobneje raziskati izkušnje drugih slovenskih pisateljev, ki so bivali in pisali o Parizu, tudi po letu 1950. Raziskati bi bilo mogoče zastopanost drugih francoskih mest v slovenski književnosti, čeprav bi bila ta prav gotovo skromnejša, kot je Pariz. Kar nekaj dela ostane tudi še v odkrivanju dela slovenskih izseljenskih pisateljev v Franciji, npr. Marije Rože idr. Podrobnejše obdelave bi si zaslužil tudi dvojezični pesniški in prevajalski opus Vena Pilonarja. Pri vsestranskem umetniku Jeanu Vodainu je zadovoljivo raziskan zgolj tipografski del njegovega opusa, medtem ko njegovi slikarstvo in poezija še čakata natančnega literarnega teoretika in umetnostnega zgodovinarja. V to smer bo šlo tudi moje delo v prihodnjih letih.

Kakor Vladimir Levstik pred približno sto leti se tudi jaz vračam iz Pariza, le da je moj Pariz tisti literarni in da meni ni treba izstopiti z vlaka v Ljubljani, ampak zgolj spuščam zaslon prenosnika v Neljubljani. No, pa tudi takemu pogovoru se bom lahko izognil:

"A, vražji psiček! Tak iz Pariza? Tak tam smo bili ... Ali smo se nagledali in naužili? Pijte, pušite, pripovedujte, spustite nekaj solnca v naše življenje?"

Nisem se dal prositi. Zalil sem si dušo in pričel:

"Ko sem se pripeljal, je bilo baš dan po sprejemu londonskega lorda – župana ..."

Nikar ab ovo, duša! Bistveno povejte, tisti, kar je glavnega ... to, za kar gre ..."

"Umetnostni spomeniki Pariza in bistri tempo njegovega življenja ..."

"To lahko čitam v Baedekerju!"

Martin Goida je postajal nervozen.

"Pripovedujte kaj osebnega, nu, saj razumete."

"Na primer?"

"Nu, tako kaj ... Onegá"

Razumel sem. Moja samouverjenost je utonila v valu zadrege.

"Malo časa mi je ostajalo za te stvari, sem zamrmral, "ne glede na to, da niso nič kaj po ceni."

"Dajte, dajte! Ali me imate za anestejca? Na dan z besedo."

"Tako je kakor v Ljubljani. Postelje in grehi so po vsem svetu na štiri noge."

Martin Goida je zaničljivo vstal in se jel poslavljati, kakor da že silim od njega.

"Nu, do svidenja. Razočarali ste me, mladi mož. V Babilonu je bil, v Sodomi in Gomori, pa ni ničesar doživel!"

Z rdečico sramu na licih sem se odpravil k gospodu Miroslavu Brglezu. V Parizu sem bil, pa sem zanemaril tisto, za kar je šlo! V nevrednega otroka si upirala oči, domovina ...

Miroslav Brglez me je naskočil brez mnogih ovinkov.

"Servus, grešnik, odvežite malho! Kakšne so Parižanke?" /.../

Ali sem se vdrl v zemljo ali sem odšel po običajni poti, sam ne vem. Bilo mi je, kakor da sem izmed vseh milijonov človeških bitj edini srednjega spola. Moj triumfalni povratek v Ljubljano se je izpreminjal v očitno osmešenje ...

Pa bi se vsaj zlagal, mi je šepnil angel varuh, ko sem prijel za tretjo kljuko. "Izmislil bi si novelo in bi jo povedal ... Ali naj zapraviš ves svoj pariški kredit?"

(Vladimir Levstik, Kako sem postal oče, 1929, z Wikivira)

Povzetek

V diplomskem delu sem želel obravnavati povezavo Francije s slovensko književnostjo. Ker gre za široko temo, sem se omejil na dva širša sklopa, ki predstavljata tudi dva dela diplome, to sta *Pariz v slovenski književnosti* in *Slovenski izseljenski pisatelji v Franciji*.

V prvem delu sem želel raziskati zastopanost Francije kot dogajalnega kraja v slovenski književnosti. V dveh teoretičnih poglavjih sem povzel osnovna izhodišča v zvezi s slovensko-francoskimi literarnimi stiki, mednarodnimi in literarnimi. V prvem poglavju *Pot Francije v slovenski kulturni prostor* sem orisal stike Slovencev s francoskim prostorom skozi zgodovino. Ti stiki so bili do 19. stoletja bolj naključni, saj so bili Slovenci bolj kot na francoski vezani na srednjeevropski kulturni prostor. Z Napoleonom in Ilirskimi provincami so se stiki okrepili. Ob koncu 19., še bolj pa v 20. stoletju, je vedno več mladih intelektualcev za svoj kraj študija namesto tradicionalnega Dunaja izbralo Pariz, ki je takrat veljal za umetniško in kulturno središče evropskega sveta. Po prvi svetovni vojni se je mnogo Slovencev izselilo v Francijo zaradi boljše ekonomske situacije, po drugi svetovni vojni in do danes pa je pomembna gospodarska partnerica in država, za katero velja, da je bolj naklonjena umetnosti kot slovenska domovina. V drugem poglavju *Pot Pariza v slovensko književnost* sem povzel slovensko-francoske stike od protestantizma do današnjih dni. Tudi literarni stiki so se zares začeli šele s prodorom razsvetljenskih idej na naša tla, kar se je intenzivneje zgodilo prav v času Ilirskih provinc. V 19. stoletju so prek slavistik na francoskih univerzah Francozi prvič spoznavali književnost malega podalpskega naroda. V slovenščino so bila prevedena prva dela iz francoščine. Slovenska književnost je začela intenzivneje sprejemati francoske vplive ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Kar nekaj slovenskih modernističnih pisateljev je bivalo v Parizu (Ivan Prijatelj, Oton Župančič, Vladimir Levstik in drugi). Med obema vojnama je bilo slovenskih pisateljskih imen v Parizu še več (npr. Vladimir Bartol, Anton Ingolič, Juš Kozak), enako po drugi svetovni vojni (Edvard Kocbek, Janez Menart, Lojze Krakar), tudi sodobni slovenski pisatelji (Milan Dekleva, Tomaž Šalamun, Boris A. Novak) se znajdejo tam. V Franciji deluje nekaj institucij, ki se med drugim ukvarjajo s promocijo slovenske poezije.

Teoretičnima poglavjema sledi seznam slovenske proze, ki je nastala med letoma 1850 in 1950 in je umeščena v Pariz ali pa govori o njem. Z njim sem hotel pokazati zastopanost Francije v slovenski književnosti (a sem se omejil na dobo sto let in le na Pariz). Na seznamu so dela kronološko razvrščena in razdeljena v tri kategorije: leposlovje, eseji in razmišljanja o Parizu ter potopisi. Leposlovja je občutno največ. Potem sem podrobneje analiziral po eno delo iz vsake od treh kategorij. Dela in pisce sem izbral tako, da so bili iz treh različnih časovnih obdobij, da so pisci iz različnih slovenskih pokrajin, da so različnih poklicev, političnih orientacij in da so v Parizu z različnimi nameni. Vsako analizo sem začel z orisom takratne zgodovinske situacije v Evropi ali na Slovenskem. Anton Novačan je v Pariz prišel v času *belle époque*, leta 1910, ko je bil na "študijskem potovanju". V mestu je preživel eno leto, vanj pa je umestil dve svoji črtici: *Smeh pred smrtjo* in *Ulica sv. Mihéla*. V prvi pripoveduje o pariški pevki in umetnici Konstantini, njeno življenje je težko, a skuša to zakriti s smehom, ki ji ostane na ustnicah tudi po smrti. V drugi govori o od hudiča obsedenem slikarju Konstantinu in prostitutki Heleni, ki ga ljubi in ga skuša rešiti. Novačanova proza je precej izvorna, dotika se titanizma in satanizma.

Prežihov Voranc je v Parizu deloval med obema vojnoma kot agent Komunistične internacionale. V svoji zbirki *Borba na tujih tleh* je tri zapise posvetil Franciji. Težaški boj priseljencev v Francijo z birokracijo v zgodbi *V petem nadstropju*, v *Parizu* na dolgo in na široko popiše svoje vtise o mestu in prednostih ter slabostih francoske družbe, v *Semnju belih ljudi* pa začudenje nad načinom, kako francoski kmetje najemajo sezonske delavce.

Bogoslovec in škof Anton Mahnič je v Pariz turistično potoval leta 1886 in nato svoje potopisne spomine opisal v *Rimskem katoliku*. Francosko prestolnico je sicer občudoval, a jo je, v skladu svojimi nazori, označil za sad modernega liberalizma.

V drugem delu sem pisal o slovenskih izseljenskih pisateljih v Franciji, tudi tu sem začel z dvema teoretičnima poglavjema. Prvo govori o zgodovini izseljevanja. Zaradi neugodne gospodarske situacije v domačih krajih se je veliko Slovencev izselilo v takrat nemški Alzacijo in Loreno, ki sta potrebovali rudniške delavce. Po prvi svetovni vojni sta deželi pripadli Franciji. Slovenski izseljenci so se združevali v številnih društvih, da so ohranjali domačo besedo in kulturo. Med izseljenci v Franciji so bili tudi pisatelji. Slovenske izseljenske književnosti se še vedno držijo stereotipi, dolgo ji literarni zgodovinarji niso posvečali pozornosti. V zadnjih letih se je situacija izboljšala, čeprav še obstajajo slepe pege, izseljenska književnost v Franciji je ena takih.

Slovenski izseljenski pisatelji v Franciji so Vladimir Kavčič – Jean Vodaine, Veno Pilon, Antonija Rože, Brina Svit in drugi. Podrobneje sem se posvetil Jeanu Vodainu (1921–2006). Vodaine se je z družino preselil v Loreno, ko je imel tri leta. Družina se je preselila iz težkih razmer tedaj italijanskega Posočja. Mladi Vodaine je začel kot čevljar in fizični delavec, potem pa se je uveljavil kot vsestranski umetnik, ki je naredil veliko za kulturo v regiji. Bil je pesnik, tipograf, grafik in slikar. Vrsto let je izdajal mednarodno literarno revijo *Dire*. V njej je objavil vrsto literarnih del velikih pisateljskih imen, poleg tega je dal priložnost še neuveljavljenim avtorjem. Revija je bila skrbno in inovativno tipografsko oblikovana, Vodaine jo je pripravljal in ročno tiskal sam, le z nekaj pomočniki. Naročnike je imela po vsem svetu. Slikarsko delo Jeana Vodaina je blizu slogu *l'art brut*, Vodaine se je zgledoval po pointilizmu in po umetnosti avstralskih staroselcev. Vodaine se je veliko ukvarjal tudi s poezijo. Pri tem je sodeloval z Venom Pilonom. Ta je živel v Parizu, se gibal v krogih tamkajšnje boeme, po poklicu je bil slikar, na stara leta pa se je začel ukvarjati s prevajanjem poezije. Z Vodainom sta izdala zbirko ugank *Orakelj slikarjev* in krajšo zbirko slovenske poezije v francoščini *Rdeči nageljni*. Načrtovala sta veliko antologijo, a jima to ni uspelo. Vodaine je bil tudi zelo plodovit pesnik, izdal je več kot deset pesniških zbirk. Njegov pesniški opus je zelo širok, zajema tradicionalnejše in sodobnejše oblike poezije in različne tematike, najbližje pa so mu bile teme iz domače Lorene. Za svoje umetniško delo je prejel več nagrad. Gre za zelo zanimivo in pomembno umetniško osebnost, ki bi si zaslužila še več pozornosti.

Viri in literatura

1. del

Ana Šepetavc. *Pariz v delih slovenskih modernistov*, diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2006.

Anton Mahnič. Kaj je prav za prav liberalizem?. *Rimski katolik* 3/1 (1891). 182–189.

Anton Mahnič. Spomini iz Pariza. *Rimski katolik* 3/1 (1891). 40–43, 205–208.

Anton Novačan. *Samosilnik*. Ljubljana: Tiskovna zadruga. 1923.

Anton Šepetavc. K problematiki slovenskega jezika v Frankopanovem prevodu Molièrovega Georgea Dandina. *Celjski zbornik*. Ur. Janez Cvirn. Celje: Kulturna skupnost občine. 1990. 85–121.

Blanka Bošnjak. Kratka potopisna besedila Prežihovega Voranca. *Jezik in slovstvo* 3-4/55 (2010). 63–76.

Bruno Hartman (ur.). Anton Novačan – Izbrano delo. Maribor: Obzorja. 1993.

Drago Druškovič. Prežihov Voranc, Pisatelj in politik. Celovec: Drava. 2005.

Drago Klemenčič. Kratek pregled Mahničevega življenja in dela. *Mahničev simpozij v Rimu*. Ur. Edo Škulj. Celje: Mohorjeva družba. 1990. 7–18.

Florence Gacoin Marks. *Vladimir Levstik in francoska književnost: Do Pariza in nazaj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2017.

Florence Gacoin-Marks. L'image de Paris chez trois écrivains slovènes : Vladimir Levstik, Prežihov Voranc, Lojze Krakar. *Revue du Centre Européen d'Etudes Slaves* 4/1 (2015).

Igor Grdina. Dr. Anton Novačan 1887–1951. *Tretji dan* 3/20 (1990). 37–38.

Ivan Mrak. Izbrano delo (ur. G. Schmidt). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

Karel Gržan. *Sto duhovnikov, redovnic in redovnikov na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba. 2006.

Prežihov Voranc. *Borba na tujih tleh. Evropski potopisi*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod. 1946.

Silvan Furlan, Vladimir Frantar. Francosko-slovenski odnosi – Kulturni odnosi. *Enciklopedija Slovenije*.

Stane Granda. Franc Rozman. *Zgodovina* 3. Ljubljana: DZS. 1999.

Tone Smolej (ur.). *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti, imagološko berilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2005.

Tone Smolej. "Tisoč kilometrov je od Rue Descartes do Cankarjeve ulice" Podoba Pariza v slovenski književnosti (1789–2000)". *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in*

kulturi. Ur. Irena Novak Popov. Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 2006 (SSJLK 42). 100–111.

Tone Smolej. Perspektive imagologije. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti, imagološko berilo*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2005. 21–29.

Tone Smolej. Podoba Francije pri Janezu Ciglerju. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti, imagološko berilo*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005. 131–138.

2. del

Alenka Bogovič. Borut Cajnko. *Slovenci v Franciji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 1983.

Anton Ingolič. *Kje ste, Lamutovi?* Ljubljana: DZS. 1958.

Antonia Bernard. Slovenski izseljenci v Franciji. *Traditiones* 26 (1997) 319–323.

Association Jean Vodaine. <http://asso.jean.vodaine.pagesperso-orange.fr/> (1. 4. 2020).

Božidar Borko. Dosežki francoskega pesnika Slovenca. *Delo* 6/84. 6.

Božidar Borko. Jean Vodaine v domovini. *Delo*. 11/172 (1969). 6.

Božidar Borko. Kulturni paberki. *Slovenski poročevalec* 12/14 (1951). 2.

Božidar Borko. Odmevi naše poezije v Franciji. *Delo*. 7/301 (1966). 7.

Božidar Borko. Odmevi slovenske književnosti. *Delo* 12/212 (1970). 5.

Božidar Borko. Odmevi slovenske poezije v tujini. *Delo* 8/2 (1967). 7.

Božidar Borko. *Srečanja*. Ljubljana: Slovenska matica. 1971.

Božidar Borko. Še o francoskih prevodih iz slovenske lirike. *Slovenski poročevalec*. 12/262 (1951). 4.

Božidar Borko. Venó Pilon kot slovenski prevajalec. *Slovenski poročevalec* 12/223 (1951). 2.

Bruno Guichard. La typographie hysée au rang d'art contemporain. *Jean Vodaine Le passeur des mots*. Metz: Bibliothèque de Pontfroy in Luxembourg: Bibliothèque Nationale. 1997. 101–103.

Fadil Ekmečić. *Poslednjih sto godina Jugoslovena u Francuskoj (Exposé préliminaire, Thèse et chronologie succinte)*. Pariz: Yougofranc. 1981.

Fadil Ekmečić. *Poslednjih sto godina Jugoslovena u Francuskoj 2 1946–1984*. Pariz: Yougofranc. 1985.

- François Jangeorges. C'est un petit cordonnier qui a eu ... beaucoup à dire. *Lorraine magazine* 146 (1967). 22–23.
- Irene Mislej. Pilon in Vodaine, ustvarjalno prijateljstvo. *Bad adn: Jean Vodaine* (ur. Irene Mislej). Ajdovščina: Tolminski muzej in Pilonova galerija. 2002. 26–45.
- Janja Žitnik Serafin. *Večkulturna Slovenija. Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: ZRC. 2008.
- Jasna Hribernik (režija), Tomaž Letnar (scenarij). *Bod eden – Bodi Jean Vodaine, dokumentarni portret*. Dokumentarni program Televizije Slovenija. 2008.
- Jean Markale. Spremna beseda. Jean Vodaine: *Le jour se Fera*. Pariz: Escales. 1951. 1–2.
- [Jean Vodaine se vrača v rodno Slovenijo](#). MMC, 31. maj 2007.
- Jean Vodaine, Tu in tam, Odlomki iz Popotniki solsticija. *Bad adn: Jean Vodaine* (ur. Irene Mislej). Ajdovščina: Tolminski muzej in Pilonova galerija. 2002. 46–49.
- Jean Vodaine. Les faiseurs des frontières. *Plein Chant* 57–58 (1995). 76–78.
- Jean Vodaine. Pismo Raymond du Briantu z dne 9. 1. 1963. *Plein Chant* 57–58 (1995). 22.
- Jean Vodaine. *Poèmes*. Metz: Association Jean Vodaine. 2016.
- Jernej Švab. *Slovenski izseljenci v Franciji, diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2007.
- Joe Ryczko. Entretien. *Plein Chant* 57–58 (1995). 61–64.
- Kavčič – Kosovel – Pilon. *Primorski dnevnik*. 20/178 (1964). 3.
- [La disparition de Jean Vodaine](#) (ob smrti). Le Monde, 12. avgust 2006.
- Lev Detela. Dimitrij Oton Jeruc. Janja Žitnik (ur.). *Slovenska izseljenska književnost I*. Ljubljana: Založba ZRS in Rokus. 1999.
- Lev Detela. Francija, Nemčija, Španija, Avstrija. Janja Žitnik (ur.). *Slovenska književnost I*. Ljubljana: Založba ZRS in Rokus. 1999.
- Lev Detela. Povojna slovenska zdomska književnost v Evropi. Janja Žitnik (ur.). *Slovenska izseljenska književnost I*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. 1999.
- Liza Japelj Carone. Mi, ki smo odšli. *Pričevanja pariških Slovencev povojne generacije (Korenine, posebna številka, februar 2016)*. Pariz: Društvo Slovencev v Parizu. 2016.
- Marcel Hennart. Un nom qui compte. *Plein Chant* 57–58 (1995). 88.
- Marie Pislar Fernandez. *Slovinci v železni Loreni (1919–1939) skozi družinske pripovedi*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. 2006.
- Marie-Paule Doncque. "Bod eden": sois un. *Jean Vodaine Le passeur des mots*. Metz: Bibliothèque de Pontfroy in Luxembourg: Bibliothèque Nationale. 1997. 9–26.

Marie-Paule Doncque. Un horizon de plomb ou une certaine idée de la poésie. *Jean Vodaine Le passeur des mots*. Metz: Bibliothèque de Pontfroy in Luxembourg: Bibliothèque Nationale. 1997. 27–40.

Marijan Breclj. Grafik, slikar in tipograf ter pesnik Jean Vodaine s svojimi deli na rodnem Tolminskem. *Primorski dnevnik* 39/99 (1983). 3.

Marjan Drnovšek. *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. 2012.

Marjeta Klinar. *Prevodi slovenske proze v francoščino v letih 1965–1999*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2000.

Marjeta Klinar. *Sodobna slovensko-francoska književna izmenjava, magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 2008.

Novice iz Slovenije, Ajdovščina. *Svobodna Slovenija-Eslovenia Libre* 12/223 (1951). 3.

Petra Černe Oven. Črkoslovje kot orodje poezije. *Bad adn: Jean Vodaine* (ur. Irene Mislej). Ajdovščina: Tolminski muzej in Pilonova galerija. 2002. 6–25.

Petra Černe Oven. Grafično razkošje Jeana Vodaina. *Tolminski zbornik* 4 (2010). 490–492.

Pogovor z Dominiquom Pilonom, 25. november 2020 v Melunu.

Raymond Briant. Vodaine existe. Il a prouvé. *Plein Chant* 57–58 (1995). 19–20.

Renata Lapanja. Vladimir Kavčič (Jean Vodaine). *Primorski biografski leksikon*.

[Sept poèmes: automne tardif](#). Sieben Gedichte: Spätherbst.

[Slovenska izseljenska matica](#).

[Spletni arhiv Moderne galerije](#).

Tisočletnica Volčan 1015–2015, Stoletnica vasi med frontama. *Novi Matajur* 20 (2015). 9.

Tit Doberšek. Ponovno rojeni čevljarjev sin. *Delo* 11/175 (1969). 5.

Veno Pilon. *Na robu*. Ljubljana: Slovenska matica. 1965.

Življenjepis Jeana Vodaina (Repères). *Plein Chant* 57–58 (1995). 5–17.

Življenjepis Vladimir (Frédéric) Kavčič Jean Vodaine. *Bad adn: Jean Vodaine* (ur. Irene Mislej). Ajdovščina: Tolminski muzej in Pilonova galerija. 2002. 62–67.